त्रिपुरासारसमुच्चये

नं० १०८२

162

नं० १:६२ क
त्रिपुरसारसमुच्च
य ६८ पत्राणि
तन्त्र

5534

F — 68

complete

त्रिपुरासार समुच्चयः

त्रि॰ सा॰ १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ त्रिपुरासारसमुच्चयः ॐ न
त्वाशंकरचरणं श्रीमद्गोविन्दशर्म्मणा त्रिपुरासा
रटीकेयं रच्यते सारदर्शना तस्मिन्दिशि संततमञ्जलि
रेष पोष्यः प्रक्षिप्यते मुखरितो मधुरैर्द्विरेफैः जाग
र्तियत्र भगवान् गुरु चक्रवर्त्ती विश्वोदयप्रणयना
टकसूत्रधारः श्रीमद्गुरुपरमेश्वरपदारविन्दम्।

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ प्रह्वप्राचीनबर्हिः
प्रमुखसुरवरानीककोटीरकोटीश्लिष्टस्प
ष्टेन्द्रनीलामलमणिमधुपश्रेणिजुष्टं हृषीष्ट
श्रीपादांभोजयुग्मं नवमुखविलसद्रश्मिकिं
जल्कपुंजं सिंजन्मंजीरहंसीमुखरितम्।
निशं मंगलं वो भवान्याः ॥

प्रणिहितभक्तिभरावनम्रशिरसा परमाचार्य्य
परम्पराप्रसादलब्धविज्ञानेन सर्वागमपारावा
रपारगतेन विज्ञानदेशिकेनाचार्य्येनागमटेन
विरचितस्य त्रिपुरासारसमुच्चयस्य संप्रदायदी
पिकाख्याव्याख्यारभ्यते तत्र सदाचारानुमितश्रुति
बोधितं परदेवतास्मरणपूर्वकमाशीर्लक्षणं
शिष्यशिक्षार्थं निबध्नन्नाह ॥

प्रह्वप्राचीनबर्हिरित्यादि भवान्याः श्रीपादांभोजा
युगं वो युष्माकं मंगलं कुर्वीष्टकरोतु कीदृ
शं प्रह्वप्राचीनबर्हिः प्रणतं सुरवरानीक
कोटीरकोटीश्लिष्टस्पष्टेन्द्रनीलामणिमयूख
श्रेणिजुष्टं प्राचीनबर्हिः प्राच्यधिपस्तत् प्रणु
वोपासते प्रधाना ये प्रह्वा नम्रीभूता ये देवश्रे

भक्त्या गुरोर्भवपयोधिनिधिं सेतुहेतून्
श्रीपादपद्मयुगरेणुकणान् प्रणम्य ले
वोदरं च कथयामि गुरूपदिष्टमाराधन
क्रममहं कुलनायिकायाः स्नात्वा यथा
विधिविधौतकराननांघ्रिराचम्य सम्यग
मलांबरयज्ञसूत्रः प्रागाननोपयनदादि
गवदनोऽथवापि वह्निसूनोर्गणपतिं च गु
रुं च नत्वा ।

छात्रेषांयः समूहस्तस्य सेतु
ट संबंधोयक्रीभूतोयः इन्द्रनीलामलमणिः
सपद्मभ्रमरः तस्य पंक्त्या श्रेण्या युक्तं अंभोजस्यो
त्तनमाहत्नवत्वेनत्विमादि नवोनांसुविविलसत्
यद्दृश्यितदेवकिंजल्कसमूहोयस्यतादृशं पुनः की
दृशं शिंजमंजीरहंसीसुरविरतं याच्यमानं

इष्टदेवतां नमस्कृत्य गुरुनमस्कारमाह मन्म्याइति
गुरोःपादपद्मरेणुकाणान् प्रणम्य लंबोदरं च प्र-
णम्य कुलनायिकाया आराधनविधिं कथयामि
कीदृशान्तान् संसार एव पयोधिर्निस्तरत्वात्
तदुत्तरेण सहदेहनं लीलातरणिहेतून् आराध
नक्रमं कीदृशं गुरुनोपदिष्टं विना आगम सा

संयोगाजीवमध्य दुर्गममध्यनाडीमार्गेण पु
करं निविष्टे शिवे सहस्रे हंसेन देहममरे·
न्द्रपुरोगतेन सार्द्धं तु नाभसितसाठिद्धीत
मंत्री सास्यादिनाथमारुतापनयत्नशोषं
तद्भस्मराशिमखिलं भुवनं सकेन संप्लावय
नवलभिद्यापरिचिंतयेत् स्वमात्मानमंवसियदे
नमबिन्दुकेन ततो हृदम्बुरुहमध्यवर्तिस्फुरत्
प्रभामंडलमडमाजे ध्यात्वा तदंतर्भुवनाम्बु
निविचितदूतलमतंदतः स्मितप्रसवशोभिते

नानर्थकप्रसंगात् तस्माद्गुरुदेवतयोरैक्यं कर्त
व्यं तदुक्तं यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गु
रौ तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्
मन इति गुरुदेवतादि नमस्कृत्य उपासना
प्रकारमाह स्नात्वेति तत्पादे ॥

यथाविधिस्नात्वा संध्यावन्दनादिकं कृत्वा यथावि
धि आचम्य प्रकृष्ट निर्मलयज्ञसूत्रः सन् पूर्वाभि
मुखः यथायोग्य मद्धासने स्वस्तिकासनेन वाउ
पविश्य वामे गुरुं दक्षिणे गणेशं मध्ये इष्टदेवतां
नत्वा वक्ष्यमाण भूतशुद्धिं विदधीत उगीमसध्य॰

नवमनिन्द्चांगधौतकटं कंदवबनसुखके
रिह समंततस्थितयेत् नंदतरपिमंडितं मणि
गणेमहामंडपं हिरन्मयमुपचितसुमणिम
डुलामभ्रमम् चतुर्द्वारोपेतं मणिमयवता॰
स्नारणभूतं स्फुरमाणनाथस्तुतिसितविता
नाकसुपथे स्थितौ द्वारे द्वारे रुचिरमणिमा॰
लांबरधरौ गणेशद्वेत्रेशौ सपनिकैरौयस्य
सहितौ एवं द्वारिसवाहनहरिहयतस्यैवया
स्यपमे पाश्चामेव कृष्णतश्चैव नउत्तरद्वारिरुं
द्रे स्थितं संगीतादिरनेसंदंतरमरस्त्रीणा
गणेशकुलं ध्यायेत् सम्यगनकुलेन मनसा

नाडीमार्गेण सुषुम्नांतर्वर्तिना चित्रामार्गेण षङ्च
क्रनिविष्टशिवे सहस्रदलकमलकर्णिकास्थपरमात्मनि
जीवं जीवात्मानं संयोज्य ब्रह्मग्रंथ्यांतरस्थ सर्वशाब
तद्विघातितं ध्यानपितव्यनयेत् हंसेन हंस इति मंत्रेण

अमरेन्द्रपुरोगतेन सान्द्रेन्दुना अमरेन्द्रो लकारः तत्
पुरोगतो रेफः अर्द्धेन्दुबिन्दुस्तेन रमिति मन्त्रेण स्व
कं स्वशरीरं भस्मितमात् भस्मसात् कुर्य्यात भस्मी
भूतं स्वशरीरमिति चिन्तयेदित्यर्थः सास्यादिनाथ
मरुतेति सास्य विसर्जनीयस्तस्याद्दिबिन्दुः मरुत्
यकारः तेन यमिति वायुवीजेन भस्मराशिं निरा

गर्य्यवमुखैरपि तस्य मध्यगतं सिंहविष्टरेय
मनष्टदलशोभितं ततः उपरिउस्सकरमंडलो
जलं चिन्तयेदरुणचारुकेशरम् तत्कर्णिको
परिकंपंचमंमंत्रतत्त्वयुक्तं मनुस्वरेनदंनपुते
विधाय प्रेतं धियातदुपरि त्रिदशेन्द्रवन्द्यां
ध्यायेत्त्रिलोकजननीं दयितापुरारेः सुरुचिर
नासिकां सुनयनां सुकपोलतलामरुणजटा
कलापकलितामलचन्द्रकलां विलसदष्ट
मीन्दुकमनीय ललाटतटां परिणत

कुर्वन् सानुस्वारेण बलभिद्बीजेन लकारेण सक
लं भुवनं सावितं कुर्वन् स्वमात्मानं अमृतम
यमस्मि चिन्तयेत् घटपाटुनाथिष्ठानलक्षणयाजले
लक्षितं तेन च तद्बीजेन वकारेण सानुस्वारेणामृत
मयमस्मि आत्मानं ध्यायेदित्यर्थः तत इति त
दनंतरं तज्जलवेग मध्य वर्त्ती स्फुर ।

दीप्तिसमूहं वहन्तं ध्यायेत् तदभ्यंतरे वनतरुखंडवा
नानि तेषामभ्यंतरे भूमितले विचिन्त्य तन्मध्ये क
दंबवनं चिंतयेत् कीदृशं कदंबवनं प्रकाशकु
सुमशोभितं नवं नूतनं अनिलचंगंधोत्कटस्प
र्शनीयसौरभशालिसेवितो महत्तकदंबवनं तदंता
भ्यंतरे मणिभिर्भूषिते सौवर्णमहामंडपे सूर्ध्वमं
शारदेन्दुरुचिराननपंकरुहाम् वंधूककारुण
कांतिदंतवसनामुत्तुंगतुंगस्तनी ध्रुकांवाल
मृनालनाललालितैर्भिक्षचतुर्भिर्भुजैः तत्
कालस्त्रिनपद्मपत्रविलसन्नेत्रत्रयोद्भासितां
ताराधीशदिनेशकुंतलधरामुल्लासिविलोल
तां वलित्रयोद्भासितदीनमध्यांप्रदक्षिणाव
र्तगंभीरनाभी कस्तूरिकाकर्दमलेपविषयेवि
राजमानामपिरोमराज्या स्मितनवबंधुजीवकु
सुमारुणसुहसनामणिमयरसनाकलापक
लितोरुनितंबतटां करकरपीवरोरुयुगलां
वरहंसगतिं चरणतलप्रभाविजितपंकज
गर्भदलाम् प्रणतपुरंदरप्रमुखलेखनिका
यलसन्मणिमुकुटप्रभापटलपाटलितांघ्रि
युगाम् ॥

उलाभट्टीसं चिंतयेत् कीदृशं चतुर्द्वारैर्युक्ते मणिम
येश्चतुर्भिस्तोरणैः सहिते स्फुरंती या शशिदीधि
स्फटत् सितेन वितानेनोपरि चिह्नं यस्य मंडपस्य तं
प्रतिद्वारं सपरिवारौ गणेशक्षेत्रपालौ स्थिताविति
चिंतयेत् पूर्वेति तस्य मंडपस्य पूर्वद्वारि ऐरावत
सहितमिन्द्रं ध्येयेताद्दक्षिण द्वारि महिषसहितं
यमम् पश्चिमद्वारि मकर सहितम् वरुणम् ।

मूल स्फुरुचिरसांध्यवारिधरकांतिकलाप
जुषानिजतनुतेजसाकवलितांवरदिग्वल
याम् दिक्कांतवारणनिवहोदरमुक्तवृत्तमुक्ता
फलैर्विरचितांरुचिरांवहंतीम् एकावलीम
मलकोमलकांतिमुक्ताकांतेगलेचहरिचं
न्दनलिप्तगात्राम् पाशांकुशाभयवरोद्यतपा
णिपद्मारत्नप्रकांडरचिताभरणाभिरामाम् स्मे
राननारुचिरदंतमरीचिवीचियोतारुणाधर
दलांमृदुरहृद्दवल्गाम् एवेन त्रिभुवनमात
रंमरहंतीध्यात्वैवंनिजकुलकामयेत्रमेनाम्
स्तुतपत्रपुनरपिजीवमानयेतस्वमाकाशं
भोरुहद्रुकुटीरनिविष्टदंसात् इतिश्रीनाग
भट्टविरचितेत्रिपुरासारसमुच्चयेप्रथमः
पटलः १ ॥

उत्तरद्वारि नरयाने कुबेरं ध्यायेत सवाहनान्तुक-
र्षि सकलान्वपि यदभ्यंतरम् तन्मादिभीरतैः
भ्रमरस्त्रीसमूहैः व्याप्तं चिंतयेत् गंधर्वकुलैरा-
व्याकुलं चिंतयेत् तस्येति तस्य मंडपस्य मध्य-
स्थित सिंहासने अष्टदलपद्मं चिंतयेत् कीदृशं
पद्मं प्रातःकालीन् सूर्यबिंबवत्तलम् अरुणमि-
त्यर्थः तथा अरुणं लोहितं मनोहारिच किंज-
ल्कं यस्य तदिति तस्याष्टदलकर्णिकाया उपरि
सौः इत्यासनबीजं विधाय तदुद्धारणप्रकारमा-
ह कं जलं तद्बीजं वकारः तत् पंचमो हकारः
अग्निरकारः तत्तथ्यः सकारः तेन युक्तं मनवस्य
तद्देषा तदुपलब्धि संख्येके स्वर औकारः ॥

मूलं अंगुष्ठादिकनिष्ठिकावधिकरहठांश
लीघ्रन्यसेत् बाणान्पंचगुरूपदिष्टविधिना
ह्रमोवर्धतानिह अश्रीश्रोमवेहृत्तवद्धिसहि
तस्याह्यसदंडस्त्रिम्हर्कितानन्हृत्तमेवव्ले

तदंतः अकारः ताभ्यां युक्तं एतावता सौ इतिभव
ति एतदेवासनबीजं देव्याः तदुपरि प्रेतं शिवरूपं
विचिंत्य तस्योपरि त्रिलोकमातरं हरवल्लभां ध्या-
येत् धीस्थदेवीस्वरूपमाह सरुधिरेत्यादि अरुण
जटासमूहनिबद्धचंद्रखोडशभागा तथा ॥

त्रि॰
स्ता॰
५

प्रदक्षिणावर्तगभीरनाभीं प्रदक्षिण आवर्त्तः भ्रमि
र्यस्यास्तादृशा नाभ्यायुक्तां कस्तूरिकाकर्द्दमैरेवोत्त
ल्पयाशोभयाज्यायुक्तां स्मितनववंधूककुसुमारुण
सठसनां विकशितवंधूककुसुमारुणवस्त्रां मणि
मयरसनाकलापकणितोरुनितंवतटां मणिम
यक्षुद्रघंटिकसंवंधकटिदेशां करिकरपीवरो
रुहस्तयुगलां हस्तिस्थूलहस्तर्जंघेमांचरणतल
प्रभाविजितपंकजगर्भादलां गर्भोऽभ्यंतरंप्रण
णपुरंदरः प्रभावलैर्विनिकायलसन्माणिमुकुट
प्रभापटलपाटलितांघ्रियुगां नम्रीभूतोन्द्रोपक्र
मदेवसमूहदीप्यन्माणिमुकुटदीप्तिसमूहस्यैतर
रूपदद्वयामणीनां नानाविधप्रवादीभिःपाटलव
म् सुरुचिरेति अतिमनोहारि संध्याकालीनाब
द्दीप्तिसमूहजुषा सेवितेन निजतनुतेजसा स्व
शरीर तेजसा कवलिते व्याप्ते दिकरूपं वलयंच
यथातो दिग्गांबुवारेति दिग्मेघसमूहोदर निर्ग
तैर्मुक्ताफलैर्विरचिताम् रुचिरां मनोहारिनीं
पकावलीं कोमलकस्तस्पाते गले वहंती ॥

मूल तद्वीजं द्वितीयं भवेत् सुवांतस्थितम्
देवराजीयकंठ सवामेकर्णं वङ्कपूर्वेनयुक्त
म् भक्षं सहजानिबहस्वरार्द्धदपेश कन्त।

ऐं कर्षणेन क्रमम् मध्यमानामिकाङ्गुलीषु
करयोः स्थित्या कृत्वा न्यासकम् ऊर्ध्वं तस्याथ
कण्ठगतो भगपरं मायाङ्कुलं तत्क्रमात् बीजानां
त्रयमर्द्धचन्द्रसहितं बिम्बस्य मूर्ध्नि स्वके स्मानतं
शुभ्रेवहृत्तके कगतकं संवर्तकं बिम्बमेतत् स्मृत्वा
दीप्तत्वरेणुगेन घनयोर्स्यन्ततः श्रोत्रयोः। सा
हैन्दुन्स्वकपोलयोर्भ्रूयुगं घ्राणद्वयेनान्वितम्

अथवा कान्ते कमनीये गले पाशाङ्कुशौ ऊर्ध्व वामदक्षि
हस्ताभ्यां वराभये अधःकराभ्यां दधाना रत्नप्रका
ण्डरचिताभरणाभिरामां रत्नप्रकाण्डं रत्नश्रेष्ठं तेन
रचितानि यान्याभरणानि तैरभिरामां मनोहराम्
रुचिरदन्तमरीचिवीचिधौतारुणाधरदलां रुचिरा
मनोहरा ये दन्तानां मरीचयो रश्मयस्तेषां वीचि
भिस्तरङ्गरूपैर्धौतं निर्मलीकृतं अरुणाधरपल्ल
वं यस्याः तां सुरवृन्दैर्देववृन्दैर्वन्द्याः सेविताम्
स्वेकेनेति एनां त्रिभुवनजननीं भवानीं स्वेकेन
आत्मैक्येन विचिन्त्य पुनरपि जीवात्मानं आका
शपद्मकुटीरनिविष्टपरमात्मनः सकाशात् स्वी
यहृतकमलं आनयेत् हंस इति मन्त्रेण चतुर्विं
शतितत्त्वानामपि स्वं स्वं स्थानं नयेत् ॥

त्रि॰
सा॰
८

मूलं चंद्रार्द्धौ किं तमस्तकं च चिबुके न्यस्त हृदयं
विन्यसेत् पश्चाद्द्वयुगान्वितं शाकलोपेतोन्ना
मांगं बुधः दंतपंक्तियुगले वक द्वयमेन्दुवि
रदनच्छदद्वयम् कोष्ठयोर्घटयुग्मं ततो न्यसे
दंतयाभृगुविह्वे संयुतम् रसनाग्रे तावद्दीर्घः
पयुतमष्टमस्यापवनं न्यसेन्मनीषी सोमस्वर
मपि शिखायामवहितः कलान्यासं कुर्वन्नसि
मिद्धयथोक्तेन विधिना ॥
इममंग्रथ स्वरसात् इति भूतशुद्धि इति श्रीनागभट्ट
विरचिते त्रिपुरासारसमुच्चयटिकायां प्रथमः पट
लः १ एवं भूतशुद्धिं विधाय परदेवतास्वरूपमात्
मानं बुद्ध्वा वक्ष्यमाणं न्यासजालं विदधीत इत्याह
अस्त्रेष्टेत्यादिना अंगुष्ठोपक्रमकं कनिष्ठान्तं हस्त
द्वयांगुलीषु बाणान् न्यसेत् ते च द्रावणं क्षोभणं
वशीकरणं मारणं मोहनाः पंचबाणाः तेषां
बीजान्याह क्रमशः अद्रीशा इति अद्रीशो दका
रः ध्रुवहूतमलघ्वाकार वह्निरेफः ताभ्यां सहि
तो ऽद्रीश आद्यं बीजं भवेत् सदेव सानुस्वारः ते
न द्रामिति बीजं भवति तदेव बीजं त्रिमूर्त्या ईका
रेण आक्रांतं अनेन स्थानं यस्मात् द्वितीय बीजं

भवति एतावता ह्रीमिति भवति तृतीय वीज मुद्ध
रति मुखेति मुखे न्यस्त इति मुखं विसर्गः तदे
तः ककारः तदुद्धरेत् कीदृशं देवराज इन्द्रः तद्वी
जे लकारः तदुपरिस्थितं वामचक्षुषि न्यस्ते
ईकारः तेन सहितं वक्त्रे न्यस्ते यो विसर्गः तत
पूर्वो विन्दुः तेन युक्तं एतावता क्लीमिति वीज
भवति चतुर्थमुद्धरति भपूर्वो वकारः हृत्वाविना
लकारेण षष्ठस्वर ऊकारस्तेन च सहितं एताव
ताल्लूमिति वीजं भवति पंचम वीज मुद्धरति कं
जलं तद्वीजं वकारः तत्तुरीयः सकारः ककारपू
र्वो विसर्गः तेन सहितं एतावता स इति भवति
सर्वत्रवीजं भवेदिमत्रयंगः स्थितेति स्थिति

मूल चिरंजीवस्य स्याविगतगद्मग्नः सुखमि
ह पश्चादेहे केवला मातृकावाविन्यस्तया रुद्द
शक्त्यान्वितावा विद्यामासंसाधकेऽस्तत्वो
ऽंगा मासं चास्य मासपूर्वे विदध्यात् विद्या
मासं मूलमंत्रस्य वर्णैः कुर्यान्मंत्री वदनमा
णक्रमेण त्र्यादिवीजमूर्ध्नि गलेद्वितीयं ता
रीयं विमसेतत्तु तत्प्रदेशे सप्तापसमेदण
योर्लद्वारे वीजत्रयं श्रोत्रयं श्रोत्रत्रयवक्त्रे

त्रि॰ टीका न्यासोक्तविधिना उभयकरांगुलीषु करतल
भा॰ योश्च विन्यसेत् न्यासो हि ब्रह्मचारी गृही मुमुक्षुरि
८ त्यधिकारिभेदात् सृष्टिस्थिति संहारात्मना त्रिवि
धः मध्यमादि कनिष्ठांतन्यसेत्। स्थितिं अंगु
7 ष्ठांते कनिष्ठादि सृष्टि न्यासोऽभिधीयते अंगुष्ठा
दि कनिष्ठांते संहार न्यास ईरितः नाभ्यादिकेशपा
दांतं स्थित्या देहे न्यसेत् सुधीः केशादिपाद प
र्य्यंते सृष्टिन्यासोऽभिधीयते पादादि केशपर्य्यं
ते संहारः न्यास ईरितः एवं यथाधिकारं विन्य
स्य वक्ष्यमाणकलान्यासं कुर्य्यात् तमेवाह भग
एकारः तत् परं एकारः मायाभुवनेशीबीजं ह्रीं
कुलांते कुलविद्यायाः अंते सौः इति संप्रदायि
काल्ल अकुलांते अकुलोऽकारः तस्यांते हका
रः इति वदंति एतद्बीजत्रयं स्वके मूर्ध्नि न्यसेत्
मानंतं भुवहंतके इति संवर्तकं हकारः मा
नंतं आकारयुक्तं हगतं के शिरसि गतं विन्दु
विसर्गः तेन हामिति भुवहंतके न्यसेत् सूक्ष्मा
दीनीति सूक्ष्म ईकार एव आदिर्येषां ते सूक्ष्मा
दयः सार्द्धेन्दून सविन्दुकानित्यर्थः तेन ईं ईं उं
ऊं इति नयनयोः श्रोत्रयोश्च न्यसेत् स्वकपोल

योर्ॠयुगं ऌकारयुगं घ्राणद्वयेनान्वितं ॠं ॠं इ
मनेनान्वितं ऌं ॡं इत्यष्टचंद्रान्वितं स्वकपोलयोः
र्न्यसेत् चिबुके स्वेतद्वयं स्वेतः षकारः गंडयुगं लृ
लॄ शशिकले बिन्दुः बिन्दु शिरस्कं तेन लृं लॄं इ
ति बीजद्वयं चिबुकपार्श्वयोर्न्यसेत् दंतपंक्तियुगले
वकद्वयं शकारद्वयं इन्दुरविओबिन्दुः सबिन्दुकेवा
दनच्छदद्वये ष षे बिन्दुसहितमित्यर्थः तेन षें
षैं इति दंतपंक्त्यार्न्यसेत् ओष्ठयोर्विटयुगं वटोव
कारस्तद्वयं दंतयुगं ओ औ मुखे विसर्जनीयः
तेत् एवौ बिन्दुः सबिन्दुकमित्यर्थः तेन रों रौं इति
बीजद्वयं ओष्ठयोर्न्यसेत् रसं नाभावित्ति रसे रेफः
अर्द्धेन्दुधो बिन्दुः तेन रमिति नाभौ न्यसेत् पवने
षकारः अंत्यस्वरो विसर्जनीयः तेन षमिति शि
रसिन्न्यसेत् अवहितः सावधानः इति षोडशकला
न्यसेत् न्यासफलमाह अनेन न्यासं कुर्वन् उक्त
विधिना असौ साधकः रोगमृत्युरहितं स्ववि
यया स्यात्तया अध्यात्मतत्त्वेन जीवति षोडश
कलान्यासनंतरं मातृकां केवलां रुद्रमातृकान्वि
तां वा यथास्थाने न्यसेत् रुद्राश्रीकंठाद्वयः शा
न्तयः पूर्णोदर्ग्याद्यः न्यासस्थानानि सारदायां

त्रि॰ सा॰ ८

ललाटमुखवृत्तनादिश्रुतिघ्राणेषु गंडयोः ओष्ठदंतोत्त
मांगास्यदोः पत् संध्यग्रकेषु च पार्श्वयोः पृष्ठनाना॰
भौजठरे हृदयेऽंशाके ककुल्लिशे च हृत् पूर्वं पा॰
णिपादयुगे तथा जठराननयोर्विन्यसेन्मातृकाणि
यथाक्रमात् त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रात्मका
न् विन्दुः पाशीन् ह्रादीन् न्यसेदात्मपरमह्रामपूर्वकान्

मूल श्रोणिहृदये चापि च पृष्ठे वैशोवीजत्रयं कूर्प
रयोश्च नाभौ बीजत्रयेणैव षडङ्गनानि प्रक
ल्पयेत् उँ ठं मुखादि विद्वान् अंगानि मूलेन च षण्
णाभिल्ठकमूर्द्धस्वपि पंचबाणान् लला॰
टदेशे वदने हृदि स्वनाभौ च गुह्येऽपि च विन्यसे
तान् त्रैलोक्यसंक्षोभणदक्षशक्तीन् ॥

प्रयोगस्तु श्रीश्रीकंठपूर्णोदरीभ्यां नमो ललाटे
इत्यादि ततोऽनंतरं विद्यान्यासं कुर्यात् विद्यान्या
सप्रकारमाह विद्येति कथ्यमानप्रकारेण मूल
मंत्रार्द्वैर्विद्यान्यासं कुर्यात् प्रथमं बीजं मस्त
के द्वितीयं गुह्ये तृतीयं हृदये न्यसेत् इत्येको न्या
सः सप्तेति वामदक्षिणनेत्रयोरास्ये द्वयं तृतीयं
ललाटे श्रमः कर्णयुग्मे वक्त्रे चैक न्यासः अंसद्व
ये पृष्ठे च एको न्यासः जानुयुग्मे नाभौ च एको
न्यासः कुक्ष्योर्दक्षिणवक्त्रे च एको न्यासः तथा

मूल पंचापिकामानपिवक्ष्यमाणान् इहकाम
राजमन्मथकन्दर्पमकरकेतनाख्यापि नाम
भिरीरितैर्गदितामनोभवेनान्विताः क्रमशः कं
पंचमंशुचिनयनांतसंयुतं सवामष्टक्षयवना
गुणान्वितः करः रविस्मरीह्रिरिहयविस्मषष्ठव
ह्ल ततस्तराउपरान्वितो भृगुः तेषां शिरःस
विदधीत बुधोऽर्द्धचंद्रानेवं मयानि गदिक
ताः खलु पंचकामाः

वामापरमध्यवक्त्रेषु एकः एवं ममूलविद्यामसे
दिति बीजत्रयेणेति मूलमंत्रबीजैस्त्रिभिस्तदुक्तैः
षडंगानि प्रकल्पयेत् षडंगं त्रिपुरार्णवे हृदादि
परवक्त्रांतं विन्यासं समाचरेत् अष्टौ पूर्वे त
था वामे दक्षिणे तथा क्रमात् इति गुह्यनाभीति
गुह्यनाभिहृदयाननमूर्द्धसु एवं बीजबाणपंचकं
न्यसेदिति कामन्यासमाह ललाटेति वक्ष्यमाणान्
पंचकामान् ललाटादिषु क्रमस्थानेषु न्यसेत् तान्
कथयति इहेति एते पंचकामाः नामभिः कथिताः
एषां बीजानि कथयति कंपंचममिति कं जलं
तद्बीजं वकारः तत् पंचमो हकारः शुचिना अग्नि
बीजेन रेफेण नयनांतेन ईकारेण च युक्तं तेन ह्री
मिति भवति इति प्रथमबीजं वामस्य ईकारः

त्रि॰
मा॰
९

एवमेयकारः तद्गुणान्तरं तृतीयान्तरं लकारः करः
ककारः ककारलकारेकारैः कामाख्यं बीजं द्विती
यं रविस्वरः द्वादशस्वरः ऐकारः तृतीयं बीजं हरि
हयोर्लकारः विसर्ग रकारः ततः षष्ठस्वर उकारः व
लं वकारः वकारलकारैकारैस्तुर्यं एतावताख्य
मिति ततस्तृतीयस्वरूपं उपरः ईकारः भृगुः सकारः
सकारतकाररेफेकारैः पंचमं तेन स्त्रीमिति एषां
शिरः सुविरचीत अर्धचन्द्राविति एतानि ॥

मूलं पुंसः स्मरणतुदिनं यस्यतः स्वदेहे लोक
त्रयं भवति तस्य मनोवृत्तिः अथ त्रिलोका
चितधाम्नामथावक्ष्यामि बीजत्रयं विकायाः
गोमयमेतत्कुलधर्मविद्भिरागुह्यदेतोऽनिज
सिद्धयेच कांतादिभूतपदंगकगतार्धचंद्रद
तातपूर्वजलधिस्थितवर्णयुक्तं एतज्जपवर
वरोभुविवागभवाख्यं वाचामधारमस्तुवालभ
ते ससिद्धिं कांतांतकुलपूर्वपंचमयुतं नेत्रांत
दंतान्वितं कामाख्यमादितेजपन्मंत्रवरं साद्धा
अगतद्योभवेत् दंतांतेनयुतं सदंति सकलं
संमोहनाख्यकुलं सिध्यतामयुगाणाष्टकस्वर
रतासिद्धिश्चनिर्मसजपेत् ऋषिर्दक्षिणामूर्ति
संज्ञोमहात्माभवेच्छन्दएतस्यमंत्रस्यपंक्तिः

टीका बीजानि प्रत्येकं बिन्दुभिः कामराजमन्मथक
न्दर्पमकरकेतनमनोभवनामभिः संयोज्यमस्येत्य
र्थः कान्तादिभूतपदगमिति ककारोऽनुस्वारः सएवो
न्तो यस्योकारस्य तस्मादिभूतपदगं आदिवर्गद्वयप
दगं अकारः यत्राकान्तो विसर्गस्तस्मादिभूतपदगम्

मूल सरस्वत्यचिन्त्यप्रभावाप्रदिष्टात्रैयैर्देवतादे
वहृन्द्रार्च्चितांघ्रिः अमुष्य मंत्रस्य दृष्टाथ युक्तं जे
बीजं सद्दत्तेन कुलीशाष्टत्वं शक्तिस्तस्मा वेऽ
लकर्णिशं च महाहंजे वान्तकमानतां वर्णः
अक्रोधनिभिस्त्रिभुवनमहितस्य मंत्रराजस्य
आगमपारगमतिभिर्गत्यारोऽस्य सर्वोगदितः
विद्यामूलीनपत्तिरेषामयोक्ता ज्ञात्वैश्रयं सर्व
थासिद्धिकामैः देव्याशाप्रायेन विद्येयमाद्यापू
र्वतेन प्राणैश्वरी नाभवत्सा शिवशक्तिबीजम
नपवशंभुनानिहितं तयोरुपरिपूर्वं बीजयोः
अकुलं कुलोपरिचमध्यमाधरेदहनं ततः प्रमे
आद्यो स्थितं यत् स्वरूपम् ति सोच्चिताभवत्
कारः तदुद्धरेत् कगतार्द्धचन्द्रके मस्तके प्रान्तोऽर्द्धच
न्द्रो यस्य तादृशं शिरोगतानुस्वारमित्यर्थः इत औ
कारः तदंत औकारः ततः पूर्वं जलधिस्थितवर्णयुक्तं

त्रि॰ ततप्रतिलोम्येन चतुर्थमक्षरं एकारः कर्णताढ्यचन्द्र
सा॰ सविन्दुकमित्यर्थः एतैः सहिताद्यो हृद्यो सत्यं ऐं
९ इति वाग्भवाख्यो महान्मन्त्र उद्धृतः एतद्वाग्भवा
नामकं वीजं जपन्नशेषामृतमयी वाक्सिद्धिल
भते गद्यपद्या शिवानी प्रसादभवतीति वाग्भ
वमिति प्रथमं मूलमन्त्रवीजं द्वितीयं वीजमुद्धर
ति कांतांतमितिके मस्तके स्मयत इति कं विन्दुः

10

मूल भैरवीयमुदिताकुलपूर्वीदेशिकैर्यदिम
वेत्कुलपूर्वी सेवयाशुफलदाभुविविधेस्म
च्यतेपशुजनेष्वतिगोप्यशिवाष्टमं केवल
मादिवीजं भगास्यपूर्वीष्टमवीजमन्यत् पर
शिरोऽन्तगदितात्रिवर्णसंकेनविद्यागुरुव
क्त्रगम्या कांतांतवांताकुलवामनेत्राविंतेंद
तिकुलंसनादं घट्कूटमेतत्त्रिपुराणवाक्रम
संततगुह्यस्मरपवसादात् आद्यंबीजमध्यमे
मध्यमाद्यंवस्यचांतेयोजयित्वाजपेद्वयः त्रै
लोक्यंतःपातिनोभूतसंघावश्यास्तस्यस्युर्यो
भाज्जीमवेयुः आद्यंकृत्वाचावसानेऽन्त्यवीजं
मध्येमध्यंचादिमंसाधकेन्द्रः कुर्यान्नित्यं
योजपेन्मन्त्रमेतंजीवन्मुक्तः सोऽस्तुतेदिव्य
सिद्धिं मन्त्रराजमेतंममस्वजगद्धिमोहनकारकं

तस्यान्तो विसर्जनीयः अः इति तदंतः ककारः कलं
सकारः तत एव पंचमं तत्प्रातिलोम्येन पंचमो
लकारः तदंत ईकारः दंतो बिंदुः ककारलकारेका
रेण एतावता क्लीमिति कामराजाख्यबीजं गदि
त उक्तं अयं मंत्रो जपादेव जगत्क्षोभकृत् भवति
तृतीयं बीजमुद्धरति दंतोतेति दंतानामंत्यपंक्तेः
मध्यत इति दंतात् औकारः तेन युतं कलं सका
रमुद्धरेत् कीदृशं सदंति सानुस्वारं सकलं विस
र्गसहितं अस्य बीजत्रयजपादणिमादिसिद्धिर्भ
वति खेचरीसिद्धिश्च भवति अणिमा लघिमा गरि-
मा प्राकाम्यं वशिता ईशिता प्राप्तिः कामावसा
यित्वं शंभोरैश्वर्यमष्टधा एतद्बीजत्रयात्मकः
त्रिपुरामंत्रः अस्यादिः श्लोकः सुगमः अस्य मंत्र
स्य बीजशक्तीः आह अमुष्येति ददः औकारस्तस्या
न सौकारः नकुलीश्रीहकारः तत एव सकारः ॥

मूल मातृकान्तर्वितं जपेदनुलोमतोपि विलोम
तः हंसदेवमभ्यवितं सकलबुधः परएव वासो
पि दिव्यगुणान्वितो लभते सुसिद्धिमनुत्तमाम्
अंजनं हंसमभ्यवितमेतद् जनयत्यजगतो नि
खिलस्य योजयति स्थिरनिर्मलचित्तः शीघ्रमु

त्रि॰
सा॰
॥

टीका । दंतोविन्दुः एतेन सौं इतिबीजं विद्यादिमध्या
द्यर्थं शक्तिस्तु आवेणोल्लेन कर्णे मूर्द्धेन ईकारेण
अर्द्धजैवात्मकेण अर्द्धचंद्रेण च सहितं आनन्तांते क
कारे जानीयात् तथा चास्य मंत्रस्य सौं बीजं क्लीं शा
क्तिः शुक्लोवर्णः गान्धारः स्वरइति विद्येति विद्याया
मूलोत्पत्तिरेषा मयोक्ता इयमुत्पत्तिर्विद्यासिद्धिलि
प्सुभिर्जप्तव्या देवेति इयं विद्या देव्या शमातेनप्राणशू
न्यः भवतु शिवेति यत इयं विद्या भवात्मा शमा ।
अतएवहेतोः तयो राद्य बीजयोरुपरि शिवशक्ति
बीजं ह्स इति बीजं निहितं उक्तं हि संकोचः
परमाः शक्तिः विकाशः परमः शिवः संकोच
स्य विकाशस्य ह्स मित्य क्षरद्वय मिति परस्मा
त् बीजस्योपरि अकुलं हकारो निहितः

मध्यबीजस्याधरेऽकुलं हकारोनिहितः मध्यबीजस्या
धरेऽधः रेफोनिहितः तद्भवति सा विद्या तेजोवती
जाता भैरवीयमिति इयंबाला विद्या अकुलपूर्वा ह
कारपूर्वा सती भैरवी उक्ता सैव भैरवी यदि कुलपूर्वा

पैति नरः सततंहि कमलेप्रविलग्नमध्यमांस
स्वरमीशादियुतं सविन्दुनादं निगमादिनमोः
न्तरे विराजतु वि देवी हृदयं प्रविष्टमेतत् वि
द्या कामदुघा त्रिलोकविश्रुता स्वर्गापवर्गप्रदा
गुह्याद्गुह्यतरामहोदयकरी या योगिनीनामिह
सा सारस्वतजन्मभूर्निगदिता सौभाग्यसंपत्
करी सद्यःप्रत्ययकारिणी सकृदपिप्रोच्चा
रिता भूतले यतः स्वप्नावस्थामियमुपगता
विश्वविश्रुता ततः सिद्धिनैव प्रवितरति ज
न्मापि सततं प्रबुद्धा चेद्विद्या फलति सह
सा दीपनकरीं ततो विद्यां वद्या स्पह

सकारपूर्वा भवति तदा विद्येत्युच्यते पशुजनेषु
अस्पृष्टेषु अप्रकाश्या यद्वा पशुजनेषु अदीक्षितेषु
तथा च एतन्मंत्रस्य भेदत्रयं भवति वाग्भवाद्यं
बाला अकुलपूर्वा सती भैरवी कुलपूर्वा सा
ती विद्येति बीजत्रयोपलक्षितम् ॥

त्रि· सतंत्रं चाह शिवाष्टममिति शिव उकारस्तस्याष्टमेप्येका
सा रः भगपकारः ततः पूर्वाष्टकं ईकारः परं तृतीयं शिरो
१२ विन्दुः तदन्तो यस्य स ओकारः स तृतीयबीजोपलक्ष
कः इयं मन्त्री सकेन विद्या कथिता गुरूपदेशः परं
वुध्यते बीजान्तरमाह कान्तोतेति कं विन्दु स्तस्यान्तो
विसर्जनीयः तदन्तः कः वान्तः वकारोऽन्तीयस्य स
लकारः आकुलोहकारः सकारोऽन्तो यस्य स रेफः
वामनेत्रं ईकारः दन्तो विन्दुः कुलं सकारः मात्रस्वारं
सनादं यत्त्रिपुरातंत्रोक्तं षट्कूटं षड्भिर्वर्णैर्बीजं

12

मिहस्रस्मामतितरां पुष्पवारिमुचां दवादिरयर
स्त्रावेव वर्णितता दीर्घवारिमण्वांत मरुचपिता।
यायांतोमलोकस्वैरो विद्यावाग्भवबीजदी
पनकरी सारस्वतोत् पत्त्रये साक्षात् कां
क्षितपारिजात गोमन्बं अयं मंत्रः
अतिशयेन
साक्षात् स्मरएव अष्टकामनाभेदेन जप्तव्य मंत्रमे
दानाह आद्यमिति आदिमं बीजं मध्यबीजस्थाने
अंत्यं स्वस्थाने एवं योजयित्वा य एनं मंत्रं जपेत्
तस्य त्रैलोक्यवर्त्तिनः प्राणिनः वश्या भवंति येश्वर्यं च
भवति इत्येकः प्रकारः अपरमाह आद्यमिति आद्यं
बीजं अंत्ये अंत्यमिच मध्ये मध्यमेवाद्ये कृत्वा य
स्मरेत् य एनं मंत्रं जपति स जीवन्नेव मुक्तो भवति
दिव्यानां च यासिद्धिस्तां लभते मंत्रराजमिति ॥

य एवं मंत्रश्रेष्ठं अनुक्रमेण उत् क्रमेण च मातृकान्तरितं
कृत्वा जपति सर्वगुणभाक् सकललोकसिद्धिमाप्नोति
तत्क्रमः मंत्रमुच्चार्य अंते अकारमुच्चरेत् पुनरपि मंत्र
मुच्चार्य आकारमुच्चरेत् एवं लकारपर्यंतमक्षराणि
मंत्रान्तरितं जपं कृत्वा पुनर्मंत्ररहितं केवलं क्षकारमेव
स्थानीयमुच्चार्य पुनः प्रतिलोमक्रमेण लकारादि अका
रपर्यंतं प्रत्येकं मंत्रान्तरितं जपेत् एवं मातृकाक्षरमाल

लतिका वस्त्रक्षरोक्षमय्या ब्रह्मांशाक्कटगान्वितः स
हमगामेघान्वितानादिनी कांतांतसमेतोमप्रतन
मत्तोधांते त्विमेघः सटकु कालोनंतयुतं विय
त् सदशानः संवर्तकोभीषणा साकुरा कम
लासनः सह शिवो वैष्णा ॥

या जपं कुर्वतामेकवारेणजपः शतसंख्यापरिमितो
भवतीत्यर्थः शारदातिलके राघवभट्टेन एवं व्याख्यात
म् अंकारादिहकारांता मातृका पठित्वा मध्ये मंत्रं
पठेत् ॐ नमः वर्णाय ततः क्षकारादि अकारांता मा
तृकां पठेत् ततोऽखिलसिद्धिंलभते एतत्प्रकारांतरम्
हंसदेवमित्यादि मूलमंत्रबीजत्रयं हंकारसकाराभ्यां सं
याज्य जपेत् परापवेति श्रीमूलविद्यायाः ॥

प्रथममध्यमे वीजे केवले उच्चार्य्य अंतिमं वीजं हंकारस
कारांभ्यां संयोज्य जपेदित्यर्थः अंजनहंसमिति हकारसका
रकारयोरंतर्गताकारानुस्वारांतिमविसर्जनीयमपि लोप
यित्वा केवलमंजनमात्रमेव विद्यया संयोज्य जपेत् सोऽ
प्युत्तमां सिद्धिं प्राप्नोति तदुक्तं प्रसादस्वर्णाहंसेन ग्र
थयित्वा जपेत् सुधीरिति कमलमिति कमलस्वरूपमे

नरसात्कृशः एकादशाक्षरीयं मन्मथवीजप्रबो
धनकरी स्यात् क्षोभयति नाकभूतलस्थानवासि
नः सहसा सावित्रीरदनयुता महादिकालीये
मांतं शशधरखण्डमण्डितां तां मोहिन्या सरसि
जभूर्भुतलत्यागिर्विद्येयं परवीज दीपनी ॥

वाढरेत् कीदृशी परिलमेोमध्यमोऽन्त्यस्वरस्य यत्रताद
शी मकारांत्यस्वरस्थूलं लृ एवं रूपं ईशाः शिव उकारस्त
स्यादिरीकारः सविन्दुनादेन युक्तं तेन ककारलकारईका
रविन्दुनादैः क्लीमिति कामाख्यवीजं निगमादिः प्रणवः न
मइति स्वरूपग्रहणं प्रणवनमसोर्मध्ये कामवीजे निहि
ते चतुरक्षरात्मिका देवी हृदयाख्या विद्या स्यात्

प्रांसगिकमुक्त्वा भैरवी स्तौति विद्यति साविद्या इह भूत
मेव या विद्या योगिनीनां महोदयकरी तत्वज्ञानजनि-
का कामदुघा ईप्सितार्थप्रदायिनी प्रतिगोप्यावारैक
मपि जप्ता सती प्रत्ययदायिनीति यतः इति यतोहेतोः
सुप्तावस्थां गता इयं विद्या अतो वारंवारमपि जप्ता सि
द्धिं न ददाति प्रबुद्धा यदि भवति तदा हठात् फलं ददा
ति अतोहेतोर्दीपनीं विद्यामस्याश्चाहं कथयामि इह

सा या यस्य दीपनकरी गदितेह विद्या बीजस्य
तस्य प्रथम समुच्चरेत्तां विद्याबद्धं गवदनेषु
यथा वदेव न्यासेषु साधक वरो विदधीत
शंच विद्यां ग मेवं न्यसतः स्वदेहे त्रैलो
क्य.मेत द्वश मेति पुंसः ॥

स्याङ्गोप्यं गोपनीये रहः स्मृतम् तत्राद्यबीजदीपन
माह पुष्पमिति मेघानां पुष्पं जलम् तद्बीजम् वका
रः समुच्चरेत् अपरेच वर्णाः दवादिर्हवशाद्यस्यादिम्
तोदकारः पुनस्ता वेव वर्णौ रकार दकारौ तद
नंतरम् दीर्घम् आकार सहितम् वारिजलम्
मह त्व स्या तेन णकारेण वर्तते इति रवांतः
णकारस्तमुद्धरेत् ॥

त्रि· अंशुर्वकारः तथा दीर्घस्तेन वाग्वा इति भवति लोकस्व-
सा· रयुतौ धांतौ योऽन्ते यस्य स दकारः यस्यांतो लकारः द
१४ कारलकारौ लोकशब्देन त्रिसंख्योपलक्षितः तत्र सं
ख्यक इकारः तेन युतौ एतावता वद वद वाग्वादिनि
इति भवति इयमष्टाक्षरीविद्या वाग्भवोपलक्षितबी
जसन्दीपनजनिका सारस्वतधर्म्मोत्पत्तये आकांक्षि
तार्थ कल्पलतेव द्वितीयबीजदीपनमंत्रमाह ब्रह्मेति

पापानि सद्यः प्रशमं प्रयांति त्रस्यंति रक्षां
सि सपत्नमानि मंत्ररूपमिदमीरितं मया
सर्वथा गुरुमुखेन लभ्यते गर्वतंत्रगुरुमते
महीतले मंत्र एव न हि सिद्धिदायकः इति
श्रीनागभट्टविरचिते त्रिपुरासारसमुच्चये द्वि
तीयः पटलः २ ॥

ब्रह्मा ककारः शक्रेण ईशा च युक्तः शक्रः इन्द्रः तद्बीजं
लकारः ईशो वह्निषि न्यस्यत इति ईकारः प्रथमोऽपा
न्तत्वात् ह्रस्वपरिग्रहः नादिनी लकारः भगेन एकाक्षरेण
मेषेण लकारेण चान्विता उद्धरेत् ख्याकस्यान्तः खः सोऽन्ते
यस्य सकः सभगं एकारसहितं सपूर्वं सलकारं अनंतरं
धांतं दकारं उद्धरेत् इस्वरूपो मेषो लकारः

14

सदक् ईकारसहितः कालो मकारं समुद्धरेत् अनेनेन
आकारेण युतं वियत् हकारमुद्धरेत् सदशानः ओका
रसहितः संवर्तकः लकारः उद्धर्तव्यः भीषणः भका
रः साक्रुरः सादुस्थाया कमलासनः ककारः उकारस
हितः वैश्वानरो रेफः तादृशः उकारसहितः उद्धर्तव्यः
एतावता क्लिन्ने क्लेदिनि महाक्षोभं कुरु इति भवति
इयं एकादशवर्णात्मिका विद्या मन्मथबीजस्य मध्य

कथ्येदं शरीरं स्वकीयांगुलीभिर्बुधैः षण्णवांग
गुलायाममुक्तं द्विनेशांगुलीभिः शरीरात्
समीरो ऽधिकः प्राण संज्ञो मतो योग विद्भिः
इह प्राणवायुं सदाभ्यासतो योनरो ज्ञनभाव न
यमेन संगात् समत्वं शरीरेण वा भूतलेस्मिन् ॥

बीजस्य दीपिका भवेत् तृतीयबीजदीपनमाह सावि
त्रीति सावित्रीपदेन ओंकारो लक्षितः वदन आकारस्तेन
युतः व्योम हकारः तदेतं सादुस्थारं उद्धरेत् मोहिन्या उकारे
ण सरसिजभूर्ब्रह्मा ककारः उद्धर्तव्यः ततो मोहिनी अतो ऽ
ग्निरेफः एतावता ओं महामोहं कुरु इति समाहारी चरमबी
जदीपनी उक्ता केन प्रकारेण दीपनयोगः इत्याह यायस्येति
याविद्या यस्य बीजस्य दीपनकरी उक्ता तद्बीजस्य पुरतः

त्रि॰
सा॰
१५

15

प्रथमं तां विद्या मुच्चरेत् न्यासेषु दीपनीयोगमाह वि

द्येति विद्यान्यासषडंगन्यासवदनन्यासेषु योजनीयेति

एवं कृते विद्या प्रबुद्धा भवति एवं प्रकारेण मूलविद्या

मंत्रस्यांगं स्वशरीरे न्यसतः पुंसः लोकत्रयं वशमेति

पापानि शाम्यंति सर्पिः सह इदं मया मंत्रस्वरूपं क

थितं गुरुणा वा यदि लभ्यते तदा परं सिध्यति अन्य

था गुरुप्रसादमंतरेण एष मंत्रो न सिध्यतीति इतित्रिपु

रासारसमुच्चयटीकायां द्वितीयः पटलः २ ॥

पूज्या बुधैरुत्तमो योगवित्स्व चतुर्दशीत्रापच्चने

प्रधाना नाड्यस्ता स्वपि तिस्र एव इडासुषु

म्नापिंगलाख्यासुख्यास्वषुम्नैवचतासुना

डी इडानाम नाडी स्थिता वामभागे तयोर्दक्षिणे

पिंगलानामनाडी तयोः

एवं साधकानां

सकलपुरुषार्थसारभूतं मंत्रस्वरूपमुक्त्वा पुरुषार्थांतरा

य परिहाराय योगांगभूतप्राणायामप्रकारान् तद्विशे

षांश्च वक्तुमुपक्रमते अथेदं शरीरमित्यादिना इदं शरी

रं प्राणिनः षड्धिकनवसंगुलदैर्घ्यं उक्तं यस्य शरीरस्य

परिमाणं तस्यैवांगुलिमानेन संज्ञको वायुः शरी

रान्निर्गमस्थानाद्द्वादशांगुलीभिरधिको मतः ॥

द्वादशांगुलपर्य्यंतं ॥

संचरति इत्येति इहमूर्धीमरः सदाभ्यासेन पवनं प्राणवायुं
शरीराभ्यन्तरमार्गं सकलांगव्यापकत्वेन नयति शरीरेण स
मागतेनोऽस्य वा आसमांगव्यापकत्वं वा करोति संयोगवता
मध्येऽस्मिन्मूलतले पूज्यते इति प्राणआश्रयभूता नाड़ीर्दर्शय
ति चतुर्दशेति तन्मध्ये नाड़ीनामाश्रयः पिंडोनासः प्राण

पृष्ठवंशं समाश्रित्य मध्ये सुषुम्ना स्थिता ब्र
ह्मरंध्रं तथैव च सुषुम्नान्तराले स्थिता चित्रनाड़ी
युता पंचवर्णोज्ज्वला पंचदेवैः तदंतर्गतं ब्रह्म
रंध्रं सुसूक्ष्मं मृणाला तदा लोहसं तं त
लं ब्रह्मसूत्रमिदमेव देहिनां जीवभूतमम
लैककारणम्

स्य आश्रय इति अस्मिन् शरीरे चतुर्दशनाड्यः प्रधा
नीभूताः संति अपि चतुर्दशासु मध्ये चतस्रः प्रधानाः
स्मृताः तासां तिसृणां नामानि कथयति इड़ेति इड़ा पिं
गला सुषुम्ना चेति तास्वपि तिसृषु मध्ये सुषुम्नैव प्र
धानीभूता चतुर्दशनाड़ीनां नामानि यथा इड़ा च पिंगला
चैव सुषुम्ना च सरस्वती गांधारी हस्ति ॥

त्रि· जिह्वाच सुषुम्णा च यशस्विनी अलंबुषा कुहूश्चैव शं
सा· खिनी चित्रिणी तथा विश्वोदरी विश्वमुखी आसा ख्या·
१८ ता चतुर्दश एतास्वपि तिस्रो मुख्याः यास्वपि योगः
प्रतिष्ठितः तास्वपि सुषुम्णैव मुख्या सा च द्वादशांतं पृष्ठ
वंशं समाश्रित्य सकलाधारत्वेनाधोमुखी सूत्रभूतास्ति
इति आधारो नाम पद्मस्थानात् द्व्यंगुलोर्ध्वं मेढ्राद्व्यंग

16

यद्वदंति मुनयः पुरातनादिम मार्ग इति भव
चेतसः इडायां चरत्येष शीतांशुमाली अतो वा
मभागोऽस्मृते संप्रदिष्टे रविः पिंगलायां चरत्येष
तस्माद्विंब दक्षिणभाग उक्तो मुनीन्द्रैः जानी
यादुदयं बुधः स्वजठरे कन्देनृणां प्राणतिग्म
करांगुले खल लयं मध्ये च पूर्वापरे

लादधोभागे चतुरंगुलायामविस्तारं अंगुलोन्नतं त्वगा
दि धातुभिर्वेष्टितं चतुर्दलात्मकं पांडुराकारं पद्मं तत्र
कर्णिकामध्ये त्रिकोणा योनिः तन्मध्ये सकलप्रपंच·
निमित्तोपादानभूता कुण्डलाख्या चिन्मयी शक्तिः त्रिगुण
नादिरूपेण सूर्येन्दुवैश्वानराणां मूलभूता भ्रमति यत्त्रि
कोणमुषिता सुषुम्नानामनाडी वीणादण्डाख्या पृष्ठ ।:

वंशस्य पुरोभागमवलम्ब्य ब्रह्मरंध्रपर्य्यन्तं ऊर्द्धीकारयति
श्रुति तथाच तंत्रचूडामणि: मेरुदण्ड वहि:पार्श्वे चन्द्रसू
र्य्यातिमस्तके किंवा मध्ये सुषुम्ना सन्निविष्टा तन्मध्ये
चित्ररूपिणी तत्रैव ग्रथितं पद्म मूलादिपद्मपंचकं क
लिकाकाररूपेण डाकिन्याद्यावलंवितम् मूलद्वारं स
मावृत्याद्य स्थिता नागस्वरूपिणी वायुनाभिघाते मुक्ते

उत्पत्तिंच लयंच संततमयो हूर्त्तिं निशां वास
रं चोर्द्धं हन्तिमयस्तथाहिमकरं चोर्द्धं दिनेशं
गतिं तद्धारंसुनाडी प्रपन्ने तु देवे तदा शांति
कादीनि कर्म्माणि कुर्य्यात् बुधीरौद्रकर्म्मा
णि मार्त्तण्डनाडी शुभे मिश्र कर्म्माणि ना
डौ प्रपन्ने भूतानां सुदयं द्वयोरपि बुध:
संलक्षयेत् पक्षयो स्तत्राद्यो वसुधीदयं
निशितयी क्षीणस्य दण्डस्यपि ।

इडां चित्रावयेत्तत: ततश्चसोजलकामस्य शिवेया
ति सुषुम्ना प्रतिचक्रप्रबुद्धास्सा जीवात्मानं परेकु
ले नियोजयति तद्द्योगादमृतं द्रवते विरम् व्योम प्रो
द्भियनस्मात्र गतौचन्द्रदिवाकरौ अथोवक्रं महापद्म कौ
डिकसमसुषुम्नया मातृत्वनासिकामध्यगतं चित्रान्तनद्रुता
ऊर्द्धभित्वात्तलिंगत्वे रत्नान पुष्करान् तत: वही ।

त्रि· हृद्गमनाकांक्षाकांक्षिणी मोक्षदायिनी जीवनाद्भुतसंव
स्पा· द्धा स्थिरा परमसन्निधौ यतद्भेदं विजानाति भित्वा या
१९ ति परं पदम् इत्यादि बहुशः योगार्णवेऽपि स्मरणेन गा
ढपार्श्वेन + + * सम्यक्तः क्रमात् सूर्याचन्द्रम
देवयः स्पृशिवारिणीकृतवक्त्रस्यां हृद्गते तदयम्
तिर्यक् संस्पृशि मारुतस्य पतितः स्पृष्टे मरुद्
र्मनः वशपल्लमनयोः प्रशान्तउदयो भूमेर्जलस्या
दयः शान्तः शान्तिकपौष्टिकादिषु शुभेष्वप्राय
वह्नेः पुनः शत्रोर्मारणदारणादिकरणेष्वा
ढनोच्चाटनयो र्वायोः शान्तिकनिर्विषिकर
णयोस्योम्नोदितस्योदयः यरणोहृदये गदा
दीनां यदिहतः समुपस्य छुव्वतीह सहसा
नहि रोगजा प्रबाधा प्रशमं यान्ति चिकित्
सितापि सम्यक् जलोदये व्याधि रूपेति

शान्तिम्

सोनाऽसौ गते नासाद्वयावधि तन्मध्ये द्वितीयं
भित्वा सुषुम्ना पद्मकाढरे ब्रह्मरंध्रा वधिर्या।
ना भित्वा व्योम स्वरालयम् स्वावेनाच्छाय
तद्द्वारं कुण्डली शक्ति रुत्कुला निद्रावशंगा
ना देवी प्रसन्नभुजगोपमा तत्त्रिकोणस्य वामदक्षिण

कोणयोः संभूते सुषुम्नाया वामदक्षिणभागे इडापिंग
ले स्थिते तयोर्मध्ये इडानाम नाड़ी चापाकृतिर्भूत्वा लि
ग मूल स्थाने सुषुम्नामाश्लिष्य दक्षिण भागं गता त
दाकारा पुनरपि नाभिस्थाने वामभागं गता तदा पुन
रपि हृदयस्थानमाश्लिष्य दक्षिण भागं गता तदा कौ
पुनरपि जानुमूलमाश्लिष्य वामनासापुटं गच्छति ए
वं दक्षिणभागसंभूता पिंगला सुषुम्नामाश्लिष्य दक्षि

मत्स्वर्भवत्येव वसूद्वये तयोर्द्वये चापि स
मीरणस्य योगेनाऽचिरेणैव रुजा विनाशः
देवे दक्षिणभागगेऽथ पुरुषो रोगातुरो दक्षि
णे स्थित्वा इच्छति इच्छकः स पुरुषो जीव
न्तरोगाश्चिरं वामायां तु रुजाकुलीकृततनो
नामाश्रिते चेश्वरे वामा इच्छति चेत स्थिता ग
तगदा वामाचिरं जीवति देवे गते इच्छति ।

ण नासाविवरं गच्छति सुषुम्नामूलपुरोभागस्थिता.
श्वाजिह्वांते सरस्वती नाम नाड़ी स्थिता केचित्तु शंखव
र्णयन्ति एताः सुषुम्नास्तिस्रस्तु यासु योगः प्रतिष्ठितः
नास्य नासापुट हृन्नूब्रह्मरन्ध्र विनिर्गताः सरस्वत्यादि च
त्वारोऽपरेऽवरन्ध्र विनिर्गताः नासिकापादूजननी श्यामा स
रस्वती हरिणी अपरा रसनाधारा परा तोपवहा शिवा

प्रमाणः षट्नेत्रकर्णमुखमेढ्रद्वारविनिर्गताः शंखिनी नाभि
संबंधाद्यामात्रं हृदि रुध्यते यथा गर्भगतः पिण्डः पुष्यते ।
त्वरसादिभिः एताभ्यः एव नाडीभ्यः शाखोपशाखप्रका
रेण सार्द्धलक्षत्रयसंख्यानां नाडीनां संभवः कुत्र का ना
डी तिष्ठति इति शिष्याकांक्षायामाह इडेति शरीरस्य वा
मांशमाश्रित्य इडानाम नाडी दक्षिणभागं पिंगला तयो
र्नाड्योर्मध्ये देहस्य पृष्ठवंशमाश्रित्य ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं सु

वामभागं स्थिता नरो दक्षिणतो यदीह्यमाणमस्
तोऽस्मादपि कृच्छ्रसाध्यं वदंति संतः खलु रो
गजाते श्वेतगते पृच्छति पृच्छकश्चेद्दैवेन रो
जीवति वीतरोगः तेनैव रोगेण विदितेऽस्मिन्
परेतराजस्य पुरं प्रयाति सर्वेषु कार्येषु सदै
श्वरेऽस्मिन् श्वेतगते वांछितलिंगयशः सुः वा
द्विगतेऽमंगलमीश्वरेपि शुभाशुभं कर्मफले

भुक्तावस्थितेति सुषुम्नाया अभ्यंतरे चित्रा नाडी स्थि
ता पंचभिर्वर्णैः श्वेतरक्तादिभिरुज्ज्वला पंचभिर्देवैर्ब्रह्म
विष्णुरुद्रईश्वरसदाशिवैः सुयुक्ता तदुक्तम् ब्रह्मा जनार्द
नो रुद्र ईश्वरश्च सदाशिवः चित्राख्यनाडीगतस्यास्य पंच
भूताधिदेवताः ब्रह्मेति इदमेव ब्रह्मसूत्रं शरीरिणां प्राणप्र
दानं जीवमृतौ प्रमैतककारणं अस्मिन्नेव ज्ञायते मरणं न
वरतीत्यर्थः यद्ब्रह्म सर्वप्राचीनाश्च नयोद्दिव्यमार्ग इति
कथयंति निर्वाणोपयोगी स एव मार्ग इत्यर्थः

इडयामिति एष शिशिरकिरणो वामे इडासंज्ञायां नाड्यां
चरतीति तेन वाममार्गोऽमृतयुक्तं पिंगला वामादित्यश्चरति
सा च दक्षिणभागमाश्रितेति सभागो विषसंज्ञकः आदि
त्यस्य विचरत्वात् वायुनियमेन सिध्यतीति तस्यातपति
विनाशस्थानमाह जानीयादिति बुधः अशरीरे वेदस्य
वायोर्लक्षणं कन्दे मूलभूते आधारे चक्रे तदयं उक्तं जा
नीयात् तथाधारचक्रे गुदोपरि लिंगाधःस्थिते वायुरु
क्तिष्ठति घ्राणाद्बहिर्द्वादशांगुले विनश्यतीत्यर्थः तदेव

तु विद्यात् आरभ्य दर्शे प्रथमामुदेति वामे पुटे
त्रीणि दिनानि देवः वामेतरे त्रीणि ततो दिनानि
पूर्णां तिथिं यावदथैवमेव आरभ्य शुक्लामपि।
दादिभूतां तिथिं त्रीणि देवो दिनान्यभ्युदेति पुटे
दक्षिणे वामे तु यावत् उदेत्येवमेवं समालक्षये
न्नायुक्षयः एकस्य पक्षस्य विपर्ययेण रोगा

स्थानद्वयं पूर्वापरे मध्ये कन्दात् पूर्वसंख्याघ्राणे द्वा
दशांगुले बहिर्यातीति पश्चादेतीति स्थानद्वयं उत्पत्तिं ल
यं विनाशं च ते एव ज्ञातव्ये आधारेति वायोरधोगमने
निशां जानीयात् ऊर्ध्वगमने वासरं दिवसं जानीयात्
उक्तं हि अहरेव प्राणो रात्रिरपान इति तथाधोवृत्तिं च
न्द्रं जानीयात् ऊर्ध्वगमनमिति अतएव योगार्णवे वर्षे
र्ययोरप्युक्तं: सोमोऽधरूर्ध्वमुखो रविरिति केन वायो
कानि कर्माणि कर्तव्यानीत्याह तथा पिंगलानाडीमिति

त्रि· तथा चंद्रनाड्यामुदयं गते वायौ शांतिजनकानि कर्म्माणि
सा· कुर्य्यात् चन्द्रमसः शीतरूपत्वात् सूर्य्यस्य खरकरत्वादिति
१९ भावः उभयनाडीस्थे वायौ शांतिकानि रौद्राणि च कर्म्मा
णि कुर्य्यात् भूतानामिति द्वयोरपि नाड्योः शुक्लकृष्णयो
र्भूतानां पृथिवी अप्तेजो वायुराकाशानां उद्भवं संलक्षयेत्
19 अवधारयेत् तत्र भूतेषु मध्ये पृथिव्या उदयं ज्ञात्वा मध्या

रोगाभिभूतिर्भवतीह पुंसां तयोर्द्वयोर्विपर्य्ययसमु
त्पत्तिः एतत्रयोव्यत्ययतोऽस्थितिः स्यात् यदात्मनः
कलवशात्समीरणो विपर्य्ययेदिति प्रकृतिं विहाय
सः तदा निरुध्यास्य सनेन निपीड्येद्यथास्थितं पद
मुपैति चात्मनः द्वावेव यतः सकलं च कालं दि
वाकरः कैरवान्धवश्च भोक्ती स्वसुतासकलस्य
वास्य कालस्य दोषादिवसात्मकस्य ।

दण्डगते वायौ यदा प्रश्वस्यते दण्डाकारगतिर्भवति तदा
भूमेरुदयं जानीयात् देववायौ अधः स्पृशि सति वारि
णो जलस्योदयं जानीयात् ऊर्द्ध्वगते वायौ हुतवहस्याग्नेरु
दयं जानीयात् तिर्य्यक्पार्श्वद्वयं संस्पृशि वायोरुदयं जानी
यात् समस्तनासारन्ध्रव्यापके वायौ वहति सति मरुद्वर्त्मन
आकाशस्योदयं जानीयात् एतज्ज्ञानफलमाह

वश्येति भूमेरुदये वश्यजननकं स्तंभजननकं च कर्म कुर्यात्
जलभूतस्योदये सति शांतिजननकं पुष्टिजननकं च कर्म।
कुर्यात् कृत्तिनिमन्त्रमारणादिजननके कर्मणि पवनोदय
यः प्रशस्तः शत्रोर्देशोन्मूलनेन रोच्छेदे च वायोरुदयः
प्रशस्तः निर्विषीकरणमात्मनेच आकाशस्योदयः प्र

ततः क्रमेणैव विशुद्धनाडीपथांतरः प्राणसमीर
णस्य शनैः शनैः संयमने प्रयत्नं यथाविधानं वि
दधीत धीरः शीतांशुमार्गेण शनैः समीरमापूर
येत् स्वोदरमादरेण विकारमात्राभिरपेततंद्रः
कालाग्निमूलार्पितचित्तवृत्तिः ततो धारयेत् स्वा
रुतेष्टचैतान्यतः षष्टिमात्राः समापूरितं त्र
वह्निमार्गस्ततो रेचयेन्मन्दमेनं तदर्धाभिरंतर्निरु
द्धवृत्ताभिः विपरीतमतो विदधीत बुधः पुन
रभ्यस्यतद्विपरीतमिति ॥

शस्तः प्रश्नमाह धरणीरिति पृथिव्या उदये सति नैकस्य
मस्तकस्य भविष्यति हतश्चागमस्पृच्छति तदा रोगजा
पीडा सम्यक्कृतप्रतिक्रियापि रूढेन शांतिं न यतीति बक्रम
मित्यर्थः जलस्योदये सति यदि पृच्छति तदा व्याधिः
शांतिं याति वह्न्युदये ऽग्न्युदये यदि पृच्छति तदा रोगा
न्तस्य मृत्युर्भवति बहुकृतापानमिति विशेषः

19 20

त्रि. वायोर्हृदये यदि इच्छति तदा मृत्युरित्यर्थः आकाशोदये
सा. यदि आगमश्च्छति तदा त्वरयैव रोगाणां विनाशो भवा-
२ ति प्रकारांतरमाह देवेवायोर्दक्षिणांसंगते सति तत्रैवा-
स्थित्वा हृतो यदि इच्छति तदा रोगार्त्तो जनो नीरोगः सन्
वरुशतत्रयं जीवति स्त्रियां रोगगतायां वामभागगतो

अमुनाविधिनास्थमनाः सततं मरुतोविदधी
त नस्मंयमनम् प्रस्वेदं जनयति यः प्राणा-
यामेषु सोऽधमः प्रोक्तः [illegible] कंपो
मध्यः पुंसां भूमित्यागतनोस्तनोतिपरः ताव
द्विद्यीत बुधः प्राणायामं समाहितो विधिवत
यावत्संभवति भुवि प्राणायामस्योत्तमं स्यगुणः
अयं प्राणायामः सकलदुरितध्वंसमकरोविगर्भः
प्रोक्तोऽसौ शतगुणफलो गर्भकलितः जपध्या
नोपेतः सहनिगदितो गर्भरहितः सगर्भस्त
स्मात्क्रो मुनिपरिदृष्टैर्योगनिरतैः ।

वायुर्भवति तत्रास्थितो हृतः इच्छति तदा नीरोगात्माचि-
रं जीवतीति इति देवइति वामप्रदेशं गते वायोर्दक्षिणांशा-
गत्वा हृतो यदि इच्छति तदाकष्टसाध्यं नैरुज्यं व वस्तम्
दक्षिणांशे वायौ वामभागगः इच्छति तदाकष्टसाध्यं नैरु-
ज्यं वदेत् अंतर्गत इति अभ्यंतरं गते ।

वायौ यदि पृच्छकः पृच्छति तदा नीरोगो जीवति घ्राणाद्ब
हिर्द्वादशांगुलाद्बहिर्गते वायौ यदि पृच्छति तदा तेनैव
रोगेण यमालयं रोगी यातीति कार्य्यांतरे तत्प्रयोजनं
कथयति यदीडयैव वायौ अंतर्गते अत्र कार्य्ये आकांक्षि
तसिद्धिर्भवति बहिर्गते द्वादशांगुलादधिकं गते सर्वं

शुचिः प्राणायामात्प्राणवसहितात्मोरुशवशी
प्रभाते सायं च प्रतिदिवसमेवं वितनुते द्विजो यः
स्वभ्रूणप्रहरणकृतार्थोऽभिकलितं पुनर्मेते
मार्जारादिहडुविनतलौघदहनाः श्वापंसमीपं द्वि
रपीह मासैर्जन्मांतरोपार्जितपापपुंजात् संव
त्सरं हस्तपदं तदेवं प्रकाशयंत्येव यदच्युतात्म
स्त्वरेचकपूरकौ विहाय स्थिरधीः कुंभकमेव
केवलं यः सततं कुरुते मनोजवत्वं लभते वी
तजरामयः समर्मः ।

कार्य्याणि न ष्पतीति कति दिनानि कुत्र तिष्ठतीति क
थयति आरभ्येति दर्शपर्वप्रथमातिथिर्यस्याः प्रतिप
दः सा दर्शप्रथमा प्रतिपत्तेन शुक्लप्रतिपदादितिथि
त्रये वामे चतुर्थ्यादि दक्षिणे सप्तम्यादि वामे दशम्या
दि दक्षिणे त्रयोदश्यादि वामे कृष्णप्रतिपदादि ।

त्रि· दक्षिणे चतुर्थ्यादि वामे सप्तम्यादि दक्षिणे दशम्यादि वामे
मा त्रयोदश्यादि दक्षिणे अथैवमनन्तरं शुक्लात्पक्षादिभूतां कृ
२८ ष्णप्रतिपत्तिथिमुपक्रम्य त्रीणि दिनानि दक्षिणभागे वायु
रुदेतीत्यादि संख्योक्ता एवं नाड्युदयं लक्षयेत् एक
स्मिन् पक्षे कत्रपक्षे वायोर्वैपरीत्यं भवति तदा तस्य शुभ

21

न हि तस्य सुदुर्लभं त्रिलोकाभिहृदयः केवलं कुम्भ
केनिघ्नः अणिमादिगुणाष्टकं करस्थं न तुता।
स्यैव निरस्तसर्वभीतेः राजदन्तयुगलादि मध्ये
न्मन्त्रियाप्यपरसनांतर्दन्तिके काकचञ्चुपुटमा
रुतं पिबेत्प्राणसंयमनमेतदुत्तमं श्विकं च सुसमी
रणं शनैर्धयतः संपरिकृष्य संध्ययोः श्रमदाहगरो
दरामयज्वरगुल्माः प्रशमं प्रयान्ति च उभयोरपि स
न्ध्ययोर्मुहूर्तेपि कयान्तर्धयतस्त्रिमाससमात्र मु
सरसंस्थिकं च सुगं ययवाहं सुविसारस्वतसिद्धि
रुत्तमास्यात्

यस्य रोगजनितोऽभिभावो भवति शुक्लप्रतिपदादिदिन
त्रये यावद्वायुर्वामपुटे संचरति तत्र यदि दक्षिणपुटे भव
ति एवं पंचदशादिनपर्यन्तं यदि व्यत्ययो भवति ता
दा रोगाभिभूतिर्भवति मासमात्रे वैपरीत्यसंपदं
विपत्तिः ।

पंचविंशतिदिनानि यावदभ्यसेत्तस्य पुरुषस्य मरणं भवतीति
वायोर्वैपरीत्ये रोगादिकं भवतीति स्वाभाविकी गतिः विप-
रीतो देहस्थो भूयः कथं स्यादित्याह पदेति स्वकीयाद्देहाद्वा
शाठ्याद्वैपरीत्यमुद्देति तहादिबोधं कृत्वा श्वासं यो रुंधेत्
यथापुटांतरं गच्छति द्वारेवेति ऊमुटवन्मुखचन्द्रःसूर्यस्या
सौमकलंकालेयतः दोषा दिवारात्रिरसात्मकस्य रात्रिविदि-
वोपलक्षितस्य कालस्य भोक्त्री भक्षिका सुषुम्णापरंनामा

विषमुग्रमुदग्रवीर्य्यभाजां प्रविनाशं समुपैति
पन्नगानां किमु वृश्चिककीटलूतकानामिह
काकोलभवोनिलस्य पानात् हिकचंचुसमी
रणं नरः सरसंघः परिकृष्णमसल्पयोः कुरुते
निजकुण्डलीश्रविहृद्यरोगं सविश्रवजीव
ति हिकचंचुसमीरणेन रोगः पिवतीहानि-
शमेव वीततंत्रः

नाडीभोक्तृत्वेनामचिंतकलाममवेतस्य तस्योपपादितयानू-
पवमापाद्य सर्वेषां वभावकत्वमित्यर्थः ततः इति सुषुम्णैव
भोक्त्री तदाक्रमेण विशोषितनाडीमार्गांतरः सन् प्राणवा-
योः शनैः शनैः संयमनेन नियमे प्रयत्नं यथाकथितप्रकारे-
ण कुर्वीत तमेव प्रकारं कथयति शीतांशुमार्ग इति शी-
तांशोश्चन्द्रस्य वर्त्मना वामनाड्या वायुभिः स्वकीयमुदरम्

त्रि॰ विकारमात्रया पूरयेत् अथैतान्ग्लानिद्राघस्मरः काला
मा॰ ग्निर्मूलाग्निमूलार्पितचित्तवृत्तिः कालाग्निमूले मूलाधारे
२२ ऽर्पितचित्तवृत्तिश्चापरोपयेन ततइति पूरितंवायुंचतुष
ष्टिमात्रापर्य्यन्तंधारयेत् तस्यगतागतंविवोधयेत् मास्व
तामूर्द्ध्वमार्गेणदक्षिणायाशनैस्तदर्द्धाभिर्द्वात्रिंशन्मात्रा
भिरभ्यंतरेनिरुद्धंतंवायुंरेचयेत्भजेत् विपरीतमिति

भवतिध्रुवमेवतस्यवर्षाच्छ्रवणंदर्शनमायती
वहरात् वहुधाकथितैर्गुरुःकिमेभिर्ह्निकचेष्टा
तसमीरणस्यपानात् जरसासहनाशमाशुया
तिप्रवलंमरुद्धृतंभयंनराणां जिह्वांकृत्वाऽ
धोकुलस्तालमूलेदत्तैर्दन्तागाढमापीड्यित्वा
मन्दंमन्दंयःपिवन्न्यवाहंसोमैःपूरैःसाकमन्तः
स्थशाङ्कः पाणमासाभ्यासेनरोगैरशेषैःपापे
भ्योमुच्यतेसाधकेन्द्रः ।

अतःप्रकृताद्विपरीतंविदधीतकुर्य्यात् पुनरपितद्विप
रीतंप्रकृतक्रमेणादिकंपुनरपितद्विपरीतंएवमभ्यसे
त् अमुनाप्रकारेणमरुतोवायोर्नियमंनकुर्य्यात् अवे
दमितिअयंसगर्भम् अयमिति गर्भोगर्भःसूमप्राणा
यामउक्तःसनसकलदुरितानिविनाशयतिगर्भेणसहि
तोऽयंशतगुणफलसहितः कथितः विगर्भो

पेहृयाकोविगार्भः कः सगार्भः इमाकांक्षायामाह तयेति ज
पैर्ध्यानेसह श्रृत्योयः गर्भोरहितः ताभ्यांयुक्तोयः सगार्भः क
थितः अचिरित्यादिचतुष्टयंसुगमम राजदंतीति राजदंत
युगलद्वयस्यादिमस्थान तेषांश्रुतिकेसमीपेजिह्वासवि
याय्यकाककैश्चुकेचचुपुटेनवायुंपिवेत काकचंचुपुटव

श्चद्वादेकाद्धिश्चसांमरस्य हृतीजित्वामृमोदीर्घकाले
सजीवेत वर्षद्वयाभ्यासवशादतीतमनागतेवेमलि
नीलकेशः विघ्नदेहेक्रमेततदीयेदष्टेसह्योरैरपि
पन्नगैः नकुत्रिमंस्थावरजंगमंवाविषंकिम।
मैरपिकालकूटैः ग्राणाष्टकंकालवशाउपेसमहो
तेलेकीर्तिमैरवोवा यामुत्राउधारदण्डेनरविवरग
ताह्वारनीहारगौरी सोधीयांनभोंमोरूरकूरवि
यो: संस्रवंतीवहंती तस्यावश्राव्धिनाशाः खेगमुद
रदरीमध्यगंयोविदध्यात तस्यावश्यासाएभाएरप्र
लयमपवनंस्या॥हुंनमृत्युसरत्पोः

पुटवन्मुखंकृत्वापिवेदित्यर्थः मध्यमृतदंतवत्तुष्टयंग।
जदंताः पतउत्कृष्टंवायोर्नियमनमिति ह्ठिकेति ह्ठिक
चचुभ्यांसमीरणंवायुंधमतः पिवतः षष्ठेपापानेह्वाभ्यां
ककाराभ्यांलक्षितोह्ठिकः काकः श्रमदाहंगरोविषंउदर
मयंउदरीरोगज्वरः गुल्मइत्यादयः प्रशमंप्रयांति उभयो
रिति उभयोप्रातः सायंसन्ध्ययोर्मुहूर्तेदण्डद्वयंयावत्
सहस्रंत्रयमात्रंवाकंजसुतस्यधातः यतः पुंसः काकचं।
चुपुटमारुतंपिवतः सारस्वतसिद्धिर्भवति ।

त्रि·
स्रो·
२३

25

सप्यामुहूर्तमात्रं प्रसरन्तं यं वेत्ति अवस्थितविकल्पार्थः
विषमिति काकोनः काकत्रयं सङ्गमम् जिह्वामिति
तालुप्रदेशे जिह्वायोजयित्वा ऊर्ध्वं परिस्पन्दतं पंक्त्याऽथो
दंतावलिपीडितमोयैः पूर्वं संमुखावस्थितैः समहं गं यवा

सर्वांगगतो हरति रोगमसून्दमप्यारूढः
करोति गगनेगमनं नराणाम् वातो
मृतो वितनुते मरतां समसन्तमप्यास
नः सुलभमेव समीरणस्य ग्रन्थपा
लिरुद्धकुंचुनिर्नोधजमूलस्थितमस्य
पाटपालिः मज्जकायशिरोयथोयता
न्नाविषयेभ्यो विनिवर्तितेन्द्रियास्व:
काकीवचुञ्चुपुटेन कृदरंदरंशरयि
त्वासमीरे रसनाग्राभ्यामभ्यां नरारि
पुविवरे तर्जनीभ्यां च नेत्रे ना
सारन्ध्रो निरुध्य ।

हं वायुं पिबेत् भ्रमन्तगमम् प्रकारान्तरमाह जिह्वा
मिति सौधर्मसुखोन्नतिरसैः विसम्राजं रं कृत्रिमविषं
नारिकेलमिश्रित कर्पूरम् स्याघरम् हिम शैल
जादिकम जंगमम पार्वतीयम् छात्र ॥

नाभिजमण्डलाष्टकं अष्टसिद्धिभैरवीतारतारार्थेव्याशब्दः
याम्युपैति सुषुम्नान्तर्गतायाः वज्राख्यनाड्या उदरमेव दरी
कन्दरा तन्मध्यवर्तिनं विनं वायुं यो विधानं करोति तस्य
पवनं शरीरं मस्तस्मरसोऽर्थं न भङ्गुरं भवति मस्तुर्यमः तस्य
मस्तनोशाकः तस्य लोहमुद्गरो भवति यतः स्यालोहमुद्ग।

स्थिरविमलमतिर्मध्यमाभ्यामथाग्र
मस्याभिर्नीतिगाढं कमलजनिलये
स्थापयेन्मानसं स्वम् यथाशक्त्याभ्यास
प्रतिदिवसमेवं विदधतः सुषुम्नान्त।
स्थारं प्रचरति शनैर्देहपवनः तदाना
दो नैजो भवति सहसानन्दजननः
क्रमाद्वीणावादिप्रहतमृदुवीणा
रवसमः ॥

रः रवसमः आकाशमण्डलाधारदण्डान्तरविवरगर्भसु
ण्डस्याधारभूतो दण्डः पृष्ठवंशात्मकः तदन्तर्गता
सुषुम्ना तन्मध्यवर्तिनमिति सम्बन्धः कीदृशा इव हिमव
त्सुधामृतधारां वहन्ती धारयन्ती आकाशदेशाव
स्थितपद्माभ्यन्तरवर्तिनो विधोश्चन्द्रः स्रवन्ती तथाव
यः सुषुम्नान्तर्गतवायुं निरोधयति तस्य मरणं न ।

श्री
मृ
५८

त्रि· भवतीमर्थः मूर्छामिति मूर्छ्छानिश्चेष्टत्वे सतिइतियाव
स्तो· त् अष्टाङ्गत्वेनरोगसंघातंनिवारयति बद्धःसन्नाऽशांतरे
२४ निरुद्धःआयतःसन्नगुच्छाणां आकाशगमनंनिराधा
रसंचारंकरोति मृतःमनसासहाति। तथाविलीनः
अमरतां अमरणं नयति तथाच मूर्छितोहरति व्या
24 धिंनिरुद्धान्मरणंमृतः बद्धःखेचरतांकुर्यात् वशी

आद्यैममालिमालागलपद्यविगल
न्नारकंकारहारी नाद्येऽसौवंशिका
श्यानिलभरितलसत्कशानिस्वानतु
ल्यः घंटानादानुकारीतदनुचजल
धिध्वानधीरोगभीरोगर्जपर्य्य।
घोषः परस्हृत्कुहरेवर्त्ततेब्रह्मना
डयाः विजितेभवतीहतेनवायुः
सहजोयस्यसमुत्थितप्रणादः

वायुश्चभैरवि प्रकारांतरमाह तथेतिवायुरूपः स्वी
पमानसं कमलजन्मनोब्रह्मणोनिलये आधारक
मलेऽवस्थापयेत् कीदृक्पार्ष्णिना एकपादगुल्फेन
निरुद्धः कंबुनिरुद्धगुदमार्गोयेनसः अजमूलेलिं
गमूलेऽवस्थापिता अपर पादपार्ष्णिर्येनसः मस्त
कायशिरः अवक्रशरीरचोटकः यतात्माऽइन्द्रियमेव

उर्द्ध्वनादस्वरूपवायुः काकीति काकवत्मुखं विधाकृष्टैर्वायु
भिरुदरं पूरयित्वा करद्वयस्यांगुष्ठाभ्यां नरिपुविवरे
वक्ष्यमाणेन रोध्यं ग्रेनुनः तस्मरिपुः कर्णः कर्णविवर इत्यर्थः
तर्जनीद्वयेन नेत्रद्वयं मध्यमाभ्यां अंगुलीभ्यां नासापु
टं निरुध्य अनामिस्वनर्भिर्मुखं विनिरुध्य यत्नेति एवमः
नेन कथितप्रकारेण प्रतिदिनमभ्यसतः पुंसः सुषुम्ना
भ्यंतरे इयं वायुः संचरति यदि तदा सततानन्दजनको

अणिमादिगुणा भवंति तस्यामित
प्राणस्य महाम्हाविभयदस्य स्वस्पेन
नगुजैवैरिरन्ध्रे विनिरुध्य स्वकरां
गुलीद्वयेन जलधेरिव धीरनाद
मंतः प्रवसंतमसकृच्छृणोति मर्त्यः

ब्रह्मप्रदेशे नादउत्पद्यते क्रमेण पुनर्वीणासमस्वो भवा
ति वीणावादिप्रकृततेवनातिशायमधुरध्वनिरिति द्व
यं हगामं स्वरराजेति स्वरराजस्वन्द्रः ततनुजो ऽनुनः त
द्वैरीकर्णः तत्र स्वहस्तद्वयांगुलिद्वयेन निरुध्य मसृद्धस्यैव
गभीरं शब्दमभ्यंतरे प्रसरंतं श्रृणोति मर्त्यः तस्यापगतया
मनः गुणावाप्तिर्भवति मोक्षप्राप्तिर्भवतीत्यर्थः

त्रि॰ शृंगाणीति शृंगाणीन्द्रियाणि तान्यंगुलीभिः प्रतिरुध्य मा
सा॰ कोटराद्दोर्भुवोर्मध्ये निरुद्धपवनः वृषभश्रेष्ठः वृषो
२५ विषयः तं भजत इति इति वृषभः वृषभाणीन्द्रियाणि त
च्छ्रेष्ठषष्ठेन्द्रियेनतः तन्निरुध्य इत्यर्थः अभ्यंतर्गीतं वे
दांतवेद्यं श्रीकमुक्तशशांकलताभालस्त्रप्रभमेककालो
दितनिष्कलंकमनेकवर्ल्पपदम् अयमर्थः इन्द्रियाणि स्व
करांगुलीभिर्निरुध्य भ्रुवोर्मध्ये स्वांतसंभिन्नवायुसंप्र

25

परिभावयतोपि नादमेनं त्रिदशाधीशानन्
जवैरिज्ञातं सततं भवतीह तस्य जेतोर्गुणम्
पतिमैवतकल्मसस्य शृंगाण्यंगुलिभिर्निरुध्य
विधिवत्कोटराद्धयोः परिदेतो मध्ये वहन्रुद्ध्वा निरु
ध्य वृषभश्रेष्ठं च षष्ठेन्द्रियं साक्षात्तत्त्वमेवप
श्यति शनैरभ्यंतर्गीतं तत्परं ज्योतिर्विशेषमेकमु
क्तशशांकलताभलत्वप्रभं इति श्रीनागभट्टवि
रचिते त्रिपुरासारसमुच्चये तृतीयः पटलः ३

भावक्रमेणयो नियमयति सपदि प्रभं वेदांतवेद्यं परं
ज्योतिः स्वरूपमात्मानं अनुभवतीत्यर्थः इति श्रीत्रि
पुरासारटीकायां पदार्थदर्शिन्यां तृतीयः पटलः ३ एवं प्रा
णायामेन पवनजययोगविशेषाश्चोक्ता जितामरता
मविकाराणामभ्युदयनिःश्रेयसप्राप्तिपारभूतं मंत्राणा

क्लिन्नादिदोषपरिहारार्थं योनिमुद्राबन्धनप्रकारं वक्तु
मुपक्रमते अथ पूरकयोग इत्यादिना आदौ पूरकादियो
गाभ्यासेन निजमूलचक्रदेशे मनः संयोज्य अजपापदग्र
न्थिभेदने यत्नं प्रकुर्वीत अजो ब्रह्मा सएव उपपत्तिर्यस्य
ग्रन्थिः शङ्कुस्तेन ब्रह्मग्रन्थिरित्यर्थः समाहिताभ्यासपरा
नः। ग्रन्थिभेदप्रकारमाह शङ्कुरिति अवीश्वरः शङ्कुरि
शानसुतस्तस्य स्मरकाञ्चयेन प्रकारेण एकं तु निमार्गं गुदमार्गं

अथ पूरकयोगयोजितं ततः पृथक्स्वानिजमूलच
क्रदेशे विदधीत बुधः समाहितोऽजपापदग्रन्थिवि
भेदने प्रयत्नतः। शङ्कुतस्सुतस्मरयथाशनैः संम
कोचयेत्कं तु निमार्गमुत्तरैः २ विदधीत मुकुमुकु
ब्जकमतोऽङ्कुतिमंकलयपाणिः कृष्टि
गुदध्वजान्तरालस्थिततेजोमयपुष्कराग्रयोनिः २

कोचयेत् तेन प्रकारेण आधारचक्रे संप्रकाश्याप्रकृपः।
स्वीयं कं तु निमार्गं संकोचं नयेत् २ विदधीतेति मुकुमु
कुलीकारं गुरूपदिष्टप्रकारेण करकमलद्वयेनाभेरधः
स्थिततेजोमयपद्माग्रस्य योनिस्थयत्नेन निरुध्य गुद
लिंगमध्यतेजोमयपुष्कराग्रयोनिर्येन निरुद्धमूलाधा
र इत्यर्थः अयमर्थः गुदध्वजयोर्मध्ये स्थितम् यच्च
नुःपत्रम् पद्मम् तन्मध्ये त्रिको
णाकार योनि रिति ३

त्रि॰ अथेति कंदुनिमारुतमपानवायुं दक्षिणोत्तरक्रमेण
सा॰ ऊर्ध्वं शनैः शनैः कृष्ट्वा नीत्वा कमलासनपंकजात् स्वस
२९ षुम्नामूले प्रवेशयेत् ४ अमुनाविधिनेति एवं कुर्व
तमभ्यासेन अधोहृतं निरुध्यतदंतब्रह्ममार्गस्थितग्र
न्थिभेदनं करोतीत्यर्थः ५ परिहृत्येति अपानस्य ऊर्ध्व
वृत्तित्वेन प्राणात्मकत्वात् खगाधिपस्याख्यां लभते

अथ कंदुनिमारुतं जितात्मा प्रतिलोमेन शनैः
प्रवेशयेत्तम् कमलासनपंकजस्य मूले स्व
गुरूपदिष्टविधानतो ऽनुरूपम् ४ अमुनाविधि
नामुरुः कृतेन क्रमशः कंदुनिमारुतस्ततो ऽ
सौ अजपंकजमूलदेशमार्गप्राणग्रन्थिविभे
दनं करोति ५ परिहृत्य खगाधिपस्ततो ऽसौ सर
णिं चक्रमसौ नभोमणेः कमलं कमलासनस्य
पश्चाद्दिदृक्षोः तो ऽसौ सुखं प्रविश्य सम्यक् ६ प्रतिभा
नमद्भुतं प्रविष्टे भवनान्तः परमेष्ठिनः खगेशे
लभते तावदेष भवसन्दग्धजठरान्तज्वलनस्य वा

एवं मूर्ध्वगमनायप्रवृत्तो ऽपानवायुः सोमसूर्यात्मके इडा
पिंगलामार्गौ परिहृत्य कमलमूले सुषुम्नामूले उपवि
श्य ऊर्ध्वगमनं करोति ६ प्रतिभानमिति खगेशे ऽपानवा
यौ ब्रह्मणो भवनाभ्यंतरम् प्रविष्टे सति अद्भुतम् आ
श्चर्यजनकम् प्रतिभानम् भवति वपुषः उदग्रा ल
घुता भवति ७

तडित्कोटिप्रख्यमिति कामशरीराग्निं ध्यायेत् कीदृशं
विद्युदग्रतुल्यं स्वतेजसा विजिता कालानलस्य रुचि
र्येन तादृशं सहस्रसंख्यादित्यतेजःसमूहतुल्येन उद्यो
तेन कलितं संवद्धं योन्यंतराधारचक्रस्याभ्यंतरे भासमा
नं बन्धूकशब्देन रक्तवर्णाभं शशमलरहितशिखिरं एते
न साधकानामानन्दजनकत्वं बोध्यते काममिति का
मशब्दो रहस्यागमे शरीरवैश्वानरे॥ एवं तेजोमयं

तडित्कोटिप्रख्यं स्वरुचिविजितकालानलरुचिं
सहस्रादित्यांशुप्रकरसदृशोद्योतकलितम्
भ्रमंतं योन्यंतःस्फुरदरुणबन्धूककुसुम प्र
भं कामं ध्यायेज्जठरशशशृंगकोटिशिखरम ८
तस्योर्ध्वेः शिशिखाविरद्युतिलतापुंजप्रभाभास्व
रा सूक्ष्मा ब्रह्मपथांतरांवरगताचैतन्यमात्राकला
एकीभूतमनेनतं सह तया ध्यायेद्धिया निश्चले
स्वात्मानं च निवातदीपनिभया हंसस्वरूपं बुधः ९

कामं स्वाधारगमनं भावयेत् तथा वोक्तं हृदयामले भ्र
मयोनिगतं ध्यायेत् कामं बन्धूकसन्निभं ज्वलत्काला
नलप्रख्यं तडित्कोटिसमप्रभमिति ८ तस्येति तस्य
कामराजाख्योजातवेदस उपरि शिखारूपातिसूक्ष्मा
विद्युत्सहस्रसन्निभा चिद्रूपाख्या कलास्तीति ।

त्रि॰ केचित्तु विद्युत्सहस्रसन्निभा चिद्रूपात्मकला निष्कला
सा॰ ऽमेयाऽऽह स्तत्र भ्रमते परमहंसस्वरूपात्मानं तया कलया
२० एकीकृत्य चिन्तयेदिति । शक्तिरिति तया कलया या
चिद्रूपा कला कुण्डलिनी शक्तिरिति कथिता सूर्वो
क्तशिवोमध्यगां परिभावयेत् अतश्चाग्रे स्थितं तत्र
यदि समर्थः । स उक्तमर्थं संक्षिप्य दर्शयति हूंकारे

शक्तिः कुण्डलिनीति या निगदिता श्रीश्रीसुसं।
ज्ञात जगन्निर्माणे सततोद्यता प्रविलसत्सौदा
मिनीसन्निभा शंखावर्तनिभा प्रसुप्तभुजगा
कारा जगन्मोहिनी तन्मध्ये परिभावयेद्धिवि
लसतां तत्त्वमसेयाकृतिं । हूंकारेण गुरूपदि
ष्टविधिना प्रोत्थाप्य सम्यक् ततः कृत्वा तां कल
यातया परमया चिद्रूपया संगतां मायां कुण्डलि
नीं समाहितमना गुप्ताद्भुतत्वां शिकोशक्तिं ब्र
ह्मसहाप्रवेन सहितां मायारतः स्वात्मना ॥

ति हूंकारेण मन्त्रसहितेन गुरूक्तप्रकारेण तां कुण्डलि
नीं आधारकमलेऽस्मात्सुप्त्यात्प्रबोध्य अनन्तरं तया
परमया चैतन्यरूपया मिलितां कुण्डलिनीं मायां कु
लं मूलाधारः तत्रस्थां शरीरस्थदेवतां चिन्तयेत् अकु
लं शिवस्तत्स्थः कुलशक्तिः प्रकीर्तिता कौलं तेजो
विकारः स्यादिति त्रितयनिर्णयः इति ॥

27

भित्वेति अग्रे कथितं लिंगत्रयं विभिद्य ब्रह्मनाड्या सह
म्नया ब्रह्मणः स्थानात् हृद्गतां कुण्डलिनीं शक्तिं आका
शांभोरुहस्वरूपिणीं आकाशांभोजस्य परमानन्दस्य
विसर्गस्थानं प्रापयेत् स्थापयेत् ॥ पीत्वा कुलामृतमिति
एवं तां सहस्रारपर्यन्तं नीत्वा तत्रस्थं दिव्यं सुधारसं पी
त्वा तेनैव मार्गेण विरोहक्रमेण अपयनस्य मध्यं कुला
न्तं योन्याधारं प्रापयेत् शरीरमध्यमूलाधारमित्यर्थः

भित्वा लिंगत्रयमथ तु यो ब्रह्मणाड्येह चोर्ध्वग
त्वं नीत्वा कमलजपदात्साधयेदात्मशक्तिम्
व्योमांभोजप्रणयिपरमानन्दकन्दं विसर्गस्था
नेचन्द्रायपरिपरिगलद्रूपपीयूषधारं ॥ पी
त्वा कुलामृतरसं तेनैव दिव्यं मध्यं विशेद्यप्र
नस्य समाहितात्मा यावात्कुलात्कुलमेव पु
नश्च मात्रायोगेन दैशिकवरप्रतिपादितेन ॥

कथं ग्राहयेदित्याह मात्रायोगेन गुरूक्तमात्रायोगक्रमेण
गतागतं विदधीत मात्रात ... बिन्दुनादस्तथा शक्ति
र्मात्रात्रयमुदाहृतमिति तथाहि मात्रापदेन पीठत्रयं
विधीयते आत्मास्पन्दगतो बिन्दुः तत्वाज्ञाप्रकाशक
स्वरूपं स्मरणीयं पीठं तद्वपरि ललाटमध्ये बिन्द्वात्मक
प्रकाशकरूपस्य शिवात्मकस्फारस्वरूपनादात्मकस्य

त्रि· नादाख्यं द्वितीयं पीठं तदुपविष्टो वो विश्वात्मिका श
सा· क्तिरूपमया उक्ता खेलनिष्ठये अस्यामुद्राया वन्धेनेद
२८ वैरपिउलभस्य योनिमुद्रायाश्चनेन वन्धनप्रकारेण
यत्नसाध्येतत्वाभ्रसरण । तथा पूर्वमेवानया मुद्रया
साध्यत इत्यर्थः इयं काइत्यत गतियाचतः प्रकाराप्त
ष्टिरूक्ताय यस्याप्रवर्तन्ते यतो भवतीत्यर्थः उद्भिदस्तरुगु
ल्माद्याः स्वेदजाकृमिदंशाद्याः जराउजामनुष्याद्याः अ

साशक्तिः सकलशरीरजीवभूता प्राणोः साऽवि
तिगदिता उंतत्रिमुद्भिः उद्घातः सान्तपरिपक्व
तेसुनीन्द्रैः प्राणेः नेतः स्पृशति यदाक्रमेणान
नीतः १४ अत्तुसाधारंस्य प्रतिदिवसमभ्यास
निरतः करोति श्रद्धावान्सततमवधूताखिलम
लः सकुलोऽपि वीर्यरूपगतजराक्लेशमरणोग्र
णग्रामोपेतः सुरइव चिरंजीवति भुवि १५

ण्डजानपदिसर्गास्त्रयः केचित्तु शाक्तसृष्टिः शाम्भवसृष्टिः
प्रकृतिपुरुषसृष्टिरिति मन्यन्ते अत्र चा नैयायिकमते पु
रुषसृष्टिः सांख्यमते प्रकृतिपुरुषयोगात् पातंजलम
ते केवलप्रकृतेः मीमांसकमतेः दृष्टादिति वत्रविधा
सृष्टिः समस्तजगदपि यस्यां कालाग्निरुद्रादिरूपायस्या
मेवलयं याति श्वैवोक्तध्यानविशेषपवंसुद्रा ।२५

2 28

१५ १२ छिन्नेति पुनरमकं एते सर्वे मंत्रा योनिमुद्रया याप्या
न विशेषेण वीर्य्ययुक्ता भवंति एते रुद्ध छिन्ना मंत्रो यो-
स्यादिमध्यांतेष्वग्निर्न वीजमुच्यते स एकं वा द्वियुक्त
वा युगं फालेन त्रिधा पुनस्त्रिधा पंचधा वा यस्य मंत्रश्छि
न्नसंज्ञकः आदिमध्यावसानेषु भूवीजद्वंद्वलांछितः
वर्त्तद्विधायाकथिते रुद्धसंज्ञः प्रवर्तते सा सक
लापि घस्मा प्रलीयते वापि जगत्समस्तकाला
ग्निरुद्रादि प्रिवांतमेतत् १९ सेयमयोनाख्य
योनिमुद्रा वध्यंते देवैः पितृलेभः स्यात् अनेनैव
न्येन न साध्यते यन्नाम स्य वतत्साधकपुंगवस्य १
छिन्नारुद्धाः स्तंभिताः कीलिता ये हतामतास्य २
छिन्ना हीनवीर्य्याः दग्धाः त्रस्ताः शात्रुपक्षस्थि
ता ये बाला वृद्धा गर्विता यौवनेन १८ ये निर्जी
वा ये च सत्वेन हीनाः षण्डीभूताश्चाग्रमंत्रैर्विहीना
नाः एते मुद्रावध्यनेनापि येऽन्ये मंत्राः सर्व्ववीर्य्य-
लांछितः रुद्धमंत्रः स विज्ञेयो भुक्तिमुक्तिविवर्जितः ये
च कीलिताः आदिमध्यावसानेषु हंसः प्रासादवाग्भ
वौ हकारो विन्दुवान् जीवो वाग्भवश्च चतुष्कलः मा
यान्मामिच पदं नास्ति यस्य स कीलितः ये स्तंभिताः
एकं मध्ये स्वयं मूर्द्धिणा यस्मिन्निन्दुपुरन्दरौ न विद्यते स
मंत्रः स्यात् स्तंभितः सिद्धिरोधनः ये च मंत्राः ॥

त्रि· सा· २९

29

त्रिवर्णो हंसहीनो यः स लज्जश्च उदाहृतः ये च मत्ताः
मंत्रो वाप्यथवा विद्या समाधिकदशाक्षरः फट्कारः
पंचकादिर्यो मदोन्मत्त उदीरितः ये च मूर्छिताः पंच
यां स्त्रीस्थितं मध्ये यस्य मंत्रः समूर्छितः ये हीनवी-
र्याः विरामस्थानगं यस्य स्त्वहृतवीर्य्यः स कथ्यते ये च
दग्धाः वह्निवायुसमायुक्तो यस्य मंत्रस्य मूर्द्धनि स
मया दृश्यते तेन दग्धं मन्त्रीत मंत्रवित् ये च त्रस्ताः अ
स्त्रद्वाभ्यां त्रिभिः षड्भिरष्टाभिर्दृश्यते त्वरैः त्रस्तः सो
भिहितो मंत्रः ये च शत्रुपदे स्थिताः तारादिभिरनुकू
लाः ये च बालाः सप्तार्णो मनुर्बालः ये च वृद्धाः त्रिश
दर्णश्चतुःषष्टिवर्णो मंत्रः शताक्षरः चतुःशताक्षर
श्चापि वृद्ध इत्यभिधीयते ये च युवानः षोडशार्णो
युवा प्रोक्तः ये च जीवहीनाः षष्ठाक्षरो जीवहीनः
ये च सत्वहीनाः द्विवर्णः सत्वहीनः स्यात् ये अंग
हीनाः षड्विंशत्यक्षरो मंत्रः षट्त्रिंशद्वर्णक
स्तथा एकोनविंशद्वर्णो वाप्यंगहीन उदाहृतः
इत्यादिदोषदुष्टा अपि मंत्रा अनेन ध्यानेन
विशुद्धा भवंतीत्यर्थः १८ १९ ॥

गुरुतल्पनिषेवणमिति सर्वदाचरतेनापियोनिष्ठ
ष्ठावन्धनेनपुरुषोमहापातकान्मुक्तोभवतीत्यर्थः
अमुनाऽइति देहिनांअमूनायोनिष्ठावन्धनेनसंवि
द्गृहीतेनयुक्तोभवति कीदृशीपितृरजसायमस्यव
न्धनस्यसततनाभ्यासात्मनुष्येः णिमाद्यष्टविधगुण

गुरुतल्पनिषेवणंचपानंद्विजहत्यामथुनः
स्ववर्णचौर्यम् अमुनाविलयंप्रयांतिसम्य
क्सकृदप्याचरितेनबन्धनेन २ सततंमति
वरःस्वपवयोगीगुणसिद्धैःषट्मासस्थितंस्प
व अमूनाचरतीहवंधनेनयः सततंस्वोचितय
र्मकर्मनिष्ठः २ अमूनाभवतीहदेहभाजा
सततंनाभ्यासकृतेनबन्धनेन नजरापितृरा
नवैजयंतीनचमृत्युप्रतिपादितानचभीतिः २२

न्प्राप्नोतिउत्तमोप्रतिपत्तिस्थानेच प्राप्नोति योग
गाभ्यासंचप्राप्नोति वायोर्विजयमाप्नोति काल
स्यवावंचनंसकलस्यचप्रेरणंवास्यात् विकल्पो
मयोरेवार्थेचसमुच्चये विलोमश्च तत्पदम् स्या
न्नेयपश्यंतिसूरयः १ २ २२

त्रि॰
सा॰
टी॰

30

२२ इति श्रीत्रिपुरासारटीकायां पदार्थदर्शिने च-
तुर्थः पटलः ४ एवमधिकारिणमभ्युदयनिःश्रे-
यसप्राप्त्युपायभूतं योनिमुद्रामुक्त्वा अनन्तरं ष-
डाधारेषु योगविशेषान् वक्तुमुपक्रमते अथाधा-
रपंकेरुहाणीत्यादि षट्कमलान्तरस्थानमिनीति या

एतस्यैव हि वक्ष्यमाणस्य मनुजः प्राप्नोति शुद्ध-
त्कृताः दभ्यासादणिमादिसिद्धिमतुलां सं-
वित्तिमप्यूर्जितां योगं चाप्रतिमं जयं च
महतः कालस्य वा वंचनेन हि सोः परमं प-
दं तत्सततं पश्यति यन्तरयः २२ इति नागभट्टविर-
चिते त्रिपुरासारसमुच्चये चतुर्थः पटलः अथाधार-
पंकेरुहाण्यत्र वसेत्षट्कमलान्तरस्थानि संक्षेपतो ऽहं
तं दंभोजपत्रस्थितांश्चापि देवांस्तदंभोजवर्णांस्त्व-
डाधारदेवीः १

षडाधाराभ्युक्तान्तरे ऽवस्थिता याश्चित्रा नाडी तदन्तर्मूला-
धारादिषट्पद्मानि सन्ति तान्येव षडाधाराणीत्यर्थः
तेषामम्भोजानां पत्रावस्थितान् देवान् ब्रह्मादी-
न् अम्भोजानां वर्णान् शुक्लादीन् अक्षराणि च
आधारभूताः षड्देवीश्च वक्ष्ये इति सम्बन्धः १

अम्भोजानि कथयति अथेति योनिसुषुम्नास्यलग्नेण प्रका
रेणपङ्कजं चतुर्दलात्मकं पद्मं तदेवाधारमाद्यं ते यो
गिनः देवीनिरुद्धं जलाद्यब्धिवर्णेन वशसान्तैर्वादि
क्रमेण समेतं जलेन्द्राग्निवायुमिति पाठे जले वकारः
इन्द्राग्निस्थितिनीयशकारः एवमग्नेस्तृतीयषकारः
मध्यवर्णस्तूक्तः एवं वायोर्सकारस्य चतुर्थोदमसका
रः तेन वंशंषंसं इति वर्णेन प्रथममाद्यं बीजं ततो वका
रः तत आद्यं बीजं एवं क्रमेण चतुर्दलेषु चत्वारो वर्णा

अजं ग्रथिपद्मं पुरायन्मयोक्तं तदाधार
माद्यं वदन्तीह शंभोः सुवर्णाभवर्णैश्च
तुर्भिः समेतं दलैर्योगिगम्यं महासूक्ष्मभूत २

मस्त्याधारमर्थः केवलान्वाकेवलं बिन्दुयुक्तं समेतं
ततश्चतुर्दले डाकिनीरूपादेवीयतत्सकलप्रपंचमूल
भूतत्वात् मूलाधारमिति योगिनो वदंति अस्मिन्मूला
धारे ध्यानावरणात् पुंसः स्तंभक्षोभो भवतः निक्षि
यत्वं भवति उत्प्लुतिः उत्पतनं दर्दुरीदर्दुरो मण्डूकस्तत्स
वर्तिनी पुरीतियावत् भूमित्यागश्च भवति तदनु
विचरत्वं भवति आकाशेपि स्वेच्छाविहारित्वं भवति
क्रमेण एतेषड्गुणा भवंति २ ।

त्रि· सा· ३१

31

३ ४ अस्मात्गुणान्दर्शयति कांतीति शरीरस्य कांतेप्र
कर्षो भवति नादव्यक्तिः नादोध्वनिविशेषः जठरानल
स्योद्दीपनः इन्द्रियाणां चक्षुरादीनामकपटत्वं भवति
योगिनो हि इन्द्रियाण्यतिकृष्टमप्यर्थं पश्यंति नैरुज्यं च
भवति दुःखरहितं च भवति एतत्सर्वं वायोर्धारणाद्

वर्तेषु कुपितेषु देवीनिरुद्धान्जलाद्यब्धिवर्णेन
मसेत्केवलात्वा सविन्दुनमन्दप्रभावान्सामि
हस्फुरज्योतियोडाकिनीदेवतात्र ३ मूलाधा
रेसततंध्यानयोगात्संभवतोभावुत्लानिदंडुरी
व भूमिभागःखेचरत्वंक्रमेणानन्दणामेतेषड्
गुणाःसंभवंति ४ कान्तिप्रकर्षोवपुषोपिना
दव्यक्तिःप्रदीप्तिर्जठरानलस्य लघुत्वनंगस्य
निजेन्द्रियाणांपटुत्वमारोग्यमदीनताच ५
कृत्वामनोनिश्चलमूलचक्रमध्येनराःकेवल
मादरेण भूतंभवञ्चापिभविष्यदर्थंवदंतिशा
स्त्राण्यपिचाश्रुतानि ६

वति ५ अमदपिप्रयोजनंदर्शयति कृत्वेति अत्रमूलचक्र
मध्येआधारकमलेआदरेणमनःस्थिरंकृत्वाभूतंवर्तमानं
भविष्यदपिवदंति अतीतानागतान्वदंति अश्रुताना
नधीतामपिशास्त्राणि वदंति व्याख्यायंति ६ ॥

प्रयोजनांतरमाह विहायेति कमलासनस्य ब्रह्मणो
मुखांबुजं प्रीतिरेवांतरंगस्तत् संबन्धात् तन्मुखांबुरुहो
दरांतरे वा पृथारणात् कलेशमुखांभोरुहाभ्यंतरे दिव्य
रूपा सरस्वती न रमति अभिरमति ७ प्रयोजनांतरमाह
अधिगम्येति रमेन्दुमंत्रसिद्धीरधिगम्य तुर्निवारं चका

विहाय यस्याः कमलासनस्य वक्त्रांबुजं प्रीतितरं
गमंगात् तदीयवक्त्रांबुरुहोदरांतः सरस्वती न
रमति दिव्यरूपिणी ७ अधिगम्य रमेन्दुमंत्रसिद्धी
अपि कालं च विजित्य तुर्निवारम् अजरामरता
मवाप्य चांते परमानन्दपदे मुदा रमंते ८ एकी
भूताखिलं तमः स्तिमितमखिलजगत् सर्वमासीदस्मिं
ज्योतिर्मूर्तिस्तदंतर्महितमहिमभूल्लिंगरूपी विभुः ९

कालं जित्वा अजरामरतामवाप्य अवसानकाले परमान
न्दपदे मोक्षपदे रमंते तस्मात् ध्यानयोगात् जीवन्मु
क्तो भवति अवसाने परमात्मनि लीनो भवतीत्यर्थः ८
एकीभूतेति सर्वमखिलं जगत् एकीभूतं समुद्रोऽन्तः
स्तिमितमासीत् तस्याभ्यंतरे महेशो देवो लिंगरूपो बभूव
कीदृशः अपूर्वज्योतिः स्वरूपः अपूर्वतेज एव लिंगरू
पेण परिणाममगमदित्यर्थः कीदृशः बहुभिः

त्रि॰ मा॰ ३२

32

सिद्धैर्हिरण्यादिभिरधिष्ठितात्मा तस्य लिंगवपुषो भग
वतः आद्यं ब्रह्मस्वं हिरण्यनामा सिद्धपुरुषः आसीत् ए
वमस्य विवाली नामा शुद्धोनन्तं अधस्ताननमित्यर्थः दक्षि
णवायुः पिनाकी पश्चिमाप्रदेशस्थ नरं खण्डलगणः तथा
आधारात्मा हिरण्यः स्वाधिष्ठानात्मा वाली मणिपूरा
मट्टसिद्धाधिष्ठितात्मा सकलमरुत्वतः षड्भिरणे
रुपेतः षड्भिः कोणैस्त्रैदेवो भवमयतिमितिप्रस
हंसो महेशः ॥ आद्यं लिंगवपुषो भगवतो दे
वो हिरण्यो भवद्वाली पूर्व स्वं विशिवस्यान्तमहा
काललम्बहृद्धोनन्तं वक्रं दक्षिणमाशुगत्वगणि
रीसो देवः पिनाकी पुनः प्राश्चास्य खण्डलगणा एव
भगवान्नामास्य मस्य भवेत् ॥ स्वाधिष्ठानम
माख्यं परसदले मूले यजस्याम्बुजे बालादित्य
निभे दलोपरिगतैः षष्ठादिन्तकोर्णैः विन्दुभा
षितमस्तकैर्भगवतो लिंगात्मनः शूलिनः स्था
नेषोपि वैराग्यगोचरमिदं वास्याधिपाराकिणी
त्मा महाकालः अनाहतात्मा वह्निः विशुद्धात्मा पिनाकी
आज्ञात्मा खण्डलगणः तल्लिंगपञ्चस्थानेषु चिन्तनीयं ॥ ॥
तदेवं स्वाधिष्ठानमिति रसदलैः सकूलैः षष्ठादिन्तको
र्णैः ष्ठ वकारः तदादिनः मयवलः परिभिविन्दुभूषितम
स्तकैः सविन्दुकैर्युक्तं बालादित्यनिभप्रातःकालीनसू
र्यतुल्यं अस्य चक्रस्याधिपानीकिनी ॥

इह किल समलक्षणं नियमितमरुतां योगिनीकः
लातिशायं दर्शयति इह स्वाधिष्ठान इति लयवशात्स्व
स्थानद्रनिवेशवशात् समेतां गोऽनंगाः मृगदृशां गणं र
मयति तथाप्येषां गांस्मरेणेस्मरमल्पप्रकाशं अपां
गनेत्रयोरंतं यस्य गुणस्य तं तथाकांत्या लावण्येन क
लितं समरत्यं ॥ विशेषफलमाह इहेति विगतजराम

इह स्वाधिष्ठाने निहितनिजचेतो लयवशाद् मनस्वा
नन्दैश्च लिमितहृदयः साधकवरः समेतां गो
नंगः क्षितितलगतो वा मृगदृशां स्मरः स्मेरापांगं
रमयति गणं कांतिकलितं ॥ इह वेति निधाय
मानसं सविविधं चाश्रुतशास्त्रजालमुद्वैः अ
वधूतजरामयः समर्थः सुचिरं जीवति वीतमृ
त्युभीतिः ॥ वपुषोऽशुचिताजनस्य पाशं समर
सां शुद्धिमिहातनोति भूसां शारदेंदुदयेऽलव
स्पदे हृदये हृद्गतो यमतां च शीतरश्मिः ॥ ४

यः समर्थः इह पद्ये हृ मानसं निधाय अर्पयित्वा अश्रु
तशास्त्रसमूहं विविधं नानाप्रकारं वेत्ति वीतमृत्युभीतिः
मृत्युयमभयः अमपद्मस्पर्शनात् अशुचिताजननस्य पा
पस्य निःशुद्धिं तनोति भूमः शीतरश्मिः चन्द्रः हृद्गवन्मः
सन्ध्वनतानि विद्रुतां यातीति शारदेंदुरूद्यतपेलवः स्वन्दः ॥ ४

त्रि॰ चलितमिति सहस्रदलाच्चलितं रसेन्द्रशुक्रं एतत्क
स्तो॰ मलालोकमतो ये विनिधारयंति ते गुरुघोतमाः एत
३२ त्पद्मभावनयोगशक्ताः १५ १८ यस्मिन्कुलिशाङ्गमि
ति तदेव योगः तस्मिन् रताः रागादीन्द्रियपदं तितालं
33 यो भवति अत एव कुलिशत्वेन निरूपितम् संवित्तिः

चलितं सहस्रामहारसेन्द्रकमलालोकनतो वि
यत्सरोजात् हृदये विनिधारयंति संतोनगुधीराः
गुरुघोतमास्तएव १५ मद्धीतकटोमहागजे
न्द्रवशतामेति यथा शनैरुपायात् बलवानि।
हैवसयाकरोः सोक्रमरुद्धः स्ववशो भवत्सव
प्रपम् १८ यत्नस्मिन्कुलिशाङ्गयोगनिरताद
दौलयो जायते रागादीन्द्रियवंदतितोलयवशा
त्सैविक्तिरपर्जिता श्वेतनीलमहारसद्रवशु
धोन्नृणां च चेतोहृदो यदा आविर्भावमुपे
त्यमन्दसहसो ज्ञानानन्दत्त्वलेन्दुदयः १९

दुर्जिता श्वेतनीलमिति श्वेतनीलं यन्महाबलं शुक्रं
तदेव रसं तत्सेवितानां नृणां चेतो यदा आविर्भावं प्राप्नो
ति तदा अमन्दं महत् यत्सहजानन्दं तत्त्वलेन अवि
द्याध्वंसाभ्युदयात् इन्दुत्वेन निरूपितः १९

मणिपूरकमाह नाभिस्थमिति नीलांजनवन्नीलैर्दशा
दलैर्युतं ड ढ ण त थ द ध न प फ एतैर्दलगतैः वि
न्दुलसन्मस्तकैः सविन्दुकैर्युक्तं लाकिन्यासमधिष्ठि
तं च एतद्ध्यानात् वशाकर्षणनिर्विषीकरणं परचि
त्तक्षोभकरणं परपुरप्रवेशं तिरस्करणीलघ्वीविद्या

नाभिस्थं मणिपूरकं दशदलैर्नीलांजनाभैर्युतं
तड्डाद्यैस्फदशार्णैर्दलगतैर्बिन्दूल्लसन्मस्तकैः
लाकिन्यासमधिष्ठितं च सततं ध्यानेन यः केवलं
वश्याकर्षणनिर्विषीकरणभूः क्षोभादिकं कुर्वते ९
ध्यानेऽस्मिन्निहितात्मनः स्फुरति नः पातालसि
द्धिः परा त्वेकस्याप्रतिमस्य साधनमपि स्यादी
प्सितं च हितो रूपं भूमिविसर्जनं परपुरे प्रा
क्‍ प्रवेष्टुं जराहानिस्थाविलत्वरोगशम
नं कालस्य वाऽवचनम् १९

इति यस्य प्रसिद्धिः नत्रम्याउ मणिपूरकमिति वच
नात् कथं नीलरत्नमिति चेत् नीलरत्नस्यापि रत्न
त्वान्न दोषः पातालसिद्धिः अधोविवरणकरणम्
मुकजरादिना त्वेकसाधनमपि तान् ईप्सितसाधनं
रूपं च केचित् परपुरे मृतशरीरे प्रवेष्टुं शक्ति।
मिति वदन्ति ९८ १९ ॥

त्रि॰ अनाहतचक्रमाह हृदय इति इन्द्रगोपो रक्तवर्णकी
सा॰ टविशेषः क्रोधिशाद्यैः ककाराद्यैः ठकारान्तैः क
३४ ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ इति क्रोधीशद्वादश
भैरवमहितैर्द्वादशाक्षरैर्युक्तम् द्वादशदलात्मके

34

हृदयेत्विन्द्रगोपसन्ध्याभवनसिन्दू
रवर्णमब्जं यदनाहतमित्युशन्ति
संतोरविसंख्यैरुपशोभितं दलैः
२॰ क्रोधीशाद्यैर्भैरवैर्भात्युसंख्यैर्द
एतैरपितं मण्डितं च एडवीर्य्यैः त
त्काकिन्याधिष्ठितं दिव्यशक्त्यादेव्या
हंसेनापि देवेन शम्भुना २॥

कर्णिकांगतम् मूलमंत्रशक्त्या काकिन्याधा
धिष्ठितम् हंसेन चात्मना च दृष्टोपेतैः स
विन्दुभिर्म्मण्डितम् २॰ २॥

एतस्मिन्निति एतस्मिन्स्थाने निविष्टमनसो योगिनः
कर्मभूताः विमानस्थिताः दिव्यस्त्रियः कर्मभूताः अद्भु
तरूपकांत्या कलितं अमत्वं त्रिकालविषयज्ञानेन च अ
तलं स्वास्थ्यं श्रवणादर्शनेन च योगिनां समेलनेन च २२ वि
शुद्धचक्रमाह विशुद्धेति श्रीकंठादिस्वरपरिगतैः अकारा
दिस्वरैर्दलपरिगतैर्युतं तद्यथा । अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ

एतस्मिन्सततं निविष्टमनसः स्थाने विमानस्थि
ताः स्वर्भ्यस्मद्भुतरूपकांतिकलिता दिव्यस्त्रियो यो
गिनः ज्ञानेनाप्रतिमं त्रिकालविषयं लोभः पुर
स्य श्रुतिं दूरादेव च दर्शनेन च खेगतिः स्याद्योगिनां मे
लने २२ विशुद्धाख्यं कंठेन लिनमध्ये धूम्रानिलप्र
विगुणं श्रीकंठादिस्वरपरिगतैः षोडशदलैः १६
स्थाने शाकिन्यत्र लनिजशक्तिर्भगवती स्थिता
नित्यं देवी शरणगमनार्त्तिप्रशमनी २३

लृ लॄ ए ऐ ओ औ अं अः इति षोडशस्वरैर्युक्तं धूम्रसमान
वर्णां शाकिनीदेवताधिष्ठितं विशुद्धाख्यं प्रशरणग
मनार्त्तिप्रशमनम् जन्ममरणदुःखप्रशमनी अन
योर्तत्त्वाख्य सद्भावे सद्भावने २३ स्थाने चित्तमेवाव
धाय अवधानं कृत्वा आत्तपवनो गृहीतपवनो यो
गी २४ ॥

त्रि॰ २४ २५ २६ आज्ञाचक्रमाह आज्ञानामेति दलयुगमो
सा॰ पेतं द्विदलयुक्तं असौ वर्णौ हकारक्षकारौ एतदुक्तं भ
३५ वति भ्रुवोर्मध्ये सबिन्दुकाभ्यां हकारक्षकाराभ्यां युक्तं
अभ्यासयोगादिहसन्निविष्टंसांतस्यशम्भन्तरंगा
वस्य समर्थतास्यादनधीतशास्त्रस्यज्ञावभावेवस
यातलेऽस्मिन् २४ ध्यानेऽत्रसंसक्तमनामनुष्य
स्त्रिकालदर्शीविगताधिरोगः जिताजरामेजननी
लकेशः स्थितोचिरंजीवतिवीतमृत्युः २५ इहस्था
नेचित्तेसततमथायान्नपवनोयदिबुद्धोयोगीवल
यतिसमस्तंत्रिभुवनं नचब्रह्माविसर्गनेचहरिह
रौनैवविमलाप्तिमत्दीर्घसामर्थ्यंशमयितमलेना
विगुणमः २६ आज्ञानामभ्रुयुगमध्येदलयुगमिषे
नेपद्मेशारदचन्द्रमयूखाभं हाकिमुक्ताशापिचदेवी
दलयुगमेवर्णौ वमौ बिन्दुयुतौसंस्मरणीयौ २७
ध्यानयोगनिरतस्यजायतेपूर्वजन्मकृतकर्म
णांस्मृतिः देवबिन्दुनिलयेचहरतोदर्शनश्र
वणयोःसमर्थता २८ इहसन्निहितस्यचित्तवृत्तिः
प्रतिमायाःप्रतिजल्पनंकरोति गमनंचपरपरेषां
पुनरध्यानमयस्याहमृतस्य २९
द्विदलात्मकंशारदचन्द्र
दसंकाशंहाकिनीदेवताधिष्ठितं आज्ञाकमलंमतस्य
प्रणवात्मतानिर्विवधेते जन्माभावात् २७ २८ २९

निरालंबामिति इह बिन्दुनिलये आत्मास्थाने निरालंबां वे
वंशीमुद्रां बद्धा भ्रमरनिलयः सर्गितहंसश्च विलासउद्धश्रेणि
नहत्रश्रेणीं पश्यति विलोपदेशाकाशार्धाप्रभुस्थूलं ध्येउ
लासिविलीयुगलं भ्रूयुगले अप्सरसः विसरं समूहं पश्य
ति भूयः तानपि पश्यति तान् कीदृशान् वृहद्बृंहैः स्थगि
तागगनमण्डलं दिक्चयैस्तान् कुरंगादिभीरसरणीय
वनभुवनं च पश्यति मतंगोऽत्र जलहस्ती सरसां पालीस

निरालंबां मुद्रां निजगुरुमुखेनैव विदि
ता सिद्धस्थाने कृत्वा स्थिरनिभृतधीः
साधकवरः सदाभ्यासोऽपश्यत्यमर
निलयानंतरगाविला नुत्श्रेणीविला
रपिपदमुत्तूनामपि पतिम् ३

मृदंगमगाले राजहंसबककोटिः वककइतिमयूरप्रियकाले
प्रीतिजनकत्वात् सथवाः पतिसहिताः तासां अत्रकूलेप्र
वासिकाले प्रवासिनीनां कालेयमसहरूप नवमेघजाले
नूतनमेघसमूहेऽथ तत्ते कीदृशं इतितडित् करालान्तर
गतिलीनं तडिन्मालाशोभाविभा कराले भयानकं यदं
तर्बारि तत्र लीनं निमग्नम् ३ ॥

त्रि॰
स्तो॰
३६

36

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ॥ ॥
मूल ब्रह्माणं स्मरहरमुकुन्दवन्दितपदद्वन्द्वमुकुन्दं तथाखिलं देव
निकायनायकमपि प्रेताधिपं वारिपं अग्नावह्निमपि प्रभ्ञ
नपवनं तारेशं वसुदेवं गन्धर्वानपि किन्नरानपि गणाः सि
द्धान्सिद्धानपि ३१ यन्नाज्ञात्मसंभगवानपि मुनीन्द्रियां
श्रमभ्राकृतीनतः कांतिकलाकलापकलितान्विधाय
रान्मातृकान् रत्नोत्तमतरंगसंगतजलां स्वर्लोककल्लो
लिनीं योगीपशुपतिशशच्छंदचितरुचिं तचापि हेमाचल ३२
उत्तुंगपीवरपयोधरभारनम्रकंप्राङ्गमंगजमतंगजमन्द
पातं उल्लासिचिलियुगलंचकितैणशावलीलेक्षणं
विस्मरणस्मरसांतर्दैव ३३ संवृत्तैर्गैः स्फुटैर्गैः स्थगित
गगनाभोगककुभोल्लसन्नानारत्नाकलितकटकामू
धरवरान् क्रूरैर्गैः शृंगैरपि चरमणीयां वनभुवं त
थाग्रुर्वीमुर्वीमहितविविधद्वेजसहिताम् ३४
तरंगैस्तुंगैरहिमकरमातंगनिकरैः करालानाभी
रैरपि जलधरैर्भूधरवरैः तथापारावारानमलसरि
तो वारिभरिताः सहस्रालीमालीमपि च सरसां सारसश्रु
भाम् ३५ लसन्मरालवककोटिमालतं द्विरेफमा
लांतरवारिलीनम् कलापिकांतमथ वाम्बुकूल
प्रवासिकालं नवमेघजालम् ३६ ॥

एतस्मिन्निति परमं अद्भुतं अव्ययं यन्महानन्दं तस्यैकक
न्दे मूलस्वरूपे परे स्थाने आत्मनो मानसं स्वछया निरालंबः
याः स्थापयेत् तदा योगी तन्मयतः ब्रह्ममयतां उपैति वा
कारः समुद्भवेद् इति निरालंबया स्वइच्छया निजमहामहं वे
ब्रह्मानन्दमहावे अंतरं अंतर्गते लयवशात् आविर्भवति प्र
काशते अस्मिन् चेतसि लीने सति आदौ वह्निः किरणस्या

एतस्मिन्परमाद्भुताव्ययमहानन्दैककन्दे परे स्थाने
मानसमात्मनः स्थिरमतिः संयोजयेत्स्वइच्छया योगी
तन्मयतामुपैति शनकैस्तातो निरालंबयापश्चान्नि
जमहामहांविलयवशादाविर्भवत्यंतरम् ३७ ली
ने चेतसि तत्र बिन्दुनिलये वह्निर्दिवादौ कलात्स्फुर
ते तदनंतरं च विलसद्रूपाः प्रदीपांकुराः बाल
स्यैव दिवाकरस्य बहलद्योतिस्ततो द्योतते प
श्चाद्गगनान्तरालविलसज्ज्योत्स्नासपत्नो महः ३८

लिंगात् स्फुरते तदनंतरं च प्रदीपांकुराः अपरस्य बा
लस्य सूर्यस्य उद्योतः प्रकाशः ततो द्योतते प्रका
शते यद्वा तन्महस्तेजः प्रकाशते आविर्भवति की
दृशं आकाशमध्ये विलसत् यत् ज्योत्स्ना रश्मय
स्तत्तुल्यं अस्मिन् स्थाने अव्ययः परमेश्वरः
साक्षात्कृतः साक्षि स्वरूपो भवति ३७ ३८

त्रि· सप्तकः इत्याह नित्यानन्द इत्यादि यथा अंतरंगतोर
स्ता· ऊश्चन्द्रार्कयोर्मण्डले इति दृष्टांतत्वेन पिंगलायाश्च
३० न्द्रसूर्यात्मकत्वात् इडापिंगलयोर्मध्ये सुषुम्नाया आभो-
क्तत्वात् सुषुम्नारूढैरिति प्रतिपादितम् ३९ विश्वस्येति वि
31 श्वस्य प्रपंचस्वरूपस्यायतनं देवभगवतः स्थावस्थानं य

नित्यानन्द इति श्रियः पतिरिति श्रीवासुदेवः पु
मा नाम्नेत्यच्युत इत्यचिंत्यमहिमा योगीयते यो
गिभिः स्थानेऽस्मिन्परमेश्वरस्य भगवान्व्यक्तो
भवत्यव्ययः साध्वीराङ्गविर्वा वांतरगतश्चन्द्रा
र्कयोर्मण्डले ३९ विश्वस्यायतनं महद्भगव
तः स्थानं तदेतत्परम् यत्रारोप्य समीरणं सु
कृतिनः प्राणप्रयाणे नराः दीव्यंतः परमं पु
राणपुरुषं वेदांतवेद्यं कविं विश्वाद्यं प्रवि
शंति संततमहानन्दैककन्दं विभुम् ४०

त्रस्थानम् आज्ञास्थाने समीरणं मारोप्य प्राप
य्य सुकृतिनो नराः दीव्यंते क्रीडंते पुरुषं प्रवि
शन्ते इति अतएव पुरा अजरा मरे जरा मरण
विहीने वेदं तेन वेद्यम् विश्वाद्यं विश्वादौ
भवं जन्म यस्य तं प्रवि शंति महा नन्द
स्यैक मूल प्रभवं विभुम् ४० ।

सहस्रदलपद्ममाह सहस्रारमिति अवारणदलसवते
सहस्रदलं पंकजमित्यर्थः विसर्गस्याधस्तात्तीतस्फुरला
दिपद्मस्यावाग्रभस्यार इत्यर्थः अधोमुखे आरक्तकिंजल्कपुं
जे यत्ररक्तकेशरमित्यर्थः ऊरंगेणहीनः विनाशितक
लंकः त्रिकोणेणयुक्तः त्रिकोणाकारः स्फुरद्रश्मिजालः
स्फुरत्प्रभासमूहः सुधांशुरमृतकरः समास्ते ४१ तदेवा
गतमिति तन्मध्ये ब्रह्मरन्ध्रं सूक्ष्माकारं सुषुम्नाख्यना
ड्या आधारभूतायाः सुषुम्नैव निष्कलचैतन्यात्मकप

सहस्रारपद्मविसर्गादधस्तादधोवक्त्रमारक्तकिं
जल्कपुंजं ऊरंगेणहीनस्त्रिकोणासक्तचन्द्रः स्फुरद्र
श्मिजालः सुधांशुः समास्ते ४१ तदन्तर्गतं ब्रह्मर
न्ध्रं सुसूक्ष्मं यदाधारभूतं सुषुम्नाख्यनाड्याः तदे
तत्सदन्तिसमस्तं गुहस्थैररण्यगाम्यसगोप्यसय
नतात ४२

रमेश्वरस्योपाधिभूतविकलाद्रुमेउ
लमध्यवर्त्तिनी ब्रह्मरन्ध्रमाधारीकृत्य देहमनुगताः इ
त्यर्थः तथा चोक्तं योगार्णवे शक्तिर्यं ब्रह्मरन्ध्रं याति तदे
वाधारमण्डलमिति यदेतद्विसर्गाख्यं मंगलपदं तदेः
वकैलासाख्यविन्दुरूपी प्रकृत्यात्मकः विसर्गः प्रकृ
तिर्मात्राविन्दुसर्गात्मिका ह्यंसः तदात्मकमिदं जगदिति
कीदृक् भूतानामादिभूतः आदिस्वरूपः सोऽयं धीयारं अं
तरंगो अभ्यन्तरे मेवनयारं कीदृशीं रसविसरासितां रसो

त्रि॰ द्रुमविशेषः तत्रस्मितांशुशुक्लो योगगम्यो भगवान्
स्ता॰ योगिनामभिमतफलप्रदः अतः कैलासस्थाननिय
३८ मितमध्यतादृक्स्वपरतः ४३ अतिशयं दर्शयति स्थान
स्यास्येति इत्यादि स्वगमं ४४ स्थाने परे इति हंसस्य पर
महंसस्य निवासभूते गत्वा आयथोपसमः अधःकृता

पतत्कैलाससंज्ञं परमकुलपदं बिन्दुरूपी स्वरूपी
यत्रास्ते देवदेवो भवभयतिमिरध्वंसहंसो महेशः
भूतानामादिदेवो रसविसरसितांसंततामृतरंगे
सौधीधारो विमुञ्चन्नभिमतफलदो योगिनां योगगम्यः ४३
स्थानस्यास्य ज्ञानमात्रेण संसारे
ऽस्मिन्कं भकोनैव भुयः भूतग्रामं संततं न्यासयोगा
त्कर्तुं हर्तुं स्याच्च शक्तिः समग्रा ४४ स्थाने परे हंस
निवासभूते कैलासनाम्नीह विधाय चेतः योगीन्
नमाधिरथः कृताधिवाय स्थिरं जीवति मृत्युमुक्तः ४५
स्थानेऽस्मिन्क्षयवृद्धिभावरहिता नित्योदिता षोडशी
बालादित्यनिभप्रभा शशभृतः सास्ते कला षोडशी
बालाग्रस्य विविभाडितस्य शतधा चैकेन भागेन या
सूक्ष्मत्वात्सदृशी निरंतरगलत्पीयूषधाराधरा ४६

आयथोपायथस्थयेनमः बालादित्यसमप्रभा शशभृतस्वरू
पषोडशीकला अतिसूक्ष्मा शशभृतः कीदृशस्य बालाग्रस्य
शतधा विविभाडितस्य एकैकभागेन सूक्ष्मत्वात् कीदृशी निरं
तरगलत्पीयूषधाराधरेव भाति पीयूषधाराणां पीयूषवर्षिमेघवद्

स्या ४५ ४६

38

एतस्या इति एतस्याः षोडशकलायाः परतः परस्मिन् भू
तानामधिपो महेश्वरस्तस्याधिपा भगवती स्थिता निर्वा
णाख्यां कलां निर्वाणषोडशीकलांतांगता कीदृशं
वालाग्रस्य सहस्रधा विभक्तस्य दलितस्य एकेन भागेन
सूक्ष्मत्वात् सदृशी द्वादशार्कतुल्या प्रभा कांतिर्यस्याः

एतस्याः परतः स्थिता भगवती भूताधिदेवाधि
पा निर्वाणाख्यकलार्धचन्द्रकुटिला सा षोड
शांतर्गता वालाग्रस्य सहस्रधा विगलितस्यैके
न भागेन या सूक्ष्मत्वात्सदृशी त्रिलोकजननी
या द्वादशार्कप्रभा ४७ निर्वाणाख्यकलापदो
परिगता निर्वाणशक्तिः परा कोट्यादित्यसमप्र
भाति गहना वालाग्रभागस्य या कोट्यंशेन स
मा समस्तजननी नित्योदिता निर्मला निर्वाणान
न्दपदस्थलोहृविगलद्धारा निरालंबना ४८

४७ निर्वाणेति निर्वाणाख्यकलापदंस्थानं तस्यो
परि अथोगता निर्वाणशक्तिः स्थिता कोट्यादित्य
समं प्रभा यस्याः सा अतएवाति गहना कीदृशी
वालाग्र भागस्य शाशभूतः कोट्यंशेन समा निर्वा
णानन्द पदस्थाने शैव पदं तत्र द्रुह र्महती विगल
द्धारा यस्याः निरालंबना अवलंबनरहिता ४८

४९ आरोप्येति कमलं जनिलयात् मूलाधारात् शक्तिं आरो
प्य आत्मना साकं षट्स्थानेषु शक्तिं चिन्तयित्वा क्रमेण ना
दावसानं नीत्वा आकाशगतब्रह्ममहापद्ममेव सम्प्रहृष्टं त
स्मात् तस्यां चैतन्यरूपां ध्यायेत् ५॰ स्रुतात्वादिति दिव्यामृ
तौघं पीत्वा गगनगतमहापद्मस्थितं हंसं कुलस्य शरीरस्य
पतत्स्या परतः परात्परतरं निर्वाणशक्तेः पदं शैवं
शाश्वतमप्रमेयममलं नित्योदितं निष्क्रियं तद्विष्णोः
परमिमं शान्तिमस्थियः केचित्पदं ब्रह्मणः केचिद्धंस
पदं निरञ्जनपदं केचिन्निरालम्बं ४९ आरोप्यारो
प्य शक्तिं कमलजनिलयादात्मना साकमेषु स्था
नेष्वाज्ञावसानेष्ववहितहृदयश्चिन्तयित्वा क्रमेण
नीत्वा नादावसानं खगतकुलमहापद्ममध्यान्तरस्या
ध्यायेच्चैतन्यरूपामभिमतफलसम्प्राप्तये शक्तिमाद्या ५॰
स्रोतोद्गात्तारसाभं गगनगतमहापद्ममध्यस्थहंसा
त्पीत्वा दिव्यामृतौघं पुनरपि च विशन्मध्यदेशे कुल
स्य चक्रे चक्रे क्रमेण प्रतनरसविसरैस्तर्पयेद्देवता
स्ता डाकिन्याद्याः समस्ताः कमलजपदगां तर्पये
त्कुण्डलीं तां ५१ इति नाग· त्रिपुरा· समुच्चये पंचमः
मध्यदेशं मूलाधारं विशेत् ततः प्रतिचक्रे स्थिता डाकि
न्याद्याः षडिसमंतादेवतातोः स्रुतरससमूहैस्तर्पयेत् त
तः कमलजपदगां मूलाधारस्थां कुण्डलिनीं च तर्पयेत् ५१
इति त्रिपुरासारटीकायां पदार्थादर्शे पंचमः पटलः ५

एवंचाधारेभुयोगविशेषात्त्रकामूलाधाराख्याधारेभुस्वयंभुलिं
गवाणादिविशेषान्वक्तुमुपक्रमते स्वयंभुलिंगमिति योनिव
लरन्ध्रान्तरानितिङ्गाकारेणाग्रक्रस्थाने स्वयंभुलिंगयातिल
ष्ययत्रजपेदिति तल्लिंगंलिंगंचचराचरमितिएतत्वीजवान्
लिंगमिति इतरंलिंगंपरलिंगमित्यर्थः अंतरालभुवोर्मध्य
इति अस्येत्वशान्तरपदंपवंवर्णयति अंतरालेविन्दोस्थितंत

स्वयंभुलिंगंतिजयोनिमध्यवक्रान्तरेस्थितत्वरसी
रुहांतः वालाकुवंचेतरंमंतरालेवदंतिसंती
गगनांतुजेऽस्मे १ यद्बीजवाग्भवाख्यंकन
कनिभंतत्स्वयंभूतलिंगम् स्थानेध्यात्वाऽऽद्यमो
रुहकुहरगतेबाणलिंगेद्वितीयम् कामा
ख्यंवन्धुजीवप्रसरसमरुचिंशारदेन्दुप्रभा
वम् तार्तीयकंतद्बीजेत्वितरपदगतेचि
न्तयेच्छातरूपम् : २

दितरंलिंगं अस्येत्वगगनांतुजेविसर्गाख्यपरविन्दुनिर्मल
पदेइत्यर्थः श्रीमूलविद्यायास्त्रयाणांवीजानांस्वयंभुवाण
लिंगयोर्ध्यानमाह १ यद्बीजमिति यद्वाग्भवाख्यंप्रथमवीजं
निर्मलकांचनसंकाशंमूलाधारेस्वयंभुलिंगात्मकंध्यायेत्
यत्कामाख्यंमध्यवीजंकुसुमसंकाशंहृदयकमलकर्णिकाम
ध्येवाणलिंगंतृतीयवीजंशारदेन्दुसंकाशमाज्ञास्थानेपरलिं
गात्मकंध्यायेदित्यर्थः २

त्रि· एतेषां बीजत्रयाणां जपध्यानविशेषफलं चाह प्राणान् यो
स्ता· निर्गतानिमादि सिन्दूरारुणसुन्दरीभिः प्रभाभिः अविल
४· कुलं मूलाधारादिचक्रमित्यर्थः आविन्दोरुदितां विन्दुस्था
नपर्यन्तं सुधाकर श्रीहारिणा महेशेन उज्ज्ञाविता एवंभू
तां लिङ्गाकृतिं ये ध्यायन्ति ते संपदां पदं स्थानमिति श्लोक

प्राणान्योनिगतान्विधाय मनसा ध्याय
न्ति तां भारतीं बीजाख्यां निजयोनिरन्ध्रनिलया
दानाभिरन्ध्रोत्थिताम् बालार्कारुणतेजसीं
भगवतीं ये सिद्धलिङ्गाकृतिम् तेषामेव क
वित्वसंपदतुला पीयूषवर्तिः स्यन्दिनी ३ सि
न्दूरारुणसुन्दरीभिरविलं प्रोद्भासयन्ती कु
लम् एतस्मान्तरगां प्रभाभिरनिशं ये वाण
लिङ्गाकृतिम् आविन्दोरुदितामनन्यमा
नसा ध्यायन्ति दिव्याङ्गनाः कामार्ता विल
पन्ति लोलमनसस्तेषां पदान्ते भुवि ४ ।

त्रयेण साकल्येन जपतां ध्यानविशेषं चाह त्रयाणां लि
ङ्गानामिति जपे लक्षमिति यल्लिङ्गे यद्बीजस्थानं तत्र
तस्य लक्षजपः तेन त्रिबीजेन लक्ष समुदायजपस्त्र
त्रिलक्षमिति नियमः ब्रह्मतरुजैः पलाशकुसुमैः
निशाचारेण इडायां वायौ गतेसिति ३ ४ ।

५८ कारणविशेषानाह निःशंकमिति हरिणांकः इडानाडी
स्थितवायुः कार्ये कारणोपचारः स्ववरतलात् नासास्थाना
त् पातालमूले मूलाधारे ब्रह्मरन्ध्रगते तत्रस्थेन दिवाक

येगौरीमितराभिधां निजरूपाप्यायंतिलिंगाकृतिं
बिन्दुस्थानगतां तथा करकरश्रीहारिणोद्भाषितां
श्रीकंठेन्दुप्रतिमां विसर्गमहापद्मस्थितां विभ्रतीम् धारा
त्रिबिन्दुमपाटलामृतमयीं तं संपदामास्पदम् ५ ज्या
णोलिंगनामतिवहलते जः स्फुतिपुषां विशुद्धस्थानेष
स्थिरनिहितधीः साधकवरः जपेन्मंत्रं तत्त्वं समरस
रूपमेवब्रह्मतत्त्वजेस्त्रिमध्यकेशं मंतदक्षिणमार्गे
णाज्जुहुयात् ८ निःशंकं हरिणांकं वरतलात्पाता
लमूलगतं तत्रस्थेन दिवाकरेण घटितं कृत्वा समा
दायच राह्वोरास्यगते कपालिकरणप्रस्तावनापरिड
तः कुण्डहस्तकरणकेन जुहुयात् होमोयममद्भुतः ०

रेण पिंगलावायुनाघटितं उभयवाय्वोरैक्यं कृत्वा तं वा
युमादाय राह्वोरास्यगते कुण्डलीमुखे हस्तकरणकेन
हस्तरूपेन मनसा जुहुयात् कपालिकरणप्रस्तावनाप
रिडतः कपालिकरणस्य प्रक्रियायां प्राज्ञः ऊर्ध्वः करणं
विज्ञरिस्तत्रपरिडतः श्लोकार्थः गूढार्थस्तु किंचित् प्रकाश्य
ते हरिणांकादूर्ध्वविशेषः स्थानविशेषः स्थानविशेष
गतं स्थानविशेषस्थदिवाकरेण ऊर्ध्वविशेषेण घटितं
मिश्रितं कृत्वा राह्वोरास्यगते कुण्डस्थानविशेषहस्तकरण

त्रि॰ केन हस्तरूपस्रुवेण जुहुयादिति द्रुमसंज्ञा अप्रका-
सा॰ श्या एतदर्थकथने शिष्टोपहासः इति तन्त्रचूडामणिव
४१ शङ्कुः शिरः शिरो वा शृङ्गी वा द्धाङ्केन विशेत् मूर्ध्न्यात्मके
समाधानं यदा तस्यां तिथौ उच्यते पातालगम्या देवेशि ओ
मस्थानादिकरम् एतच्चं शङ्कुचक्रे तद्बुद्ध्यैकं प्रापयेत्त
तः शङ्कुवक्रेण तत्कुण्डे होमं कुर्यात्तु तद्दिने तत्रय
यत्नेऽप्रवन्तदेवकुण्डगोलकम् कुण्डं शिवमहायेन गो-
लकं शिववहं मतः एतत्त्रयाणां मध्ये तु स्वयंभुकुसुमं
महत् क्वचिद्भन्यैर्बराजेन लभ्यते वा न वा विभो यदि
न लभ्यते देवि लाक्षारससमन्वितम् कस्तूरीकुङ्कुमा
क्तं च वटीकृत्वा तु गोपयेत् मन्त्रराजं समालिख्य प्रयो
गेतेन निक्षिपेत् तत्तिथिं समनुप्राप्य स्वयं भवति श्वेतकुल
म् अप्रमत्ते चोभयोर्देव भोक्तुं देवी न संशयः समादिष्टो
षड्त्रिंशाद्ये मन्त्रा विद्याश्च कीलिताः प्रबुद्धास्तत्प्रयोगेण
यावत्सा पुनरागता द्वितीयायां गते देवी द्विरूपा या स्वा
कलावती तिथिक्रमेण सा देवी योगिमास्याः फलप्र
दा इति एतदर्थप्रकाशेन देवताशापो जायते इति
तत कथं वक्तुं उचितमिति ॥

41

कोणानिघमं फलं वाद् एकमिति दर्पः कन्दर्पः तन्नलः
सन्मृगदृशां दर्पभंजन् अनेकाः समाजीवेत् चिरंजी
वभवेदित्यर्थः कीदृक् अरालकुटिलाकारं कुंतलाः

एकं वत्सरमेवमेव शिवधीर्मर्त्योऽत्र हृ
तो हृदयः सद्यो मन्मथसोऽपि विजित्य वपुषः
पुष्टिं विशिष्टां दधत् दर्पं दर्पकमन्वि
तो मृगदृशां भंजनस्तु भृंगांगना श्रे
णीश्रीमदरालकुंतलचयो जीवेदने
काः समाः ८ ततो देवीं ध्यायेत्परि
णतशरच्चन्द्रसदृशां प्रसन्नस्मेरां।
स्फामलिकलभसंकाशकबरीम्
विराजंतीं नेत्रैर्विकचनवनीलोत्पल।
निभैस्त्रिभिर्दन्तश्रेणीरुचिविजित
हारावलिरुचिं ९

केशसमूहो यस्य सः भृंगांगनाश्रेणीनां श्रीर्विद्यते य
स्य पश्चात् भृंगांगनाश्रेणिश्रीमांश्चासौ अरालकुंतलश्चे
ति कर्मधारयः ८ ततो देवीं ध्यायेदिति संगमम् ९

त्रि· कीदृशं देवीं दन्तच्छदं वहन्तीं कीदृशं बन्धूकपुष्पं स
स्ता· म्यासंवित्तिधद्युते तेषां जन्ममनोहरकांतितद्धतं कांत
४२ कमनीयं मन्दस्मितांशुना विशदीकृतं पुनः कीदृशी
उत्तुङ्गपयोधरभारनम्रकम्रावलग्नविलसत्त्रिवली
42
तरङ्गा उत्तुङ्गोऽयः पयोधरभारस्तेन नम्रावम्रावलग्नं
कमनीयमुदरं तत्र त्रिवल्याकारस्तरङ्गो यस्याः तां
उरुमहानीयो रामकदलीस्तंभः सपत्नउपमा ययोः उ
रोतां अरुणमञ्जीरपदं यस्याः तां तथा स्तोत्रैः कलौ

बन्धूकसाम्यद्युतिनवंधुरकान्तिकान्तमन्दस्मितांशुवि
शदीकृतमुद्वहन्तीं दन्तच्छदं रुचिरकुण्डलमण्डल
चमण्डस्थलीयुगलवाण्डस्थयांशुपाण्डु ॥ उत्तु
ङ्गसंगतपयोधरभारनम्रकम्रावलग्नविलसत्त्रि
वलीतरङ्गां गंभीरनाभिविवरां वररामरम्भास्तम्भो
पमोरुयुगलामरुणांघ्रिपद्मां ॥ ११ कलौ मौलौ वि ल्
भ्रागलदमलपीयूषविवरां वहन्तीं सन्तानप्रसवर दि
चितं शेखरमपि वसानां सहासो हिमकिरणनि प
र्माकविशदं महाविन्द्वारूढा जगद्धयापाम प्रशान्ते

मौलौ वहन्ती कीदृशी कलौ गलत्पीयूषसमूहां तदुक्तं ते
संतानकप्रसवरचितं शेखरमिव कल्पवृक्षपुष्परचितशे
खरमिव किरीटमिव हिमकरश्चन्द्रः निर्मोको मुक्तकं
चुकः तद्वद्विशदं निर्मलं तथा सहासो वसानां तथा म
हाविन्द्वारूढां गगनोपरि स्थिते विन्दुस्थानमारूढां तथा ज
दरशाम प्रशान्तकोटियवलां परिपूर्णकोटि च प्रदुग्धमाणा ॥ ११ ॥ १२

१२ १४ एवंवागीश्वरींध्यात्वा विन्दुपीठात् विन्दुपीठे
ऽर्द्धे अतीतेस्थाने आनयेत् तस्मादतीतस्थानात् आ
तपस्थाने तत आतपस्थानात् शांतातीते तस्माच्छां
तातीतात् सूर्य्यचक्रं ततोव्योमांभोजम् ततः प्रेत
हस्ताभ्यामक्षमालांस्फटिकमणिमयींज्ञानमुद्रा
चभद्रां विभ्राणांदक्षिणाभ्यांमणिमयपुकुटांच
लकंचाभयंच वामाभ्यांरत्नकांचीपरिहृतज
घनांरत्नकेयूरहारां दिव्यालंकारयुक्तांत्रिभुव
नजननींदिव्यगन्धानुलिप्ताम् ५ मन्दस्मितांसी
मपिशास्त्रजालेनिरंतरंकांतिकलासमग्राम्
विनम्रदेवासुरवृन्दमौलिमालारजोराजितपा
दपद्माम् १४ ध्यात्वावागीश्वरींतांगगनगतम
स्याविन्दुपीठादतीत स्थानेवानीयतस्मादपि
तदनुनयेदातपस्थानेमेनाम् शांतातीतेतत
स्मादनुपममहिमासूर्य्यचक्रेततस्माद्व्योमांभो
जेततस्मादखिलभुवनव्रातमानयेत्प्रेतभूमिं १५
प्रेतस्थानादर्द्धचन्द्रे ततस्तामारमभवस्मापयेत्तेतुव
न्यं तस्माद्विवव्योमतस्मादमेयस्थानप्रामांवितय
दीश्वरस्य १६
स्थाने शिवस्थानेप्रेतस्थानादर्द्धचन्द्र
तस्मादावर्त्ते ततःसेतुवन्धं ततःपुनर्व्योम तत आमय
ईश्वरस्य ततोरुद्रालयः रुद्रोरुद्राच्छक्तिस्थानम् १५ १८

त्रि॰ तस्मात्कुण्डलिनीभवनं किमित्याह सहस्रेति सहस्रदलशो
सा॰ भिते विसर्गगतो यस्त्वगात्मा बिन्दुः तत्र विलसन्ती या सु
४३ धाधारा तया देवीं समभिषेचयेत् ननु कुण्डलिनीगेहं मू
लाधारं तत्कथमुक्तमिदं सहस्रं मूलादिब्रह्मरन्ध्रान्तं कुण्ड।
लिनीभवनं विदुः आद्यमाब्जाद्यभवने ज्ञानगोस्त्रीविश

तस्माद्द्वादशान्तं यद्ब्रह्मगेहादिकस्थानं प्रापयेद्दे
वदेवीम् विश्वस्थानाद्ब्रह्मणः स्थानमेतद्ब्र।
ह्मस्थानात्कुण्डलीगेहमध्यम् १७ सहस्र
दलशोभिते रुचिरकर्णिकाकेशरोल्लसन्म
हसि कुण्डलीभवनपङ्कजे तां स्थिताम्
विसर्गगत्वगात्मबिन्दुविलसत्सुधाधारया
ततः समभिषेचयेद्भगवतीमविच्छिन्नया १८
अनेन शास्त्रविहितेन देवीध्यानेन नाशं स।
मुपैति मन्त्रः यः सिद्धयो दिव्यगणाधि।
पस्य भवति ताश्चाप्यचिरेण पुंसाम् १९

जेते भाग्याद्धिल्वषडङ्गत्वा राजते निजमन्दिरे ज्ञानदा
तत्र सा देवी कुण्डलीपरदेवता अविद्याविद्ययोर्दीना
त्रुभयत्र प्रकाशिता कोटिकोटिजगत्संबिकागारागारभि
वस्थितेति शक्तिमिति शक्तिः कुण्डलिनी रसेन युक्ता आ
त्मना सहस्रं समन्त्रेण मूलादिस्थाना सहस्रदलपद्मं नी।
त्वाधः स्मरति तस्या पदत्वं निर्वाणं भवति १७ १८ १९

मूल श्रोयाराउहलसंततीमकुलगतमहापद्मपर्यंतमंत
ध्यायंतीं ब्रह्मरणा उदास्फुरदमलरुचिपद्मरूपां भवानी
ये देवीं लिंगरूपां भुवि विमलधियो भावनामात्रगम्यां
निर्द्धूताशेषपापामिविलगुणगुता ज्ञानिनस्ते भवंति
२० येगोक्षीरत्नधारस्फुटधवलप्रोद्दामतेजस्छटाख्या।
योऽज्ञासितरोमकूपविवराशेषांकलिंगाकृति वागी
शीयवलांतुजांतरगलमीयूषधाराद्रवैरासिंचति समं
तनोः विलवपुर्मस्मोऽस्यते मृत्यव: २१ लिंगाकारय
तोत्तराप्तरयुतांमोऽभुमनमाउंतरे देवीमजननपुंजमेच
करुचिसिंचति शास्त्रदुवि येद्विमाम्लयाधारयाप्रवुर।
याकालायुहतीन्दुणांरूपोन्मूलनदृष्टिपाटवधराते
षांकृतोविस्मसा २२ लाक्षारसस्नपितभग्नमूणा।
लनालतंतूपमाम्मरतियस्त्रिपुराकुलांतः तेविस्म
यंतिमितचारुदृशः स्मरार्त्ता वामुवो रतिपतिप्रतिमं
स्मरंति २३ सिन्दूरसूरयपरिपिंजरितामिवद्यांलाक्षा
रसार्द्रितमिवाक्षितिमण्डलं च ध्यायंतिये हृचिवधेहि
खलभावालक्ष्मींविहाय भुविता उपयांतिकांता: २४
शक्तिं हंसेनयुक्तां कमलजनिलयाद्वंदनासंततालें
निष्पंदत्तद्यन्मूर्विंबांतरगलितसुधाविन्दुसन्दोहपूर्णं
नीवानेत्रैवनिसेस्मरतिावगगनतामात्मनाशक्तिमाधाय
स्नस्याजाण्डवाण्डप्रलयममपद्यनेस्याहुंनेमस्त्रमूर्मा: २५
२० २१ २२ २३ २४ २५

त्रि· कर्म्मविशेषध्यानमाह पीताभामिति कामबुजपमाह मा
सा· र्गेस्मिन्निति अस्मिन्मार्गे सहजेना कर्म्मनिवसमाणस्थाने
४४ ष्वष्टतयफलप्रसिमोमोत्तफलप्रसिलब्धेयतः ध्यायेत्
सिद्धिरत्तलाः पंचप्रकाराश्चेतिसिद्धयः पातालगुटिकांज
नखड्गपादुकायाश्रयिकामंत्रयोगात्मस्तानाम्नाचेति २५ २२
अत्र किं रूपेण ध्यातव्याजनव्यमित्याह आधारेतिषण्मुव

पीताभां कमलमनोदेशगायरयवलांशांतिकादेष्य
थुमाघ्रवटादौ जवाभां त्रिभुवनजननताकर्षणेका
म्मणेव निशानिसं विशुद्धस्फटिकमणिनिभां वे
चरत्वादिसिद्धौ मोहेसाहात्स्यमेताद्दृशगगननिभां
भावयेद्वृक्रियासु २६ मार्गेऽस्मिन्नवलहमवय
पदप्राप्तौ ततो लब्धये मंत्राणामिदृश्येनासिद्धिरत्त
लाः पंचप्रकारापिच आधाराध्वजनाभिदेशहृदये कं
ठे तथा लंविके भ्रूमध्येपिचभृतनाथनिलयेस्थानेनवा
नेपिच २७ आधारे कनकप्रभां परिलसद्दीपाकृतिं चाम्बु
रेस्थाने नूतनभानुकांतिसदृशां नाभौ हृदंभोरुहे दीपाकार
निभां तथा खरकरीद्योतप्रभां भावयेत् कंठे टोपशिखाकृ
तिमणिगणोद्योतां भ्रुवोरंतरे २८ नवाते वसंतिर्भवमय
तमोध्वंसकुशलां तदंते नाद्धिन्नाख्ये निरतिशयशर्म्मार्म्मिजनकं
उत्तापपापेथेन् त्रिभुवनयं रंध्रेपुरमिति प्रतीतं तत्स्थानां यड्डप
रिगतंयद्ब्रपरमम् २९ ॥

स्थानेषु उपनोषस्थाने स्वाधिष्ठाने इत्यर्थः नूतनेप्रातःकालीन
सूर्य्यवर्णसदृशां खरकरद्योतः खरस्तीमूलखातततंयस्तत्प्रभां
ध्यायेत् नादांते नादांतपर्यंते ऊर्ध्वगच्छतियत् सोतिलदेवविन्दु
लं प्रतिशयानन्दजनकं पापात्मानाभिर्म्मरागंयत्रेश्वरंपरमम्महः प्र
तोतंतात्तंब्रह्मरंध्रमितितत्स्थानांपरिगतंच २८ २९

इति त्रिपुरा· षष्ठः ६

एवं मूलाधारस्थाने पुर्वाग्भवादिबीजानां स्वयंभुवाणलिं
गात्मकत्वे ध्यानविशेषांश्चोक्त्वा अनंतरं सौभाग्यलक्ष
णादिसंबंधेषु ध्येयं दर्शयन्नाह अथामरेन्द्रैरित्यादिना १
कर्पूरक्षोददिग्धाविलसत्तनुः कर्पूरक्षोदेन भस्मकर्पूरेण
दिग्धालिप्ता आविलसत्तनुर्येन सः अथमिन्द्रियमनोहृ
न्निरित्यर्थः क्षौमं परवस्त्रं वसानः श्रीखण्डपंकेन स्फुट

इति · षष्ठः ६

अथामरेन्द्रैरपि दानवेन्द्रैर्यं तं प्रसिद्धैरपि
सिद्धवर्गैः सौभाग्यसंपत्तिगुणैकहेतुर्यत्ने
पुरं तत्कथयामि यंत्रम् १ कर्पूरक्षोददि
ग्धाविलसत्तनुरमलः स्नानपूतो वसानः
क्षौमं श्रीखण्डपंकस्फुटरचिततिलकश्चि
त्रकोनेत्रयुग्मम् मंत्रीकृत्वाञ्जनाक्तं मधु
रसविसरप्राप्तहर्षप्रकर्षस्तांबूलग्रासपू
र्णोरुणमुखविकुहरस्मालिर्विलिखेन्मंत्रराजम् २

रचितं लसत्तिलकं पुण्ड्राकारं येन सः तथा नेत्रयुग्मं अं
जनाक्तं कृत्वा मधुरसविसरपलोत्साहितो यो हर्षः तेन प्र
कर्षः प्रकृष्टः तथा तांबूलग्रासपूर्णोरुणमुखकुहरः स
मुदितान्तःवृत्तिः स्मरः स्वरूपवेशोऽम्बिकायाः पादांबुज
संगायमानमानसः स्वगुरुचरणप्रणामपरः सन् यंत्रा
णि विलिखेत् इत्याह कर्पूरक्षोददिग्धांग इत्यादिना २

त्रि· यंत्रलिखनद्रव्याण्याह कस्तूरिकेत्यादि सुधाकरखण्डः कुं
सु· दुरखण्डः पटीरः चन्दनं कुण्डगोलादिद्रव्यं गुरुरक्तागम
४५ देवतानामपि दुर्लभत्वात् न प्रकाशितं शुक्लैः श्वेतैः पत्रे अविवरे
अच्छिद्रे तपनीयसंख्याः सहवर्णाः शालकया ३ यंत्रलिखनप्र
कारमाह लिखेद्रूपपत्राणीत्यादिना भूपाः षोडशसंख्य
काराजानः तथाहि गयः अंबरीषः शशविन्दुः अंगः
पृथुः अमरुत्वान भरतः सुहोत्रः रामो दिलीपः गिरिः
रंतिदेवः ययातिः आत्मभूः रघुः भागीरथः एते भूपचन्द्राः

कस्तूरिकागुरुसुधाकरखण्डकुण्डगोलोद्भवांगनाग
लग्नैः सपटीरपंकैः शुक्लैः स्वयंभूकुसुमेन विशा
लभूर्जे पत्रे लिखेदविवरे तपनीयसंख्या ३ लिखेद्रू
पपत्राणि हलन्तदन्तवहिर्मासपत्राणि तद्वाष्टदेश
पुनर्भूपपत्राणि तेषां दलानां वहिर्दन्तपत्राणि वारु
णिधीरः ४

षोडशकलात्मकाः षोडशपत्राणि
मध्ये तद्वहिर्मासपत्राणि द्वादशपत्राणि तद्वहिः षोडश
पत्राणि तद्वहिः दन्तपत्राणि द्वात्रिंशत्पत्राणि ततः
कर्णिकायां महायोनिमध्ये षट्कोणे वाग्भवकामराज
शक्तिकूटरमाविस्मयाद्वीजत्रं एतयोर्वाग्भवकामराज
योरुपरि हंसमंत्रं तस्योपरि मूलविद्यालिखेत षोडशदले
षोडशस्वरानितिपाठः षोडशस्वरलिखेनद्वादशारे पुनः का
मबीजं बालायाद्वितीयबीजं ततः परे षोडशारे वासरेखा
सरेद्वादशस्वरैरेकारैः संभिन्नं ओकारस्थाने प्रादेशीकृतं रजो
बीजं लिखेत ४

५ ६ ततः कलाबिन्दुनादैः कलास्वरूपैर्बिन्दुनादैः शिरो
देशोल्लसैः ककारादिद्वात्रिंशद्वर्णैः द्वात्रिंशत्पत्रेषु लिखि
ते अमैतत्प्रस्यावर्णयंति कलावाग्भवं बिन्दुः सः
नादो हकारः ऐकारसकारहकारैर्भिन्नैः ककारादिव
र्णैरित्यर्थः भुवोमन्दिरं चतुरस्रं भुवोमन्दिरमिति पाठे

ततः कर्णिकायां महायोनिमध्ये लिखित्वा वाग्भवं
कामबीजं च शक्तिं तयोरूर्ध्वं ततः कारयेत् सदे
वोपरिष्टाज्जगन्नायिकां षोडशारे ५ ततः षोड
शैः स्वरान्द्वादशारे ६ ततः कामबीजं लिखित्वा
बीजं लिखित्वा सरेफस्वरैर्भिन्नमेवं विधाय।
स्वबीजं परे षोडशारे ६ कलाबिन्दुनादैः शिरोदे
शोल्लसैः परिभ्राजमानान्ककारादिवर्णान् लि
खित्वा तत्पत्रेषु संवेष्टयेत्तद्भुवोमन्दिरस्याष्टवज्रस्य वि
दध्यात् ७ क्षितिरेण वेष्टयेत्समन्तादष्टमंत्रीम
हनीयमंत्रराजम् सविशुद्धसवर्णपदवा।
ऽवं विदधीतात्मकृतादिसिद्धमेनम् ८

मन्दरं लकारः तन्मध्ये इत्यर्थः तथा च लकारो मन्दरः
प्रोक्तः लकारो मेरुसंज्ञक इति शिवेन हकारेण वेष्टये
त् आत्मकृतादिसिद्धिः प्राणप्रतिष्ठादिसंपादितं तं विभुना
ब्रह्मणा श्रियः कांतेन विष्णुना प्रसन्नगुरुणा बृहस्पतिना इत्यं
रहाष्टता ७ ८

त्रि॰ १ ९ वंधुरं मनोरथं तां यं येषां हस्तिनां महद्भिर्हस्तिभिरिम
म्रा॰ र्थैः तन्मुले रणेऽङ्गरांदरे युते व्यवहारे लोकत्रयव्यवहार
४८ णे लुलायो महिषः चित्रकायो व्याघ्रविशेषः द्विपो ह॰
स्ती भल्लुको जंतुविशेषः प्रसिद्धः पतत्कुलाकुलेषु व
लेषु सलीलया ता सलीलं गमनं यस्याः संस्तुति कर्म्मत

ऽं यस्त्वामाभावान्निपुरमथनेनापि विभुनाप्रियः
कांतेनापि त्रिदशगुरुणा चापि हरिणा श्रुता कंद
र्पेणाप्यमृतकिरणेनापि विनतातनूजेनाप्यपा
स्तं तमपि शीतेन रुचा ९ गंधर्वैरपि किन्नरैरप
पि धृतायवैः सदारावैसः सिद्धैः साध्यगणेश्च य
क्षगवरैर्विद्याधरैर्गुह्यकैः सौभाग्यार्थिभिरेव शु
द्धहृदयैरभ्येजेगन्मंगलैर्मंगल्या मनुजातमेरपि
नृपैर्वश्यार्थिभिः कामिभिः ९ इहवंधुरंगायसि
पुरैर्मिदध्याराविनिर्लिप्तांगरूपिते: तन्मुलेषु पि
यत्रराजशक्त्या समवाप्नोति जयश्रियं नरेन्द्रः ॥

स्तुतिकर्म्मणि मारणकर्म्मणि कर्म्मनिपुनं दहनोऽग्निः
तद्वहिनति तथा रस्तहिंन हिमं हिमवदाचरति कीदृशो
दहनः दवांतर्वितनोर्हीकृतपरिलोलज्वालः दवोवमा
ग्निः तदंतर्मध्ये वितताविसर्पिणी कृताचभूरिलीलाचं
चलाकीलाज्वालायेन सः वहिर्दयो ज्वालकीलावचिर्हि

तिशिखा शिखा सिमसरः हृत्सरोजे मूकर्णिकोपरि हृदय
कमलकर्णिकामध्ये यंत्रराजं ध्यात्वा मूलविद्यां जपन्
मूलाधारात्कुंडलिनीं चिन्मयीं शक्तिमुत्थाप्य ब्रह्मणा।
ज्ञाद्वादशांतनीलान्तदंतर्गतया सूत्रधारयाभिविक्षमा

नरपालगृहेषु घोटरेष्ववहारेपि च धारणादस्य
मनुजोपि च वादिभिर्विवादे जयमाप्नोति यंत्रमन
मस्य १२ विपिनेषु ललायचित्रकायद्विपमल्लूक
कुलाकुलेषु पुंसां चरतां न चिराय विद्यते भीति
पुरायंत्रवरस्य धारणेन १३ नरनाथवरा भवंति
वश्यानन्ददायिनाः सचिवाश्चतनतेजाः प्रमदाः
सुतदाश्चयोवनाशाः स्तनभारनमिताः सलील
याताः १४ विषमुग्रमपीह कालकूटप्रतिमं स
हितिकृर्मकर्मठं च यत् अमृतं भवति ध्रुवं तदे
तदयतस्तेषुरयंत्रराजमेनं १५ दहनस्तुहिनत
मोदवांतविततोर्धीकृतभूविलोलकीलः पृत
यंत्रवरस्य देहभाजः पयसा चापि निधिः स्थलाय
ते ऽयं १६ हृत्पंकेरुहकर्णिकोपरिदले मंत्रीतु
यंत्राधिपं ध्यात्वा शक्तिगमागमप्रकुरुते धीरः सु
षुम्नांतरे ।
नेमूलाधारं नयेत् एवं पुनः पुनरभ्या
सात् वाक्कामिनी सरस्वती गामिनी लक्ष्मी एकाधिक
रणे संपत् यस्याः सा एवंभूता तां पुरुषं न भवति ॥ १२ ॥
१४ १५ १६ १७

त्रि॰ यन्त्रोद्धारमाह आदौ कामबीजस्यादौ त्रिकोणमध्ये काम
सा॰ बीजं क्लीङ्कारं लिखेत् तत्त्रिकोणं कन्दर्पद्वितयेन षट्
४० कोणाकारेण वेष्टयेत् षट्कोणेषु मकरध्वजाद्यं हूंका
रं लिखेत् एतत्सर्वं मनोभवाख्येन ह्रीकारेण वेष्टयेत्

47

यन्त्रं शम्बरद्वेषिणः पुष्पनिलयं वाक्कामिनी
गामिनीसामानाधिकरण्यसंपदं तल्लानो भुव
निस्मातले १ आदौ मन्मथकोष्ठकोदरगतं
कामाधिराजं लिखेत् कन्दर्पद्वितयेन चाथ
पुटितं कुर्य्याद्वदेत् हृदये धीरोत्थामकरध्वजं प
रिलिखेत्कोणेषु षट्सारदानां मध्ये नाम मनो
भवस्य मकुलकुत्तौ तदेतत् लिखेत् २ यन्त्रं पूर्वो
क्तयन्त्राधिपसदृशमिदं चापि मालो गले वा
बाहौ वा यो बिभर्त्ति त्रिभुवनमखिलं तद्वशोव
र्त्तते च कान्ताः कान्तालकान्ताः शुष्क कठिनकु
चानम्रकम्राङ्गयष्ट्यः कामेनोपद्रवत्याकु
लितनिजधियस्तत्सदा साभिचित्ताः ३

मनोभवस्य कुद्दौ मनोभवबीजमध्ये साध्यसा
धकनाम लिखेत ।२ ।३ ॥

साध्यस्य मूलाधारे कमलकर्णिकामध्ये ईं कामबीज
यन्त्रं ध्यात्वा साध्यं तन्मध्ये बालादिवाकरसंकाश
श्रानन्दमन्दरं चेतनामात्ररूपं ध्यात्वा देशिकोपदेश

ध्यात्वैवं मूलचक्रान्तरकमलकुटीकोटरे
यन्त्रराजे साध्यं सानन्दमन्दं तरुणतरणि
भाभास्वराङ्गं चतं च यन्त्रात्तः स्वस्य साध्या
मलरुचिविलसच्चेतनामात्ररूप ऽस्पष्टोऽ
वष्टभ्य मन्त्री मथनमथ शरैराचरेदात्मश
क्त्या २० भवति च वश्यं मथनेन वश्यः सा
ध्यः सदा साधकपुंगवस्य त्रिःसप्तरात्रे
ण महानुभावो देवोऽपि मर्त्यः किमु मन्दवी
र्यः २१ कलापत्रोपेतं कमलमभिसंलि
ख्य मनाक्त्वन्दतः शृङ्गाटहितयमपि वामा
सः स्फुटितम् लिखेन्मध्ये देवी हृदयमथ
कोणेषु मदनान् तदन्तः षट्साध्यं समभि
मतसाध्यस्य मतिमान् २२ ॥

क्रमेण स्वशक्त्या मथनं कुर्यादित्याह ध्यात्वैवमित्यादि
श्रात्मशक्त्या कुण्डलिन्या मथनं वा पुंसं वा रयेणादमृतोक्ला
वनं आचरेत दक्षिणावर्त्मना इति केचित् न चित्तिन्ना २०।२१।२२

मंत्रान्तरमाह कलापत्रं षोडशदलात्मकं पद्मं विलि-
ख्य तत्कर्णिकायां शृंगाटद्वितीयात्मकं षट्कोणं विलि-
ख्य तन्मध्ये देवीहृदयं ॐ ह्रीं नमः इति यंत्रं लिखेत्
षट्कोणेषु पंचस्मरकामेव ह्रीं क्लीं ऐं ब्लूं स्त्रीं इति विलि-
ख्य अंतिमकोणे आं क्रों अभिमतसाध्यनाम लिखेत्

स्वरान्पत्रेष्वेतच्छुषिरजठरांतः परि-
लिखे जगत्यस्मिन्यंत्रं प्रथितमिह
यंत्रामृतमिति जनस्यैतद्यंत्रं वर
कमलपत्रेषु विहितम् जगत्सर्वं
यं च भवति वशवर्ती ह्वरतः २६
इति त्रिपुरासारसमुच्चये सप्तमः प-
टलः ७ ॥

षोडशदलेषु स्वररूपान् षोडशस्वरान् सबिन्दुका-
न् लिखेत् शुषिरजठरांतः प्रविलिखेत् शुषिरजठरे
हृत्कोटरे लिखेत् एतद्यंत्रं वहतो जनस्य जगद्वशवर्ती
भवति इह संसारे २६ २६ इति त्रिपुरासारटीका-
यां पदार्थादर्शे सप्तमः पटलः ७ ॥

एवंयंत्ररचनाकथनानंतरंबालप्रज्ञाविधानेनक्रमु
पक्रमते अथेति यदिति यत्कुर्वन्नरः सर्वजनैरर्चनी
यत्वमुपैति प्रथमं स्नानादिनात्मशुद्धिं विधाय भूमि
गृहे पातालगृहे नीरन्ध्रगृहे वा यथा उदग्रीविकया के
नाप्यलक्ष्यते १ एतादृशे गृहे यागमण्डलं परिकल्प्या
नंतरं जलगोमयाभ्यां शोधयेदित्याह शुद्धेत्यादिना २

अथत्रिलोकार्चितशासनायावक्ष्यामिवाग्दे
वतमंबिकायाः यदर्चनीयत्वमुपैतिकुर्वन्नर्वी
तले सर्वजनैर्मनुष्यः १ शुद्धे मनोज्ञे पशुदृष्टि
पातविवर्जितेभूमिगृहेगृहेवा पूर्वोक्तमार्गे
णकृतात्मशुद्धिः स्थानस्य शुद्धिं विदधीत पश्चा
त् २ भगतः परमास्यपूर्वयुक्तगगनेसानल
वामदृक्तथैव कृशानुतोयसमुद्भवेनात्ममेय
मनुनानेन विशुद्ध्यतेसमंतात् ३

भगतः भगपकारः तस्य रेफकारः आस्यं विसर्जनीयः त
त्पूर्वयुक्तं अनुस्वारयुक्तं गगनं हकारः अनलो रेफः वाम
दृक् उकारः तथैव पूर्वोक्तबिन्दुरनुसृतः तेन पं ह्रौं
इति मंत्रेण कृशानुतोयसमुद्भवेनादियुग्मा पृथिवी
अनेन मनुना शुध्यते ३ ॥

त्रि॰ द्रव्यशुद्धिमाह अकुलं हकारः कुलं सकारः तस्मादितकौहं
सा॰ सन्त्यतिलोम्येन षष्ठात्तं रेफः शिवउकारः तस्माद्बिंदुका
४९ रः इन्दुखण्डो बिन्दुः तेन ह्रौं इति मन्त्रेण द्रव्यशुद्धिं कुर्य्यात्
४ पात्रशुद्धिमाह पुष्करेत्यादिना पुष्करमाकाशं तद्बीजं
हकारः शिवउकारः ध्रुवं विसर्जनीयः तदादि बिन्दुः ते

49

अकुलं सकुलादिनर्कबीजं शिवपूर्वेण युतं समे
न्दुखंडम् अनेनास्त्रेन समाहिताम्भा तेन याद्
द्रव्यसत्त्वाङ्कुशाद्भिः ४ पुष्करं शिवसुखोदिसं
युतं पात्रशुद्धिमन्त्रोऽयं कीर्त्तितः क्षालयेदमलवा
रिभिस्ततः पात्रजालमनेनैव मानवः ५ विलि
प्येत्ततः पीठमम्भो वियोनं सघं मत्तपुष्पेन्दुकस्तू
रिकाभिः सकाश्मीरगोरोचनाभिः समन्तालि
खेदत्र यन्त्रं ततो वक्ष्यमाणम् ६ त्रिकोणं विलि
ख्यादौ तत्तद्वलानां ततः पंचकं तद्बहिश्चापि वृत्तं
पुनः षट्दलं वाह्यतश्चापि वृत्तं लिखेदष्टपत्रा
णि तद्बाह्यदेशे ७

तद्भूमिति मन्त्रेणा पात्रशुद्धिं
कुर्य्यात् ५ स्वयम्भूतादिद्रव्यैर्लिप्ते पीठे यन्त्रं लिखेत् स्वयं
भूतमिश्रादेरनुपादेयत्वान्न लिखितं गुरुमुखादेव ज्ञातव्यम्
त्रिकोणं विलिख्य तद्बाह्ये वृत्ते पंचदलानि तद्बहिर्वृत्तं
तद्बहिः षड्दलं तद्बहिर्वृत्तं तद्बाह्येऽष्टदलं चतु
र्द्वारोपेतं च कार्यमिति शेषः ६ ७ ॥

र्घस्थापनादिप्रसिद्धतान्त्रलिखितं पीठस्योत्तरभागे
गुरुपंक्तिं स्वनामभिः पूजयेत् वायव्यादीशानपर्यन्तं
प्रह्लादानन्दनाथ सकलानन्दनाथ कुमारानन्दना
थ वशिष्ठानन्दनाथ शनकानन्दनाथ विमलानन्द
नाथ वाल्यानन्दनाथ श्रीपादुकां पूजयामीति सर्वत्र
योज्यम् ॰ आसनमूले आधारशक्तिं पूजयेत् पीठ

पीठस्योत्तरभागे गुरुपंक्तीः पूजयेद्विधिवत्
वायव्यदिग्भागादारभ्येशानपर्यन्तम् ॰ आ
धारशक्तिमासनमूले ऽनन्तं च संपूज्य कूर्मं तदु
परि पृथिवीमपि गन्धाद्यैः समर्चयेन्मन्त्री ९
पीठस्याग्नेयादिषु चतुर्षु कोणेषु पूजयेत्क्रम
शः धर्मादीनान्यायेष्वतरो ऽधर्मादिकांस्त
तो दिक्षु ९ पीठस्योपरि सत्त्वरजस्तमसां वित
यं च संपूज्य तदुपरि पद्मपत्रेषु स्वरविशाणिम
एलानि पूजयेत् ११

एवं तत्कोणेषु अग्निईशानैर्
ऋतिवायुषु धर्मादीन् धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याणि
दिक्षु पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरेषु अधर्मादीन् अधर्म
अज्ञान अवैराग्य अनैश्वर्यान् सत्त्वादित्रितयं आदिवी
जसहितमित्यर्थः तदुपरि पद्मपत्रेषु स्वरविशाणिम
एलानि प्रणवत्रितयबीजयुक्तानीति अकार उकार

त्रि॰ मकारः बीजानीत्यर्थः तदुपरि प्रेतं परमसदाशिवं सा
मा॰ न्द्रहेसौः सदाशिवमहाप्रेतपद्मासनाय नमः तदुपरि
५॰ रि हृदयानन्दशिवां शंकरदयितां करसम्पुटाञ्जलौ
विशेत्ततः संस्थापनमुद्रया संस्थाप्य सन्निधिकारिण्या
50 मुद्रया सन्निधाप्य सन्निरोधनमुद्रया सन्निरुध्य अवगु
ण्ठनमुद्रयावगुण्ठ्यामृतस्राविण्यां मुद्रां प्रदर्शयेत् ततो जीव

प्रेतं त्रिकोणमध्यगं शशिमण्डलमध्यमेव
जेतदनु तदुपरि शंकरदयितां हृदयाम्बुज
गकुरात् समावाह्यात् १२ संस्थाप्य संनिरु
ध्य सन्निधाय च संप्रणिरुध्य प्रदर्शयेन्मुद्रा
गुण्ठ्याभ्याम् अनुपूजाम् अर्घ्यादि समाचरेद्विधिव
त् १३ वामे त्रिकोणकोणे पाशांकुशकरां तत्
सदृशसंकाशाम् रतिमर्चयेन्मनोहरवेशां
पश्चात्स्वबीजेन १४ ॥

स॰ ततः सकलीकरणं अग्नि ईश असुर वायु
कोणेषु पुरतो नेत्रं दिक्षु चास्त्रं च पूर्वादिक्रमषडंगम
देः क्रमेणाभ्यर्च्य षोडशोपचारैः संहृत्य आवरणदे
वताः संपूजयेत् ९ १० ११ १२ १२ तदेवाह वामे इति देवी
वामे प्रकृतवामभागे इत्यर्थः तप्तहेमप्रभां रतिं मणीय
वेशां पाशलतिकरां इति वाग्भवबीजेनाभ्यर्चयेत् १४

दक्षिणाग्रेणाशां विनिर्भां मतिस्त्वन्द्वेशां समुद्वीशं अङ्कुश-
लतिकं प्रीतिं तृतीयबीजेनाभ्यर्च्य देव्याग्रे ग्रको-
णाग्रे बन्धूककुसुमसंकाशं इक्षुचापधरं कामबीजे-
नाभ्यर्चयेत् १५ १६ एतेषां बीजमाह कामस्य कामबी-
जं वाग्भवं संमोहनबीजं अनंगस्त्वणबाणादिपंचको-

प्रीतिं दक्षिणकोणे निजबीजेनार्चयेच्च शां विनि-
र्भां अंकुशाह्वलां समुद्वीशुलवेशां समागम्याग्रे:
१५ आसीनकुसुमायुधमग्रे देव्याः समर्चयेन्मंत्री
बन्धूककुसुमवर्णं करधृतकोदण्डशरम् १६
कामस्य कामबीजं वाग्भवं समुद्दिष्टं रतिबी-
जम् संमोहनाख्यं मंसंप्रीतेर्बीजं तथा प्रोक्तम्
शरपंचकदेवताः समंतैरस्य पुरस्तात् दलपंचकेषु
तेषु १७ शशिकांचनसान्ध्यमेघनीलोत्पलमं-
जिष्ठनिभप्रभास्तरुणाः द्राविण्याद्याः क्रमशः
सर्वाभरणशोभिताः समदा सव्यकरकलितबा-
णाः शेषकैः कृतनमस्काराः १९

मंत्राः इति दलपंचकेषु शरान्पूर्वादिक्रमेण पूजयेत् १८
द्रां द्राविण्यै नमः ह्रीं क्षोभिण्यै नमः क्लीं वशीकरिण्यै न-
मः ब्लूं प्रकाशिन्यै नमः कर्पूरकनकसान्ध्यमेघ इन्द्र-
नीलमंजिष्ठाः तत्प्रभाः सव्यकरकलितबाणाः शेष-
करकृतनमस्काराः प्रमदाः क्रमेणाभ्यर्च्याः १९

त्रि॰ ततो भगादिदेवताः पूजयेत् ऐं श्रीं ह्रीं भगायै नमः ऐं श्रीं
स्ता॰ ह्रीं भगजिह्विकायै नमः ऐं श्रीं ह्रीं भगाह्लादिन्यै नमः य
५८ थोपदिष्टः साधुकरा भवनधराः पूर्वे नैर्ऋते वायव्याग्ने
यपशुपतिवारुणेषु क्रमेणाभ्यर्च्याः १९ फलिनीप्रियं
गः रात्रिर्हरिद्रा क्रमेण क्रमेण हेहे अस्मिन्दयती प्रथमायाः
स्थूलाविद्धो द्वितीयायाः अस्मिवेतालदण्डोकुन्तविटके तो

ततो भगाख्यां भगजिह्विकां च देवीं भगाख्यां भगमा
लिनीं च यजेद्भगां हींच दलेषु षट्सु तथा भगाह्ला
दिनिकां क्रमेण १९ शरत्द्वन्द्वयुग्मान्यथोक्तफलि
नी रात्रिस्तु वर्णा वर्णास्तस्याः रुचिराभरणोज्वलास्त
रुणो मदिरानन्दितमानसा मनोज्ञाः २० करैः ख
ड्गशूलादिवेतालदण्डान्कुन्तानुनिजैर्विभ्रती खेट
कं च यैर्विस्मयं तु कपालस्य खण्डेन तुङ्गनर्मिनाद
विन्दाभ्युदे २१ कथयामि भगादिदेवतानामिह
वीजामपि वाग्भवं सखण्डम् वह्निवामदृगिन्दुख
ण्डयुक्ते कुलपूर्वी नलगान्वरेक्रमेण २२

मरविस्मयमुद्रे नरखण्डकपालतुङ्गनर्मिनादविन्दु
मुद्रे २० २१ एतासां वीजमाह वाग्भवे ऐकारमात्रं सदण्डकु
लपूर्वी नलगः कुलं दकारः तस्मात्तिलोम्येन अनलगतः ती
यमत्वं शाकारः अर्वं रहकारः श्काकार हकारो रेफ ईकार विन्दु
युक्तो तेन ऐं श्रीं ह्रीं बीजत्रयात्मकेन मन्त्रेण भगादिदेवताः पू
जयेत् २२

ततोदेवीपूर्वादिदलेषु बलिप्रणायष्टशक्तयः पूज्याः स्याहु ब
ह्माणीमिप्रमादिबलिकूर्चंकुशमयब्राह्मणः हरिदूयदिक्
पत्रमूलेपूर्वदले २२ अग्निदलेमाहेश्वरीपूजयेत् कीदृ
शीकपालोत्तमडमरुवराभीमशूलोरुटंकान्कपाल

ब्रह्माणींहंसयानांद्रुतकनकनिभामब्धिवक्त्रांत्रि
नेत्रांहस्तैर्ब्रह्मकूर्चंकमलमपिलसत्कुण्डमक्षा
त्नमालाम् बिभ्राणांचारुवेषामथहरिदयदिक्पत्र
मूलेयजेत्तांगन्धाद्यैर्वस्त्ररांगींवहतिवरजटाजूट
भारंसदाया २३ माहेश्वरींताकपालोच्चलडमरुव
राभीतिशूलोरुटंकान्बिभ्राणांबाहुदण्डैर्निविड
हिमनिभामग्निदिक्पत्रमूले नेत्रैरुद्रासमानांत्रि
भिरुणजटाकोटिवद्धेन्दुखण्डांगन्धाद्यैःपूजयेत्तां
वृषभमनुनिभंयानमारूढयानि २४ कौमारीं
ष्यावनासांसुरुचिरवदनांकुंकुमाभांसुशोभां
क्तिंपाशांकुशौयावहतिनिजकरैर्दक्षिणैर्वाभयंच
हालालोलांविशालामलनयनयुगामष्टयेरम्य
पुष्पैःसर्वालंकारयुक्तांशिखिविनियमदिग्यागपत्रमू
लेनिषण्णाम् २५

उत्तमं उङ्कटं
नरशिरःखर्परं
स॰॰ मरुवरं डमरुश्रेष्ठं भीमंभयानकंशूलंडरु
महतटंकः पाषाणदारणः एतान् बिभ्राणांधारयन्तीं
तीं २४ याम्येकौमारीशिखिनीमयूरेनिषण्णाम् २५

त्रि· नैर्ऋते वैस्रवीम् २९ पश्चिमे वाराही कीदृशीम् गिरि
स्ता· शिखरं ख्रशिखरः सचासौ खरः प्रखरः श्वा भीमो भ-
५२ यानकस्य कोलः शूकरस्तस्मिन्निषण्णाम् धूम्रेति अ

ग्नेयोदिक्पत्रमूले मज्जलजलधरश्यामलाङ्गीं
ह्रकेशीं घंटाकं वै कपालं रथ्यचरणाम् अथो विभ्र
तीवाक्रूराङ्गैः श्वासीनो वै नतेये मणिमयमुकु
टोद्भासितां वैस्रवीतां गन्धाद्यैरर्च्चयेत्तां मधुमद
मुदितां नित्यमालोकयन्त्याम् २९ वाराही विटा-
कास्त्रकटहलमुसलानि विभ्रती पोत्रिवक्त्राम् प
श्चिमे पत्रमूले मणिमयविलसत्कुण्डलोद्घृष्टगा
ण्डाम् याशाद्विपस्पृक्शिखरिशिखरावरा भी
मकोली निषण्णा गन्धाद्यैरर्च्चयेत्तां हृदि विरवद
नां धूम्रधूम्राभकान्तिम् २० इन्द्राणी चन्द्रविंब
प्रतिमनिजमुखी मिन्द्रनीलाभवर्णाम् कर्णे
ताक्रान्तनेत्रां मणिमयमुकुटां वायुदिक्पत्रमू
ले चापं कुम्भं च वज्रं शरमपि दधती हस्तपद्मै
श्चतुर्भिः सम्यक्संतर्पिताङ्गी निषण्णां हरवरविस्मृताम
सेवेऽन्नित्यममताम् २८ ॥

ति शाय धूम्रवर्णाम् २० वायो इन्द्राणी स्व
र्णा तेगे पेरा वते च
युक्ताम् २८

52

कौबेरे चामुण्डां क्लीं ह्रीं श्रीं चण्डे हासोद्भटविकटदंष्ट्रे चण्डे

हासेन रुद्रटा उग्राविकटाभयंकरा रुद्राटन्तायस्मा: ता

पितृवने श्मशाने २९ ईशानी लक्ष्मीं पूजयेत् जां बू

महाभास्वराविर्णाभामितस्थः ३० आसां बीजानां माह

अन्ततः आकारः नभो हकारः अन्तः दकारः सदीर्घम्

चामुण्डां चण्डे हासोद्भटविकटदंष्ट्रे भीमवक्त्रा त्रि

नेत्रा खट्वाङ्गशूलकपालनिजकरकमलैर्बिभ्रती

विटंकं च निर्मांसा रक्तनेत्रा त्रिभुवनभयदा सो

म्यादिक्पत्रमूले कालीं केकालमूर्धा पितृवनेति

लयामर्च्चयेद् हृदिकेशाम् २९ पश्चादाग्नेयी रूपा

स्फुरुचिरवदना शुभ्रजांबूनदाभा हस्ताब्जैर्वरदस

त्राभयकमललसन्मातुलुंगीफलानि विभ्रा

णामर्च्चयेत्तां त्रिभुवनजननीताम्यचित्तालदण्णाष्ठ

लक्ष्मीं मुक्तां गपीनस्तनभरनमिता ?शादिक्पत्र

मूले ३० बीजानाममूषामथ वक्ष्यन्नन्तो दीर्घे नभो

ऽन्तेन युक्तं तमिन्दुः प्राग्वद्दैणं तेन पं कुलान्तम

नेत रुद्रेण ततः समेतं ३१

आकारेण युक्तं तेन ह्रां द्वां

इति बाह्मणी बीज हृद्यं नयनांत मोकारः उड्डीलकारः

प्राग्वदाकारः तद्युक्तं तेन ईलां माहेश्वरी मन्त्रः हकउकारः

तमसं उकारः तत्सरं मकारः कुलसकारः तदन्तो हकारः अन

तेन आकारेण रुद्रेण रेफेण च समेतः तेन उं ह्रीं कौमारी बीज

मुक्तं ३१

त्रि. तिथीशः अकारः सान्तः साकारः भृगुः सकारः तेन
सा. अं सौ बालावीमन्त्रः हरो हकारः वकः शाकारः तदन्तः
५३ षः तेन हसौं वाराहीमन्त्रः भौतीशः एकारः वकः शाका
रः अन्तः अकारः तत्सहितः तेन ऐं शाकम्भरीमन्त्रः
कोविन्दुः तत्सहितः औकारः जलं वकारः सूर्यः रकारः
सप्तवाल्योयस्य आकारस्य तेन औं वीं बीजं चामुण्डाम

तिथीशः सान्तो भृगुरथ हरो रान्तसहितो वकान्तो
भौतीशस्तदनु च वको नेत्रसहितः कपूर्वं मस्ता
नन्वितमथ वदने वान्तु वदने शचीनाथोपेतं गगन
मपि कान्तान्वितमथः ३२ अथासितांगो रुरुश्चण्ड
मत्तः क्रोधीशश्चोन्मत्तकपालिनौ च पलाशम
थो भीषणाख्यः संहारं सर्वे च यजेत क्रमेण
३३ रथतोऽन्तर्नमेव च पूजनं वर्णानुरूपवेतालकपाल
शूलदण्डान् लगुडदुन्दुभिसहितान्विनेत्रान्कदण्डैः
करिहस्तदण्डश्चण्डैः ३४

त्रः वदने विसर्जनीयम्
अः अन्तवदने आकारः शचीनाथोपेतं गगनं हकारः
कान्तान्वितं अनुस्वारेणयुते अः ह्रीं महालक्ष्मीमन्त्रः
३२ पत्रमध्ये अष्टौ भैरवाः संपूज्याः इत्याह अथेति ।
असितांगो रुरुश्चण्डः क्रोधीश उन्मत्तकपालिभी
षणसंहाराः वेतालदण्डकपालशूललगुडडमरुदु
न्दुभिहस्तान् चतुर्भुजान ३३ ३४ ॥

२४ बीजमाह ह्रस्वात् तृतीयं पे भगपकारं तत्सुतालुरं पं
चाक्षरं श्रुतुस्वारं तेन संयुतं तेन पेंकुलीसकारस्तदन्ते हर
कारः श्रथितः श्रोत्राग्निरेफः विलोचनेईकारः तदन्ते उ
कारः निशाकरार्द्धो विन्दुस्तदंकितमस्तकं तेन पैं ह्रीं पे
तेन बीजद्वयेनासितांगाभैरवाम्रजयेत् पैं ह्रीं असितां
गजकृत्तिनिवर्त्तितोत्तरीयान्त्रकुटीसंघटितेर्लला
टपट्टैः कुटिलालिकुलाभकुन्तलाग्रान्मुदितोनः कु
रणान्तरयोवनाटसान् २५ ह्रस्वात्तृतीयभगभूतसं
युतं कुलांत संस्थितविलोचनान्तशुक् निशाकरार्द्धो
कितमस्तकं च मयेरितेषामपि बीजमीरितम् २६
घोरहेतुकोयत्रिपुरांतकाख्योयो वह्निवेतालकृता
शजिह्वौ कालः करालश्च तथैकपादो भीमाकृति
र्यः खलु भीमसंज्ञः २७ ततो नीलजीमूतसंकाश
वर्णान् त्रिशूलाग्रडमरुमुखादिभिस्तान्क्रमेण त्रिशूलक
पालस्रुक्स्रग्नागपाशांतनुडन्डाभिविभ्रतो वाक्पटीरैः २८
गायभैरवायनमः इत्यादि २९ ततोऽनन्तकादीन् पूज
येदित्याह इति पैंहेतुकाय नमः इत्यादि प्रयोगाः हेतुका
दित्रिपुरांतः वह्निवेतालः कृताशजिह्वः कालः एकपादः
भीमः इत्यष्टौ पतान् चतुर्भुजान् कादंबरीलालसान्
मदिरालालसान् तेषां मंत्रमाह भौतीशेनेति भौतीपा
पकारः निशाकरार्द्धसहितेन सार्द्धचन्द्रेण मनुषं ३० ३१

त्रि॰ ३९ तदाले इन्द्रादयः पूज्याः इत्याह प्रियंगुश्यामेति द्विर
सा॰ दनवराधिष्ठिततनुं द्विरदनवरो हस्तिवरः तमधिष्ठिता
५४ तनुर्येन तं पितृनाथयमं संवरणं महं शुचिकेतनो॰

दंष्ट्राभीमविशालवक्त्रकुहरान्नेत्रैस्त्रिभिः प्रस्फुर
द्भ्रूक्षेपभ्रुकुटीकरालवदनान्कादंबरीलालसान्
कुद्धीभूतशिरोरुहान्नववयोयुक्तांश्च भीमाकृती
न्भोनीपेननिशाकराङ्कसहितेनाप्यर्चयेत्साधकः
३९ प्रियंगुश्यामाङ्गं परिकलितपाशं भगणि
मघोल्लसच्चूडामणिं द्विरदनवराधिष्ठिततनुम् स
हस्रं विभ्राणं नयनकमलानां हरिहयं यजेत पू
र्वस्यां दिशि कुसुमगन्धादिभिरपि ४॰ अथ वि
कसितकिंशुकाभमग्निं छगलगतं शितशक्तियुक्कर
त्नम् मणिमयमुकुटं यजेत्सुगन्धैः कुसुमवरैश्च
तरत्नकुण्डलं च ४१ अथैवं तं दक्षिणभागेनी
लनीरदनिभं पितृनाथम् दण्डहस्तमरुणायतनेत्र
मैरिभागतमुज्ज्वलवेषम् ४२ नराङ्कसिरत्वोदि
शिविकटदंष्ट्रानिश्रितकृपाणं विभ्राणं सजलजल
दश्यामलतनुम् यजेद्धालालोलं पलचपलमारक्त
नयनं विचित्रालंकारं तदनु विधिवद्यातुसपतिं ४३

धूमः तदुन्निजागरुचयो यस्य तं कुणपश्रीमतः तस्मिन्
समासीनं पिङ्गं च ततश्च ''' कमलयुग्मं च ४॰ ४१ ४२ ४३

४४ ४५ ४६ ४७ लोकपालानां मंत्रेनाह मलकादीनिम
ल्लकं बिन्दुः अन्तस्थानि लोम्येन चतुर्थमक्षरं यकारं सकं
सबिन्दुकं मल्लकं बिन्दुः तस्मादनलगं तृतीयमक्षरं क

शरदभ्रशशांकनिभं वहन्तं मकरस्थितमुज्ज्वलवे
शयाम् मणिकुण्डलमण्डितगण्डतलम् वरपाश
करं च यजेत्स्वदिशि ४४ वरमेव वरं मेषगतिं शक्ति
करं शुचिकेतनधूमनिभांगरुचिम् निजदिक्पति
लं विधिना यजेत्कमलप्रभवे स्मितिहारधरं ४५
अश्वोणायैः स्वर्णसमवर्णं यमपतिं समासीनं यथैतैः
परिहृतमशेषविघ्ननिधिभिः गदाहस्तं पिंगाक्षकम
लगुगमस्कुरुतमेर्यजेदन्ध्यपूपैः स्वदिशि लसद
कलमपि च ४६ पशमांशशिखिवेगमण्डितजटा
जूटं त्रिनेत्रं हसितं सिन्दूरारुणविग्रहं दिशि यजेत्कुल
कपालं सदा विभ्राणमभयं जेष्ठतनुभिरवधैर्योगा।
ख्यमुद्रांतथा भस्मोद्धूलितविग्रहं ह्रष्टगीतिगायादि
भिः साधकः ४७ मलकादिजलराशिगं सकं मल
कादनलगां वकांतयुक् सूल्हपूर्वमुखपूर्वसंयुतं ४८
कारः वकः शाकारः तदंतः लोकपालमनुरेव कीर्तितः
घकारः तयुक्तः ककारः सूल्हा ऋकारः तत्पूर्वमाकारं मुखे
विसर्जनीयं तत्पूर्वं बिन्दुः संयुतं सबिन्दुकमिमर्थः तेनल
तासमुदायेन पंचाशदिति मंत्रेण इन्द्रादिलोकपालाः पूज्याः ४८

त्रि॰
सा॰
५५

55

ततोवटुकगणपतिदुर्गाक्षेत्रपालान् स्वस्वबीजैः अग्निनैर्ऋत
वायव्येशानदिक्षु पूजयेत् वं वटुगणेभ्यो नमः गं गणपतये
नमः दुं दुर्गायै नमः इति संपूज्य ततः ऐन्द्रवारुणयाम्यसौ
म्यदिक्षु अष्टवसुभ्यो नमः एकादशरुद्रेभ्यो नमः द्वादशा
दित्येभ्यो नमः इति क्रमेणाभ्यर्च्य ततः परमानन्दामृतसंदो
हस्यन्दनारविन्दसंवित्स्वरूपिणीं भजमानयारिज्ञातलति

वटुकगणपदुर्गाक्षेत्रपालान्स्वबीजैरपि तदनु नमोऽ
न्तैः साधकेन्द्रः क्रमेण मलयजकुसुमाद्यैरर्चयेद्दिक्षु
क्रिषु कोकृतवसुपिशिताशाधीशाकाद्यीशादिक्षु
४९ वसुभ्यो रुद्रेभ्यो दिनपरिवृढेभ्योऽपि च वलिं समम्
तेभ्यो दद्याद्यजनविधिविरिंच्यनिगदितः अमुं कुर्वन्नु
बीतलमपि वृपोनितमपियः समसूर्णान्कामान्विवार
शास्वसंप्राप्यरमते ५॰ इति श्री त्रिपुरासारसमुच्च
येसवितत्रोतमातमेऽष्टमः पटलः ८ ॥

ओं परमेश्वरीं गन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यैतैरुपचारैर
भ्यर्च्य सकलभुवनोत्पत्तिविभूतिपरिभूतिमूलीभूत
महारसत्रुट्यामण्डलक्रमेणैनां ज्ञायदर्दयारविन्दमर
विन्दनीत्वात्मयमात्मानं परिभाव्य तदनुगृहीतप्रसादः
स्वयमसृतानन्दमयो भूत्वा बीजत्रयोपास्यमेव विहरेदे
तिशुभः ४९ ५॰ इति श्री त्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां
पदार्थादर्शेऽष्टमः पटलः ८ ॥

एवमिहलोकस्वर्गसाधनभूतपरदेवतासमवधानक
पूजानंतरहोमविधानं वक्तुमुपक्रमते अथाग्निका
र्यमिति नियमं चाह पूजागृहस्येत्यादि अयमर्थः
वक्ष्यमाणदीक्षामण्डपमध्यस्थवेदिकायाः पूर्वस्यां
दिशि ईशकोणे चासनमपि अग्नेरीशे अचिरकोणं
वत्तरस्रात्मकं मण्डलं कुर्यात् । अथदीक्षाम-

अथाग्निकार्यं कथयामि पूजागृहस्य कुर्या
द्दिशि वासवस्य ईशस्य यद्वा दिशि वित्तपस्य
विभावसोर्मण्डपमध्यकोणम् १ नव
हस्तमात्रमथ शैलहेममितं यदि वा हृषी
ककरसंमितं मतम् सुचित्रैर्ध्वजतोरभिरुप
रम्यमुन्नतं कुशतोरणैः सितवितान
शोभितम् २॥

मण्डपलक्षणमाह नवहस्तमात्रमित्यादि इन्द्रवाहन
याम्यैशान्यांच नवहस्तपरिमितदण्डवर्णवन्तर्हीरे
तोरणोपशोभितं मण्डपं कुर्यादिति ततः शैलहेममित
मिति शैलास्त्वसप्तसमाख्याताः सप्तहस्तपरिमितं हृषी
काणीन्द्रियाणि तानि पंचहस्तपरिमितमित्यर्थः २।

त्रि॰ वेदिकानिर्म्माणप्रकारमाह ततस्तस्य मध्ये इत्यादिना
स्रा॰ तन्मण्डपत्रिभागैकेन भागेन वेदिकां कुर्य्यात् यथा
५९ प्राक्पश्चिमसूत्रं चतुर्हस्तेनायामकामात् दक्षिणोत्तरायं च तत
थैव चानयेत् एवं कृते तन्मण्डपं नवपदात्मकं जायते
तेषु मध्यपदे वेदिकामरत्निमात्रोन्नतां दर्पणोत्तनिभां
दर्पणमध्यवन्निर्मलीकुर्य्यात् ३ अवशिष्टेषु पूर्वा
द्यष्टदिक्पदेषु क्रमेण वेदास्रमित्यादि वक्ष्यमाणेन कु

वर्त्तुलार्द्धारसुकं ततस्तस्य मध्ये विधाय तत्त्रिभागेन भा
गैकवेदीम् अरत्निप्रमाणोन्नतां दर्पणोत्तनिभां
तां मनोहारिणीं चापि कुर्य्यात् ३ वेदास्रं योनि
मर्द्धेन्दुपनिभमनलास्रं च वृत्तं षडस्रं पद्माकारं
गजास्रं हरिहयहरिदारभ्य तस्या विदध्यात् मध्ये
वृत्तं चागौरीपतिहरमादिशोः परिरताः केचिदाकुर्व्वी ४
यत्स्रे पञ्चकोणं दिशि मदनरिपोः सप्तकोणं च कुण्डं

र्य्यात् वेदास्रं चतुरस्रं योनिं अश्वत्थपत्राकारं अर्द्धे
न्दुपनिभं अर्द्धचन्द्राकारं अनलास्रं त्रिकोणं वृत्तं षड
स्रं पद्माकारं गजास्रं अष्टास्रं हरिहयहरिदारभ्य प्राची
दिशमारभ्येत्यर्थः शारदातिलकेन आचार्य्यकुण्डं
मध्ये स्याद्गौरीपतिमहेन्द्रयोरिमाचार्य्यवृत्तं वर्त्तुलम्
अन्यत्सर्वमाहुः इन्द्रेशानयोर्मध्ये वा वृत्तं वायव्ये पञ्च
कोणं ईशकोणे मण्डलकोणं कुर्य्यात् ४ ॥

56

कुण्डप्रस्तारमाह प्राक्सूत्रमित्यादिना प्रथमं प्राक्प्राच्य
ग्रसूत्रमास्फाल्य तन्मध्यस्थितध्रुवात् तन्मानेन दिशो
र्दक्षिणोत्तरदिक्स्थं सूत्रचतुष्टयं आस्फालयेत् एवं कृ
ते चतुरस्रपादोपेतं समं चतुरस्रं मण्डलं जायते एत
त्कुण्डं पूर्वदिग्गतं भवति एतदेव चतुरस्रं ४ चतुर
स्रं च कृत्वा मानि कुण्डान्यष्टदिक्षु : देवेद्विस्वेति

प्राक्सूत्रे प्रथमं निधाय विदधीतार्द्धेन तस्यां कि
तं मध्ये मत्स्ययुगं दिशोरमलधीः कोनाशविने
शयोः तावत्सूत्रमणिं प्रसार्य चतुरः कोणान्
स्ततो लाञ्छयेत् देवैः स्याच्चतुरस्रमत्र रचयेदस्मा
न्निकुण्डमपि ४ देवेत्रिस्वा बहिरिन्दुभागोम्बुन
भागः ऽशमेकं कोणार्द्धार्द्धेन निष्पितमतिभीम
यत्नं प्रगृह्य यावत्कोणपरमापितथा सूत्रयुग
मस्यपातं मध्यात्कुर्यान्द्रवतितद्दिङ्मत्स्यथा
वासकुण्डम् ५

कृते चतुरस्रे आग्नेयमाह तन्नैर्ऋ
तैशं च सूत्रद्वयं आस्फाल्य पुनश्चतुरस्रं एवं वित
यपकं श्रयं बहिः स्थिमाकोणार्द्धार्द्धप्रमाणेन सूत्रमश्रा
मयेत् कोणस्पृष्टेन कोणसूत्रं गृह्यते तस्मार्द्धकोण
सूत्रद्वयमध्यसंपातस्थानं तदर्द्धं पश्चिमकोष्ठयुगले
द्वितीयकोणसूत्रस्थानं तत्प्रमाणतः तत्स्थानात् कोण
सूत्रं लग्नं भ्रामयेत् एतद्योनिकुण्डं अग्निदिग्गतम् ६ ॥

त्रि· अर्द्धचन्द्रकुण्डमाह परिमृज्येति चतुरस्रीकृतं भूभागं दश
सा· धा विभज्य अधःऊर्ध्वं भागद्वयं ऊर्ध्वे एकं अधःएकं परि
५० त्यज्य अग्रेण सूत्रं स्वे स्वे स्वप्रमाणे पातयित्वा तेन मूले
व्यासप्रमाणेन भ्रामयेत् सूत्रखण्डमन्यानि परिमार्जये
त् एतदर्द्धचन्द्राकृयं कुण्डं दक्षिणदिग्गतम् ७ अस्रकु
57 ण्डमाह शर्वरीति साष्टभागीकृत इति प्रकृते चतुरस्रे

परिमृज्य भागद्वयं पंक्तिभागीकृतेऽत्रो
परिष्टादधस्ताद्विद्वान् परिभ्रामयेत्ते
न मानेन सम्यग्भवेदर्द्धचन्द्राकृयं कुण्ड
मेतत् ७ शर्वरीशाष्टभागीकृतक्षेत्रतः
पार्श्वयोर्मेस्य भागद्वयं पातितः तेन मा
नेन सूत्रद्वयं विमृशेत् कुण्डमेतद् द्वे तु क्षेत्रा
स्रम् ८ दिग्गजाधिकं पंक्तिभागतः क्षेत्र
तो निशितयोर्बहिर्न्यसेत् भागमेककमने
न सर्वतो भ्रामयेद्वर्तितं वृत्तमम् ९ ।

क्षेत्रं अष्टधा विभज्य पार्श्वयोः तिर्य्यक् प्राची सूत्रपार्श्वयोः
प्रत्येकं भागद्वयं वर्द्धयेत् सूत्रसकलानि परिमार्जयेत्
ऐन्द्रकोणकुण्डं निर्ऋतिदिग्गतम् ८ वृत्तकुण्डमाह दि
गिति क्षेत्रतोऽष्टाधिक दशभागीकृते एकं भागं चतुःपार्श्व
वहिर्न्यस्य वृत्ताकारेण भ्रामयेत् वृत्तखण्डमन्यानि परि
वर्जयेत् एतद्वृत्तकुण्डं पश्चिमदिग्गतम् ९ ॥

षडस्रकुण्डमाह भूपेति क्षेत्रं दशांशभूपांशीकृत्य षोडशांशया।
कृत्वा मध्यसूत्रात् पार्श्वमेवैकमेकं विस्तरस्य पार्श्वद्वन्द्वमत
स्यचतुष्कं ततः षट्सूत्रं पातयेत् तेन षट्कोणात्मकं कुण्डं
भवेत् तद्वायव्यदिग्गतं ९ पद्मकुण्डमाह दशांशेति चा
तुरस्रं क्षेत्रं दशांशीकृत्य वह्निर्घयित्वा वर्तुलाकारेण भ्राम
यित्वा कुण्डात्मकमध्यवृत्तेन कर्णिका द्वितीयवृत्तेन के

भूपांशेः शाहयमिहवह्निः पार्श्वयोर्मेय मध्यात्क्षेत्र
व्यासेरविमलमतिलेनमानेन कृत्वा पार्श्वद्वन्द्वेक
षयुगयुगांसूत्रषट्कोणपातं कुर्यात्कुण्डं भवतीति
द्विद्वितत्कं कोणमनोज्ञं ९ दशांशेऽत्र विमस्यवाले
ऽशोमेकं परिभ्राम्यते नैववृत्तं दलानां वह्निर्मध्यमे
कर्णिकांचापिकुर्यात् वेदष्टपत्रत्रयः पद्मकुण्डं ॥
क्षेत्रेत्रिसाश्ववाह्यदिशिदिशि मिहिरद्वन्द्वकोशेऽश
मेकं कृत्वानेनाब्धिकोणं पुनरपि मतिमान्कोणतो
ऽर्धं गृहीत्वा तत्कोणभ्रांविदध्यादिह वलयमिति
क्षेत्रमानेन विद्वान् अष्टास्रस्यास्त्वमन्तादपि च वितनु
यादष्टसूत्रप्रयोगं १२
शराणिन्नतीये चाष्टदलानिपद्म
कुण्डं कौवेरदिग्गतं ॥ अष्टास्रमाह क्षेत्रेति चतुरस्रं क्षे
त्रं मिहिरद्वन्द्वांशं चतुर्विंशांशं विधाय दिशि दिशि एकमेकं
अंशं त्रिसाश्ववहिर्घयित्वा अब्धिकोणं कृत्वा ततः कोणतोऽर्धं गृ
हीत्वा कोणेनोभयत अन्तश्चतुरस्रकोणं दीर्घं गृहीत्वा कोणभ्रा
वाश्च चतुरस्रकोणभ्रां दिशि दिशि विहितानि कृत्वाष्टसूत्रेपाति

त्रि॰
सा॰
५८

58

नाष्टांसकुण्डं ईशादिगतम् ॥ १२ ॥ पंचास्रकुण्डमस्माचार्यो
मनमाह द्वयोशोऽ इतिचतुरस्रं सप्तभागं विधाय एकमंशं
वहिर्वर्तुलत्वेन वर्द्धयित्वा पुनरपि पुनांशीकृत्य चतुर्द्धा
विभज्य त्रिभिरंशैरग्रयामं दैर्घ्यं कृत्वा तेच सूत्रप्रयोगः
पंचकोणात्मकं कुण्डं वायुकोणगतम् ॥ १२ ॥ सप्तास्र
कुण्डमाह क्षेत्रव्यासे इति अत्र व्यासप्रकृतं चतुरस्र

द्वयोशेऽ त्रभागं वहिः सूत्रवृत्तं परिभ्राम्य
भूयोपुणांशीकृतांशैः त्रिभिः पृष्टदीर्घी
भवेत्सच सूत्रप्रयोगादिह्रानेन पंचास्रकु
ण्डम् ॥ १२ ॥ क्षेत्रव्यासे द्वयंशो वहिरिह
विनिधायैकमंशं सुवृत्तं मानेमाने
कृत्वा पुनरपि च चतुःषष्टिभागीकृतेऽव
यवामप्रमाणं द्वयमतिसत्त्वाप्तत्रिके
स्त्रिंशांशैः कुर्यात्सप्तास्रकुण्डं भवति हि
तदिदं सप्तसूत्रप्रयोगात् ॥ १४ ॥

दशधा विभज्य एकांशेन वहिर्वर्द्धयित्वा पुनस्तेनैव मानेन
परितो वृत्तं भ्रामयेत पुनरपि चतुरस्रं चतुःषष्ट्या विभज्य
तेष्वेकत्रिंशदंशापरिमज्य अवशिष्टेन त्रयस्त्रिंशदंशेन वृ
त्तेरेवं समतया प्रणीय सप्तचिह्नानि कृत्वा सप्तसूत्राण्यास्फा
लयेत् एवं सप्तकोणं अग्निकुण्डं विनापि कुर्यादिति ॥ १४ ॥

र्वोत्तमानमाह यावदिति पुंसां चत्वारिंशाधिकं अंगुलेन।
त्रेकांगुलं सिन्धुवाचोतर्कौः षड्ग्रश्रय पक्षत्वारः नाभिप्र
माणमाह नाभिमितीति अतः कुण्डमध्ये योनिप्रकारमा
ह मुष्टीति दैर्घ्येण विस्तारः नेतरः षट्चतुर्थ्यंगुलायाम,
मः यथासंख्यं नाभिमानमाह नेत्रेति योन्यग्रमाह
योन्यग्रमिति योनिकुण्डे योनिं पद्मकुण्डे नाभिं चावि।
यावन्मात्रं कुण्डविस्तारकस्तावत्तावत्तस्यापि मानं
प्रदिष्टं कुण्डाकारं पण्डितो यावत् तावत्तारकं रूपमेव
लायानिरूपयेत् १५ तिस्रः कुण्डमेखला मेखले द्वे
यद्वा चैकां मेखलां वापि कुर्यात् कुण्डे हृद्यमेखला
यागज्ञो ष्टाकारं योनिं चापि हीनं दिशीह १६ मुष्टि
मात्रेन्नता मेखलाङ्गुलैकांगुलाद्यंगुलोत्सेधताराः
क्रमात्स्युः त्रिमात्रेनता द्व्यंगुलद्व्यंगुलैकांगुलोन्न
त्सेधताराभवेयुः पुनस्ताः १७ युगाग्निनेत्रांगुलो
त्सेधताराः स्युरेताः क्रमाद्धस्तमात्रे त्रिकुण्डे करद्वन्द्व १८
मात्रे रसांभोधिवह्न्यंगुलोत्सेधताराभवेयुः पुनस्ताः
ह्निरस्याह इमे कांगुलरस्मादिविद्यात्त्व नाभिमितं सतेन
च कुण्डस्योनिपके आगमविदः हस्तपरिमितकुण्डस्य यो
निमानं प्रपञ्चं वर्णयति मूलत्र्यष्टिं अंगुलायामतारा मा
सः आयामः तस्मिन् आयामे ताः षट्सप्तष्टंगुला वापि
त्वाजपत्रानुरूपा अश्वस्य पत्राकारा पत्रकं भवति एक
हस्तमात्रस्य षड्ङ्गुलविस्तृतांगुलोन्नतामश्वस्य पत्रवत् १९ १२१८

त्रि॰ १९ २० २१ २२ २३ २४ नेत्रत्रिंशदङ्गुलं पद्मं चाङ्गुलैकहस्तेनैव तत्राण्वितं
स्रा॰ कुर्य्यात् भागद्वयेऽष्टदलानि च व्यासस्य विस्तारस्य चतुर्थांश
५९ भागेन तृतीयभागेन मध्यकुण्डे कर्णिकां कुर्य्यात् एकह
वेदकरेऽस्मिन्नित्युरतनकोष्ठाङ्गुलतारोत्सेधयुताः ।
स्युः षट्करमात्रेऽस्मिन्दश वसुत्वङ्गुलतारोत्सेधस
मेताः १९ भास्करपंक्तिगजाङ्गुलतारोत्सेधयुतास्स्व
रिमावसुहस्ते नाभिमिहांबुजवच्च विदध्यादष्टदलेस
हकर्णिकयातः २० मुष्टिमात्रेरत्नौ भोथिनेत्राङ्गुलाय
मतारोन्नतिर्योनिकुण्डेऽथ: नेत्रवेदाङ्गुलोत्सेधता
रान्विता नाभिरग्नित्र्योमत्रमेकाङ्गुलं २१ यामामेता
हृदिनेरत्निमात्रस्य कुण्डलस्य यत्नाद्योक्तं तदेव बिल्व
हस्तमात्रस्य २२ एकैकेनाङ्गुलिनामलनिधिनमतिर्व
र्द्धयेदमकुण्डेष्वेनाद्योनिं च नाभिं बिल्वयवब्गुलेनेत्र्या
त्यामस्तथाग्रम् कुर्य्यान्नाभिं चतुष्टाकृतिमपियादवाकु
ण्डरूपस्वरूपं योमाकारेऽत्र्योनिं समरसिजसदृशनोवि
दध्याच्च नाभिं २३ कुण्डस्यैकेहस्तमात्रस्य योनिग्राकु
र्भतामग्रमङ्गुलायामतारा व्यासस्यैकांशकोत्सेधयुक्ता
कुर्य्यात्तोथित्साजपत्रानुरूपाम् २४ नेत्रभूताङ्गुलो
त्सेधतारान्विता नाभिमष्टाष्टयेत्तदलानि व्यासचतुरंश
तोऽशेन तत्कर्णिकां मध्यभागे विदध्यात्तु यः कुण्डतः
सकुण्डस्य परितः सर्वत्र एकेनांशेन मेखला नेमिः एवं विलो
चनात् द्विकरादारभ्य वर्द्धयेत् एवं दिक्करकुण्डं वर्षिदशाहस्त
कुण्डपर्यन्तं प्रत्येकमेकाङ्गुलेन वर्द्धयेत् नद्वाप्यकलमेवलाि
नयकुर्य्यात् २५

२६ होमं संख्यानुरूपकुण्डमाह शतार्द्धेति द्विहस्तमयुते
द्विहस्तं हस्तकुण्डं कोणसूत्रपरिमितं तथाच सूत्रप्रमा

कुण्डस्यैककरस्य बाहुपरितो नेमिर्भवेदङ्गुलै
केनैव ततो विलोचनकरादारभ्य संवर्द्धयेत्
कुण्डे दिक्करकुण्डकावधि बुधः प्रत्येकमर्द्धाङ्गुलं
तद्धोमेष्वल्मेव लाघवात्रितयकं कुर्याद्यथोक्तक्र
मात् २६ शतार्द्धहोमेष्वलमुष्टिमात्रमरत्निमात्रं
शतहोमकुण्डं हस्तं सहस्रेष्वयुते द्विहस्तं लक्षेच
तुर्हस्तमिदं प्रदिष्टम् २७ दशलक्षे रसहस्तं को
टिहोमे स्यात् कोऽप्यष्टौ चाष्टकरं होमं ह्यागमवि
दो ब्रुवते २८ केचिद्धस्तं लक्षहोमे द्विहस्तं लक्ष
द्वन्द्वे वह्निलक्षे त्रिहस्तं होमे कुण्डं वेदलक्षेऽब्धि
हस्तं प्राकुर्दोःसंपञ्चकं पञ्चलक्षे २९ वसुलक्षे
वसुहस्तं वसुलक्षेतेनवसुमकरसमलक्षेस्यात्
वसुहस्तं वसुलक्षे नवलक्षे नवहस्तम् ३० दश
हस्तं दशलक्षे दशकरमेव हि कोटिहोमेऽपि दश
हस्तान्नाधिकं कुण्डं परमस्ति महीतलेऽस्मिन् ३१

णेन द्विहस्तकुण्डमुद्धरेत् एकहस्तस्य कुण्डस्य
कोणसूत्रप्रमाणतः द्विहस्तमुद्धरेत् कुण्डमेवं
तन्त्रविदो विदुः २७ २८ २९ ३० ३१ ॥

त्रि: काम्यविशेषे कुण्डे विशेषमाह सर्वसिद्धिकरमिति मनसि
श्रा: जकरं सम्यानयोनिकुण्डे जातिविशेषे कुण्डे विशेषमाह च
८ तुरस्रमिति २२ २९ इति त्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां पदा
र्थादर्शे नवमः पटलः ९ एवं मण्डपकुण्डविधानानन्तरं स्थ

60

सर्वसिद्धिकरं चतुष्कोणं प्रोक्तं मनसिजालयमष्टा
के अर्धचन्द्रसदृशं भद्रं स्यादग्निकोणमरिमर्दनहे
तोः २२ ॥ शान्तिकर्मणि भवेत्सवर्तुलं छेदमारणकरे
षडस्रकं पद्मकुण्डमिह पुष्टिकारकं रोगशान्तिकर
मष्टकोणकं २३ चतुरस्रं विप्राणां राज्ञामिह वर्तु
लकुण्डं वणिजामर्धशशाङ्काकारं त्र्यस्रं तु शूद्राणां
२४ चतुरस्रं सर्वेषां प्रशस्तमिति केचिदाहुराचार्याः
वाञ्छितफलदं यत्कुण्डं हयमपि भुक्तिमुक्तिकरं २५
षट्कोणमर्धचन्द्राकारं वापि प्रजाकरं कुण्डं मुक्ति
करं पञ्चास्रं यकोणं चेद्राज्यदा योनिः २६ इति
त्रिपुरासारसमुच्चये नवमः पटलः निमित्तनैमित्तिके
च प्रविमलमतयः प्राहुरेकेऽब्धिकोणं कुण्डं हस्त
प्रमाणं स्मरहरसदृशं चाष्टहस्तं प्रशस्तं षट्कोणं
वार्धदोषाकरसदृशमथ स्थण्डिलं त्रिमात्रायाने ।
चाङ्गुष्ठपर्वोन्नतमपि सुषमं निर्मितं वालुकाभिः

ण्डिलविधाने होमविधाने च वक्ष्यमाण उपक्रमते निमित्ता
दिना निमित्तनैमित्तिके हस्तप्रमाणं कुण्डमाचार्याः प्राहुः
वालुकानिर्मितस्य स्थण्डिलप्रमाणमाह स्थण्डिलमिति ।

कुण्डशोधनप्रकारमाह ततइति कुण्डं स्थण्डिलं वा कृत्वा
नवकेशलोष्ठकृमादीन् संशोध्य गोमयांभसा कुण्डमुप
लिप्य स्थण्डिलं चाद्भ्यः वायुवीजेन संशोध्य वरुण
वीजेनाप्लावनं कृत्वा ह्रदाह्रदयमंत्रेण नमः इति मंत्रेण
वह्निवाह्निगुणितकुशेन दक्षिणाग्रपश्चिमादिपूर्वाग्र
क्रमेण रेखात्रयं विलिख्य तासां दक्षिणादुत्तराग्रेषु

वत्ररेखाणामङ्गलोत्सेधमेके तु याहस्तविन्ना
रयुक्तं तदाहुः ततः शोधनं तालनं चापि कुर्या
न्मार्ज्जनं चापि कुण्डस्य विद्वान् २ तिसृस्तत्र
लिखेदुदग्गताः शिखा रेखा रुद्रावह्निषा प्रागग्रा
स्ततथा चतस्रो वियमध्यमाकाराद्देवताः तासां
रुद्रशिवाहरिरुक्तशिखायां मध्यमस्योत्तराः श्री २
शाद्रीशमस्तराधिपाइति तथा प्रागग्ररेखाधिपाः

मध्यपश्चिमपूर्वभागगतानां क्रमेण ब्रह्मयमसोमः
पश्चिमादिपूर्वाग्रेषु मध्ये दक्षिणोत्तराणां दिशाः श्रीश
स्तराधिपा देवताः स्मरेत् ततो दक्षिणभागेन गन्धपुष्पा
क्षतादीनि होमद्रव्याणि संस्थाप्य वामभागे पूर्वाग्रान्दर्
भान्नास्तीर्य्य तदुपरि यथोक्तनिपातान् तीर्थजलेनाप्
र्य्य पूर्वोक्तद्रव्यजातं पात्राणि च पूर्वोक्तमंत्रेण संप्रोक्ष्य कुण्ड
स्थण्डिलयोरन्तमे मध्ये गन्धादिभिरभ्यर्च्य २ ३

वागीश्वरीमृतुस्नातां वागीश्वरेण संयुक्तां द्विभुजां उत्पल
धारिणीमिति ध्यात्वा ४ सूर्य्यकान्तसंभवं वाऽरणेः श्रोत्री
यगेहाद्वापकमग्निमानीय वह्निबीजेन पात्रे निधाय
क्रव्यादंशे किंचिदारुखण्डं परित्यज्य अग्रेणसंस्थाय ९
अभ्युक्ष्य मूलेनांभोभिर्गन्धाद्यैस्तत्समभ्यर्च्य
श्री इन्द्रनीलनीरदाभां ध्यायेद्वागीश्वरीमृतुस्ना
ताम् ४ जातं मत्वा तेऽण्डकोनात्कुलवल्लमरणेः श्रोत्रि
यागारतो वा देवालयात् त्रिप्यपात्रे वरकनकमये ता
म्रपात्रेऽथवापि मृत्पात्रे वा निधायामलविपुलम
तिर्वह्निबीजेन मंत्री क्रव्यादांशमसंजस्तत दंडं च
मन्त्रनाशाय येदस्त्रकेण ९ कवचेन ततो वा
गुंठ्य पश्चाद्यतात्मा परितःप्रपयेद्धेनुमुद्रां अमृती
करणं ततो विदध्याज्जलबीजेन सबिन्दुना कृशा
नोः ८ प्रादक्षिण्यात्रिःपरिभ्राम्य सम्यग्वागी
श्वर्याः कुण्डमध्ये स्थितायाः योनावेनं विम
लेत्स्वाभवक्रं पश्चादग्निं मूलमंत्रेण मंत्री ९
कवचेनावगुंठ्य अमृतबीजेन धेनुमुद्रया मृतीकृ
त्य उत्थाप्य प्रादक्षिण्यक्रमेण स्थण्डिलकुण्डं परि
भ्राम्य स्वसन्मुखं कृत्वा स्वबीजवृद्ध्या कुण्डमध्ये
देव्या योनौ तत् समर्पयेत् १० ॥

61

तत्रयोगपीठमध्यकुंडपश्चाद्देवप्रदेशात्स्वदक्षिणात्तत्रसमाहि
कम् ज्वालायमनुमानेनतमग्निमथदेशिनः ॐविभि
गलहनहनदहदह पचपच सर्वांगानिज्ञापयस्वाहा
अग्निंप्रज्वलितंवन्देजातवेदोहुताशनं सुवर्णवर्ण
ममलंसमिद्धं सर्वतोमुखं उपतिष्ठेतविधिनामन्त्रमा
नेनपावकं विमृशेदात्मनोदेहे मंत्रैर्जिह्वाःविभिन्नः
लिंगपायुशिरोवक्त्रघ्राणनेत्रेषुसर्वतः वह्निर्वीक्षा।

सिन्मन्त्रेणसमाहितोऽथजुहुयादनेनसमन्ता
तीर्गर्भाधानमिदंस्मितेनरागेनःसम्यक्कृतंस्वाहि
हु १८ ततः सप्तहस्तंत्रिपादंद्विशीर्षंचतुर्भिर्वि
षाणोस्त्रिधाबद्धमिद्धम् पिंगोर्ध्वतेलोचनेनलकि
स्मृत्यैविनाशीकरणैश्चतैः श्रोत्रमग्निम् १ ।

संयुक्ताःसाद्विवर्णाःसविन्दवः तेनसंयुक्त्वांकयुत
मर्णिमन्त्राःसप्तदिग्जिह्वाग्रैःसप्तदीपिकैः पूर्वोक्तप्र
न्मैत्रेणगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनजातकर्म।
णप्रत्येकसमाहुतीःकृत्वा तत्रगायत्र्यनुष्टुब् बृहती
पंक्तिस्त्रिष्टुब् जगतीच्छन्दोमयसमस्थानं ८ गार्हपत्या
हवनीयदक्षिणाग्निमयंत्रिपादंयजमानप्राणात्मकंद्वि
शीर्षंचतुःशृङ्गम् वेदचतुष्टयं चतुःस्कन्धंप्रातर्मध्या
ह्नसायमिति शबलत्रयबद्धशरीरंवेदालोकार्थपवा।

वि॰ त्रैवौष्ठार्द्धार्द्धं ह्रस्वस्यात्मकं विना पुंसवनत्रयेषु
सा॰ ऋग्यजुः सामाथर्वात्मकं चतुःश्रोत्रं जंगमस्थाव
८२ मानवपुषं हृषेन्दुपृष्ठेनगतं हृषेन्दुस्य पृष्ठगतं न

रस्कं भुजास्यपरि संवितैकपाटं च
पृष्ठेनगतं हृषेन्दुम् स्वसंस्तवं द
क्षिणैर्भुजैस्त्रिभिः खेटैस्त्रिभिः खे
टकैर्भिन्नपेतम् १ शक्तिं वज्रं
स्तुकस्त्रुवौ समस्तैः खेटैर्हस्ते
स्तोमैर्नालंकृतम् सर्पिःपूर्णं
तम सौवर्णवर्णपात्रं सांचमा
नजिह्वां दधानाम् ॥

थालंवितैकपालम् अथः दक्षिणभागे भुजैर्भुजैः
शक्तिं वज्रं स्तुकस्त्रुवौ वामकैरैस्त्रिभिस्तोमरतालंकृतं
पूतनपूर्णमौवर्णपात्रं च दधानमित्यादि १ । १ ॥

62

जातवेदसं ध्यात्वा स्त्रीणां यादिषु परिधीं तैस्तैर्वारैरभ्युक्ष्य
ततः प्रागग्रैर्दर्भैरेकमेखलाकुण्डे मेखलात्रयं स्था
ने त्रिमेखले कुण्डे मध्ये त्रिमेखले मेखलाद्यं परिस्तीर
र्य यदि स्थण्डिले तदा दक्षिणोत्तरपश्चिमभागेषु त्रीन्
परिधीन् विन्यस्य परिषिच्य ततो गर्भाधानं पुंसवनं
सीमन्तोन्नयनं पुनः अनन्तरं जातकर्मस्यान्नामकर
णं तथा उपनिष्क्रमणं पश्चादन्नप्राशनमीरितम्

यास्ता हिरण्या कनका च रक्ता कृष्णा च सख्या तन
गारसंज्ञा याः स्वप्रभा व्याप्रसना निरक्ता कामान
न्यस्या बहुरूपिका च ॥२॥ ऋतं सु चामीकरवार
वर्णे स्थिता हिरण्या दिशि शूलपाणेः वैडूर्य
वर्णा कनकाभिधाना याम्यामनिष्टां दिशि वास
वस्य ॥

चौडोपनयने भूयो महानाम्नि महाव्रत
मित्यादि प्रयोगान्ते मंगलनाम्नोऽग्नेर्गर्भाधानं करोमि
नमः स्वाहा इत्यादि तथा च शान्तमंगलनामानं ऊं
स्थापनं तथेति उत्तरे सिद्धिमिति दक्षिणतः स्थितास्मा
उत्तरे मध्ये च स्रुहिं सिद्धिं च तनुते श्रीमन्नामेति श्रुगुणा
धूमध्वजस्य वह्नेः श्रीमन्नामासिति सारदातिलके रा
घवभट्टः परिधीनिति प्रादेशद्वयपरिमितयज्ञीयका
ष्ठपालाशः वृक्षविशेषः शेलुः श्लेष्मातकः शीतउदालो बहु

त्रि॰ वारकः३समरः शिशुः शैलज३त्याख्योतेविचिकिलः पु
ष्ट॰ ष्पविशेषः वन्धुजीव३त्ति केचित् कामसमर्दैः कालका
८५ सन्दापुष्पैः किंकिरातः पुष्पविशेषः छागलांगजे छा
गमांसं जंगलोद्रव्यविशेषः एवंवत् श्रूयते इति श्रीव
ले शत्रुवलं परांमुखं स्यात् मधुराक्तेन सहापललं
महामांसं श्रुतपर्वंवेद्योक्तः शास्त्रब्राह्मणेच तथा ते
लेमांसेचेत्यादिषु महच्छ्रेशेन दीयते तथा कटुत्र

यत्रक्तातकाणादिवाकरामवर्णांसान्जिह्वायेति
संसस्थिताकृशानोः याकुसाविकसितनीः
लनीरजाभारतः परिशुद्धदिग्विभागलग्ना १४
पद्मरागसदृशप्रभोज्वलाहप्रभावहणादि
शपवस्थिता यामहाजतपुष्पसन्निभाग
थवाहदिशिसातिरक्तिका १५ ॥

यनिंवपत्रकेशैनरिपलान्वितैः सरमांसैर्होमात्
श्रवयः त्रिसप्तवासरात् एकविंशतिदिवसात् प्रा
क्म्रियंते तथा नरशिरास्थि कार्पासवीजं केचिद्भ
द्रातफलं श्रजलोमहरिद्रावेणाद्भुनकैर्विहितोहोमः
समाहात् प्रति प्रतिपक्षनृपाणां स्तंभनकृत् प्रव
लस्य मांसहोमात् सकरम श्रजजावहेडासमिद्भिः
निशावारेण इत्याद्यो वाद्योगते १२ १३ १४ १५

63

मूल यथार्थमंत्रा वक्रचूलिकायास्मिन् सिद्धोनरेन्द्रविणतः
स्थितास्मा कुण्डस्य मध्ये तथास्याः प्रपाता जिह्वा हिरण्या
सुविकामिणाद्ये १६ स्तंभनादिषु मता कनकाख्या द्वेष
णादिषु मता वलरक्ता मारणे निगदिता सुविकृष्णा सु
प्रभा तु यवैरिनिरूपणातनाम् १७ उच्चाटनेऽतिरक्ताधाव
कृष्णोत्तरे सिद्धिं सिद्धिदर्शिणतः सातत्ते मध्ये शुभानि
सदा १८ श्रमेवागामपारगामलयिपः प्राकृतेयः स्वप्र
मे हृत्वारेः ककुभिस्थितां पिनरूपतैः कुसुंहिरण्या पुनः
वाहण्यां वक्रचूलिका पुरभिदोरक्ता सुदीर्घांश्रिता माग्र
यामति रक्तिकाचकनकाकुण्डस्य मध्ये स्थिता १९
जिह्वा बहिरण्णा गोष्पान्तिकर्माणि तस्या कनकाख्या
म रक्ताकार्माणि कर्माणि कृष्णा धूम्रक्रियाप्रसवयः २०
याहप्रभेति निगदिताना मारुमोलकार्दिंगणि जिह्वाम् स्र
तिरक्तामाकृष्णा वकचूरूपाम रिवलसिद्धिदां जिह्वाम् २१
सर्वालंकरणान्वितां सर्वकर्मसे वं रूपं साधकश्चित्र
भारुम् सम्प्रध्यायेत्सप्तजिह्वाभियुक्तं सालावागया
मोनालनवक्रम् २२ कुर्य्यान्मंत्री जातकर्मावसानेपा
यार्थीहेरर्चयिता यथावत् एनमंत्रेणाज्याहुतीः समः
ध्यात्वा श्रीमन्तामाग्नेयं धूम्रमध्वजस्य २३ प्रागग्रैरुदगग्रैः
परिस्तरेदथ कुशैः सम्यक् एकमेवेलकुण्डनिष्ठितानम
तिमेवेलायथास्तात् २४ परिस्तरेऽहिमेवेले द्वितीयमेः

त्रि. खलोपरि त्रिमेखलेऽत्र मध्यमे मेखलोपरि परिस्तरेत् २५
स्ना. स्थण्डिलके सिकतानामग्रे प्राक्सोऽथ विन्यसेत् परिधीन्
८४ कुण्डस्य दक्षिणोत्तरपश्चिमभागेषु साधको मतिमान् २६
होतुः पूर्वं पूर्वभागं प्रदिष्टं मध्यभागं दक्षिणं भागमग्नेः
वामं विद्यादुत्तरं भागमग्रं प्रज्ञावद्भिः पश्चिमं भागमुक्तं
म् २७ ततो वामभागे परिस्तीर्य दर्भान् सलोमान् सजाव
लभावुग्रातताग्रान् तेषूर्ध्वं मुखेष्वन्यूपेण पात्राण्यथोऽ
धोगतास्यानि सर्वाणि धीमान् २८ सौवर्णस्यापि राज्ञा
तामपि तथा पात्राणि शैल्वानि वा मृत्पात्राण्यपि स्फा
तिकादिषु पर्णशस्तानि कर्मस्विह शैलबद्धमणिगु
भ्रुरुहकृतासेतानि विद्वेषणोच्चाटोच्छंदनमारणा
दिषु भूपर्णशस्तानि पात्राण्यपि २९ प्रथोतानि तेषु पा
त्रेषु द्विष्ठानजलेनैकमापूर्य तीर्थानि तत्र हस्तं चिन्तयेत्
प्रातयेत कर्बे दर्भैस्तदा सव्यभागाश्रयि तंडुलजातम् ३०
कृत्वा तत्र शुद्धिः प्रविमलबुद्धिर्जुहुयादाहुतिमत्र कम
त्र अन्नप्राशनमथ चूडोपनयनयो राप्यविवर्धितेय ३१
गोदानमंगलादिषु सर्वेषु सहृदयेन तेनैव समावर्तने
विवाहयोराहुतीर्जुहुयात् ३२ प्रसृतिमिति संस्कृते
कृशानौ विधिना पूर्वसमीरितासमन्तात् परिकल्पय
यावदर्चयेत्तां परिवारेण सहाविकामथात्र ३३ परि
वारस्यैकैकां देव्याश्चैदेयाडक्षीज्जुहुयात् पर्वं भैरवाग्नि

64

जैनितः स्यात्होममात्रेणाथ २४ पलाशैर्मधुरत्रये
णाक्तहोमैः सिक्तैरशेषान्नरः कामांश्चपकपाटलावि
चिकिलैः प्राप्नोतिहोमशिरीषम् राज्यंविल्वदलैः फ
लैरपितथासामात्म्यमभोक्तहैरायुः साठलपल्लवैः
सहगुडैः प्रीतिस्सहान्नैस्तिलैः २५ अश्वोरेणाद्रविणं
विगदत्वंप्राप्याज्यसिद्धार्थैः प्रीतिप्रियंगुपत्रैः पुत्रा
न्मोविफलैर्मत्वजाः २६ लाजैः सौभाग्यधान्यहोमेन
होमात्सुभिक्षंघनलोकाधिपत्यम् मत्स्यैः स्वगौरति
विद्याधरत्वंपुष्पैर्मालसाः सिद्धगन्धर्वलोकान् २७
आकृष्टिधत्तूराणांत्रिमधुरसहितैरर्जुनैः सर्षपैः
स्याद्वेष्यावश्यामवेयुर्हयरिपुकुसुमैः किंशुकेस्यापि
होमात् वश्याः स्युः कर्णिकारैस्थयरणिमखाः लता
त्रिधाकामसर्वेषांनांकिंकिरातैर्गणाद्व्वश्यागः
पाटलाभेस्वश्रुद्रः २८ छागलागजजागलहोमा
न्नराष्ट्रस्ववशंभवेदशेषम् अथकारिवल्लपत्राक्षवे
स्यान्मधुराक्तेनमहापललेनवापि २९ कटुत्रयपत्र
निंबकेशैः सगुडैर्नारपलान्वितैर्निशास्तु कटुतैल
विमिश्रितैश्चहोमाद्रयास्त्रिभुनिवासरान्ध्रियंते ३०
नग्नजिद्व्यजरोह्विद्राकुण्डनकैर्विहितः किलहो
मः सप्तदिनात्प्रतिपत्तनृपाणांस्तंभनकृतप्रबलस्यव

ती ग्र ५३

त्रि॰ नस्य ४१ माषैर्मकंत्वकोद्रवैर्व्रीहिकायांश्रांत
स्था कान्तिस्थानकलापैस्तु होमात् उन्मत्तः स्यात् दत्वा॰
जाभिः समिद्भिस्सर्षपैः समाहाक्षाल्मलीवृन्तजा
८५ भिः ४२ कपिलाज्यतंसंयुतैर्मिद्रष्टोयवगोधूम
तिलैः षड्रसकुण्डे निगृतत्वेचरत्वमेति कृत्वा॰
निशिचारेणसमाहितान्तरात्मा ४३ पलाश॰
स्यकाष्ठैः परिज्वाल्य हव्यासनेचन्दनाक्तैर्विम्बु
जीवैः समस्तानिभूतानिवशगानि होमाद्भवेयुः
प्रियंगुप्रसूनैस्तथैव ४४ ॥

१६, १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४
२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३
३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

द्रव्यपरिमाणमाह हृताकृतिद्विगुणितषोडशांगुलो
न्नतिः द्वात्रिंशदंगुलोन्नईहृतथारा एवंभूताया आकृति
वराग्रेष्ठा श्रेष्ठेनमध्यंनष्टातिलोदमवेतेलमालि
केमध्यंपचगाळमूकत्वहरणे तथैवपूर्ववज्जलेघ उ
ड्वरसछायः तथा एकमेकंनुकुर्यात् अंजनंसूप
दिपिणाकमन्नकृशरास्तिलतण्डुलाः चतुरंगुल
समानाः चतुः पूर्वपरिताः कर्षाद्धिरति अशीतिगु
जापरिमितशास्त्रोक्ततोलकद्वयं कर्षइति अतएव

नरोभक्ष्यभोज्यान्नपानानिकृत्वापरं
संपदंप्राप्नुयादत्रलोके वटोद्भवः
णाद्यंकुरैः स्वादुवर्गान्वितैः कलसैः
मल्लिकाभिर्घृशाः स्यात् ४५

अवलक्षणेकर्षाद्युग्राहितद्विरष्टकंकर्षद्वयंपु
क्तिः षोडशमाषकपरिमितागंजमाषाः देशयवाः पू
र्णयवाः पूर्वयुगलंकर्षात्कपूर्वोक्तं तदविशेषः
पिशाचतरुः वहेडा गोधूमपिष्टिकान् लवणेषोषण
मल्का ऽमत्वणपरिस्तरणं पर्यामि समजिह्वाया
दृष्टमम् द्वकेण होतव्यं तदेवाह हिरण्मयां चरुं
कनकायां आधारं तमघृतं दद्यात् कर्णादिहोमे
भूषणमाह वह्निरिति ४५ ॥

त्रि॰ तिष्टितीलांतु जैर्होमान्स्याद्विरेणस्वशक्तिमुष्टिना घृताक्त
स्मा॰ तिह्रिगुणितमोड़शांगुलोन्नतिर्विस्तततरहमध्यमाहृतः
८८ ४९ गजांगुलोन्नतिरधमातिलोद्भवनैष्टवमाक्षिकमपि
पंचगव्ययुक् पक्वंतुलकंपयसोदध्योरसमेमत्त्वंवतत्क्रत
४० पक्वैकाष्टपलिकापायसमत्तप्रमाणंच कदलीफ
लमेकैकंनागरंगमातुलिंगंच ४८ पनसंदशावेणुस्मा
जुणावेणुस्माफलंबैल्वं कर्कटिगुणावेणुर्योपलक्ष्म
फलान्यवेणूनि ४९ चतुरंगुहसमानाखंजनमपि
णाकक्रुशरांश्च गुल्वकान्हीहितिलाःप्रसृतिमिताः
शक्तवोगादिताः ५० लाजाःस्युर्मुष्टिमिताःकर्षार्द्धाः
सर्षपाःप्रोक्ताः वर्षप्रतिमाश्चमाषाश्चव्रीहयोमुष्टि
मिताः ५१ पौडुशानरपतिमाषागोधूमाश्चरक्तशाल
यस्तद्वत् समाष्टौवाष्टवायवाःपंचशोमनिताः ५२
ग्रहेपलेगुरुर्मानंगुग्गुलोर्द्धंतण्डुलाःप्रोक्ताः कुंकुमस्य
मदचन्दनघनसाराश्चनकमात्राःस्युः ५३ वदरीफल
प्रमाणंपुरंद्धिर्वेणुकपित्थफलकम् स्रेष्मातकंपि
शाचतकंसक्काभेभःसमाहरेत्समिधः ५४ गोपुच्छ
मौषिकांश्चसमकासन्तृणपरिस्तरणं पर्यासिहिरण्म
यांचकृमाशंश्चकनकायाम् ५५ वकुत्पायांगुञ्ज
यान्हिद्वाष्टवेणवांश्चरक्तायाम् कुल्मायामिह्ला
जानशाक्रुनैवेश्वप्रभायांच ५६ ॥

मूल

वह्निध्वनिफलमाह भेरीति भेरीवाद्यविशेषः वारणो
हस्तीवर्णफलमाह वर्णेइति अस्त्रेण अस्त्रमंत्रेण
चक्रपूजां दशदिग्बन्धनं च कुर्य्यात् दोषशांतौ जप
नेतरं निजजपप्रकारमाह जन्मेति जन्माधारहृदे

अतिरक्तायांत्वतिलान्नवह्निमाणिक्यकनकाद्यां
वह्निः कर्णेहोमेव्याधिवाद्यानेत्रेऽस्यं नासिकाद्यां
वव्याधिः ५७ धूम्रच्छेदो मस्तके स्यान्मुखान्तरे
मकुर्य्यात्तेन निसंविपश्चित् ५८ भेरीवारण
वारिदध्वनिनिभो वह्निध्वनिः शोभनो वर्णः स्वर्ण
निभः शुभोदयकरः सिन्दूरवर्णः समं उद्यद्भा
स्करसन्निभश्च कुसुमान्दौ रेन्द्रगोपाह्वयो ग
न्धश्चम्पकपाटलाविचिकिलैराज्येन तुल्यो ऽ
पिच ५९ पुन्नागनागकेशरगुग्गुलगन्धो
पमश्च सिद्धिकरः छत्राकारात्तोरणकोशिवि
नः शुभदा यकल्पना च भवेत् ६० ॥

दशात् मूलाधारकोटरात् अजस्रंवेश्मसंतानमात्रा।
तया अजस्रं वे मूलाधारस्य ब्रह्मरन्ध्रान्तदन्तर्गतं
अस्त्रं तदन्तर्गतमात्रयातेजो रूपसंस्पर्शितया
आप्लावनपीनःपुनस्वरूपो मंत्रः प्रतिपदं

त्रि॰ प्रत्येकं द्वयं लिंगस्थितं लिंग उर्ध्वोपरि यस्तेजः त
स्था॰ स्योपरिस्थितं प्रणमाम्यहं सर्वतोमुखं तेजो

८० धूम्रोऽग्नेः कुन्दनिभः शुभफलदः काशकुसु
मसंकाशः खरवायसरवसदृशो वह्निः शत्रु
विनाशकरः ८१ कृष्णाकृतवह्निवर्णो यजमा
नं नाशयेदचिरात् पिंगो वह्नि रोगकरो रोप्या
भो राष्ट्रहानिमपि तनुयात् ८२ विष्ठासदृशो गा
न्धो वह्निर्दःस्वामि विदध्याति मूत्रसमो वलहानिं
खेदजे शुभ विनाशनं कुर्य्यात् ८३ विच्छिन्ना
ग्रे सर्स्रंशिखो महन्तां करोति वलहानिं शुक
पिच्छाभो धूम्रो वह्नि र्वा हानिं हा शुनाशयति ८४
कुर्य्यात् कपोतसदृशः कृपीटयोनि र्गवां नाश
श्चावर्त्तः शुभफलदः प्रदक्षिणो वीतिहोत्रस्य ८५
विद्युत्पातेद्रंडेरविस्फुलिंगश्चानलस्य होमका
ले कृशानोः वामावर्त्तो विग्रहो हा सपुत्रके होत
भीतिः संभवेद्रत्नसंघात् ८६ अवधिकं शांत
मान्यं कुर्यात् शान्तिकामश्च दोषेष अस्त्रेण
माधकेन्द्रेनानुपादष्य चक्रपूजां च ८७

विशाखणं जल्पति महार्थं करोति ॥

67

कीदृक्मंत्रः शक्तिंतत्रनिदिशति: कुशलः तथा

वशोभवस्यवर्णंभूमिपतिर्लक्षहोमेन ल
क्षार्द्धेनामात्यःसामंतोलक्षपादेन ९८ षड्भिः
सहस्रैर्भूपतिपत्न्यावर्ण्यास्तदीयपुत्राश्च प
ञ्चकसहस्रहोमात्तद्भगागणिकाश्चवशाःस्युः
९९ नियुतैर्दशभिर्भवंतिसर्वेवशानाकसदः
सवेन्द्रमुख्याः नियुतैस्त्रिभिरेवदेवपत्न्योम
नयश्चापिमुख्यास्तदेवताः २० गन्धर्वसिद्ध
चारणगणस्तसरोऽप्सरोऽप्सराकलक्षेण विंशति
लक्षैर्वशगाभवंतिविद्येश्वराःसर्वे २१ नि
युतैःशतार्द्धसंख्यैः सदाशिवोभोजनेत्रक
मलभवाः वश्याभवंतिलक्षैःकोटिभिरामो
तिशाश्वतंधाम २२ पूर्णाकृतिमथकृत्वापु
नरितुस्तवयितांविसृज्यहृदि भक्तिः नदनुसमाहि
तबुद्धिःस्वात्मानात्मविसर्जयेन्मंत्री २३ स
परिस्तरणानुहोमेनित्येपरिधीन्दहेन्न
तिमान् नैमित्तिकेतुहोमेपरिधीन्परि
स्तरणान्दहेन्मंत्री २४ ॥

सत्रावर्णमालाप्रोक्ताः सत्रहपाकारा अकारादिक्ष
कारांतवर्णमालाप्रोक्ताः ॥

त्रि॰ एवंचिन्तनंनित्यजपरूपोभवति ५७ ५८ ५९ ६०
सा॰ ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१
६८ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ इतिश्रीगोविन्दाचा

सुधाकरेचाथसमर्च्यदेवींनैवेद्य
गीतैःस्तुतिभिःप्रणम्य उद्वास्यमू
लेनगुरूपदिष्टकादंबरीभिर्जु
यान्मनस्वी ७५ जन्मायुतारब्धो
दरादजस्रवस्रस्तांतमात्रांतया
कृत्याजल्पतिशक्तिंतत्रनियतः
सूत्राह्वमालायुतः मंत्रस्यैव
शेषतःप्रतिपदेनतस्यगाथास्य
एव लिंगंचस्थितमस्मयंविजयते
नित्योजपात्पुरः ७६ इतिश्री
नागभट्टविरचितेत्रिपुरासारस
मुच्चयेहोमविधानंदशमःपटलः

र्यविरचितायांत्रिपुरासारसमुच्चयटीकायां
पदार्थादर्शेदशमःपटलः १० समाप्तम्

